

3

1974

A BÉKÉS MEGYEI MÚZEUMOK KÖZLEMÉNYEI

НÉPRAJЗИ TАНУЛМÁNYOK TÓTKOMLÓSRÓL

069
845

5625 T

A BÉKÉS MEGYEI MÚZEUMOK KÖZLEMÉNYEI

Néprajzi tanulmányok
Tótkomlósról

3.
1974
BÉKÉSCSABA

A Békés Megyei Múzeumok Közleményei
Publications of the Museums of County Békés
Mitteilungen der Museen des Komitates Békés

Szerkeszti:

DÉR LÁSZLÓ

A szerkesztő munkatársa:

BECK ZOLTÁN

Technikai szerkesztő:

MORVAY SÁNDOR

A tartalmi összefoglalókat fordította:

KRÁLIK ALADÁR (szlovák)

LÉVAY FRIGYES (német)

A borítólapot tervezte:

KONDOR GYULA

Szokások Tótkomlóson

MANGA JÁNOS

A Néprajzi Múzeum főigazgatója és a Szlovák Tudományos Akadémia Néprajzi Intézete (Národopisny Ústav SAV) igazgatója az 1954-ben történt megállapodás értelmében vállalták, hogy magyar és szlovák kutatók a magyarországi Tótkomlóson és a szlovákiai Rudnán közösen néprajzi kutatásokat végeznek. Az egyezmény értelmében a befejezett kutatások eredményei két kötetben jelentek volna meg: Tótkomlós a szlovák, Rudna a magyar fél szerkesztésében és kiadásában. Ezt az egyezményt a Néprajzi Múzeum, majd az MTA Néprajzi Kutató Csoportja és a Szlovák Tudományos Akadémia Néprajzi Intézete (Národopisny Ústav SAV) vezetői az 1950-es, majd az 1960-as években megújították. Az első és a későbbi tervek szerint is a tótkomlósi kutatások eredményei egy külön kötetben kerültek volna kiadásra. A kötetnek összefoglaló képet kellett volna nyújtani a község településtörténetéről, nyelvjárásáról, anyagi és szellemi kultúrájának leglényegesebb vonásairól. Ez a terv azonban nem valósult meg. A munkaközösség magukra maradt résztvevői munkájuk végzése, illetve befejezése közben arra törekedtek, hogy az általuk vizsgált területről — ki-ki a saját elképzelése, módszere szerint — mintegy három-négy ívnyi tájékoztatást adjanak. Hangsúlyozni kívántuk, hogy amennyire ez az egyes témákon belül lehetséges, és erre a gyűjtött adatok felhasználhatók, törekszünk arra is, hogy a változások folyamatait és összefüggéseit érzékeltesük, s így adataink, illetve megállapításaink az adatfelvétel időszakának, tehát az 1950-es éveknek az állapotát is tükrözzék.

E sorok írójának feladata — a jelzett megállapodások szerint — a családi élet (születés, házasság, végtisztesség) és a naptári év ünnepi szokásainak vizsgálata volt. Ennek megfelelően az itt közlésre szánt anyag is lényegében két részből áll: a családi élet és a naptári év szokásai és a hozzájuk kapcsolódó szokásdalok bemutatásából.

Hangsúlyozni kívánjuk, hogy a szokásokra vonatkozó adatokat azok elmondása alapján jegyeztük le, akik még végezték azokat, látták végzésüket, illetve azok közlései alapján, akik már csak hallottak azok végzéséről, a cselekményekhez fűződő magyarázatokról. Közvetlen megfigyelésre nem volt lehetőségünk. Az adatközlők kiválogatásában arra törekedtünk, hogy azok lehetőleg a község különböző társadalmi rétegeit képviseljék. Természetes, hogy elsősorban az idősebb korosztály meghallgatását tartottuk szem előtt, mert hiszen elsődleges célunk a hagyományos formák feltárása volt. A legtöbb esetben törekedtünk arra is, hogy „a régen szokásban volt” meghatározás mellett lehetőleg mindig meghatározható időben és körülmények között végzett szokás-cselekményeknek adjunk helyet. Úgy véljük, így nemcsak a végzés variálódásának, a magyarázatok és a szokáshoz való viszony különbözőségeinek módját, hanem a változás, a csökevényesedés, a felejtés, az elvetés folyamatait is többé-kevésbé kitapinthatjuk.

A néprajzi értelemben vett szokás fogalmi köre rendkívül tág. Ide tartoznak bizonyos egyéni és közösségi magatartásbeli formák, öltözködési módok, az alkalmi étkezések rendje, az ajándékozások, kit hívnak keresztszülőnek, vőfélynek, kinek hol a helye a lakodalomban, a koporsó mellett, általában mit tartanak illőnek, vagy illetlenségnek stb. Ide soroljuk azo-

kat a babonás-vallásos hiedelmeket, magyarázatokat, amelyek bizonyos alkalmakhoz, cselekményekhez kapcsolódnak valamilyen még tudott vagy már elfelejtett cél érdekében. Bár a hitvilággal, illetve a hiedelmekkel Diószegi Vilmos külön tanulmányban foglalkozik, azokat — ha az általunk jelzett alkalmakhoz kapcsolódnak — mi sem hagyhattuk figyelmen kívül. A szokás, szűkebb értelemben a népi rítus fogalmi körébe tartoznak azok a gyakran énekekkel, bizonyos szövegek elmondásával, mozdulatformákkal stb. kísért, cselekménynek, tárgyak, ételek, növények stb. felhasználásával végzett cselekmények, ugyancsak bizonyos még tudott, vagy már elfelejtett cél érdekében. És még ide soroljuk azokat a játékos cselekményeket is, amelyek az ünnep jellegére utalnak, amelyeknek a lényege már inkább csak a szórakozás és a szórakoztatás, a humor, az utánzó készség.

Munkánkban felhasználtuk Horváth Sámuelnek és Gajdác Pálnak szokásleírásait is. Ezt kettős cél is indokolta. Elsősorban az, hogy a három különböző időtájt végzett megfigyelés, illetve adatgyűjtés anyaga bepillantást enged a szokás életébe. Változásának, alakulásának konkrét példáit figyelhetjük meg éppen az erőteljesen kapitalizálódó mezőgazdaság, és a parasztság differenciálódásának időszakában. Másodsorban az is indokolta ezeknek az adatoknak a közlését, hogy ma már mindkét mű alig hozzáférhető. Természetesen így is mind a szokások bemutatása, az ezt illusztráló dallamanyag, a témakörből csak vázlatos képet nyújt. Reméljük, ezzel is hozzájárulunk a hazánkban élő szlovákság népi kultúrájának jobb megismeréséhez.

A családi élet és a naptári év ünnepi alkalmain az alkalom célját, jelentőségét, ünnepélyességét, hangulatát többnyire a magatartás kialakult szokásai, a hiedelmek, a rítusok és a játékos cselekmények együttesen fejezték ki. Mi is együtt és egymás mellett mutatjuk be és vizsgáljuk ezeket, úgy, ahogy a népi gyakorlatban, illetve az adatközlők emlékezetében az utóbbi ötven-száz esztendőben éltek. Azt azonban hangsúlyoznunk kell, hogy — amint az majd adatainkból is többé-kevésbé kitűnik — a szokások, a rítusok, a hiedelmek, a játékos cselekmények sem nem változatlanok, sem nem örökéletűek. Mint maga az emberi társadalom, mint az anyagi javak termelése, mint az ember gondolkodása, háza, ruhája, stb., ezek is változnak. Sőt, természetesen — meg is szűnnek, hogy helyüket valami másnak, haladóbbnak és korszerűbbnek adják át. Számbavételüknek pedig — gyors változásuk, lassú megszűnésük időszakában — abban rejlik legnagyobb jelentősége, hogy egy községen belül is még megpillanthatjuk a régi tradíciók uralmát, a hagyományos formák és tartalmak mozgását.

Tótkomlós első telepesei Gajdác szerint a Gömör, Nógrád, Nagy- és Kis-Hont megyékből származó evangélikus vallású szlovákok egyik csoportja, amely 1740 körül került Szentandrásra, majd onnan 1746-ban az előbbi földesúr, báró Rudnyánszky József Komlós nevű pusztájára.¹ Monográfiájának másik helyén azt írja Gajdác, hogy Tótkomlós őslakossága Szentandrason mindössze 3—4 évig tartózkodott s régi hazájuk a Felföld volt. Gömör, Nagy- és Kis-Hont, Nógrád, Zólyom megyékből, — később Pest megyéből is — szakadtak le az Alföldre.² Nem feladatunk, hogy megállapításait és a származási helyre vonatkozó névelemzéseit itt alaposabb vizsgálat tárgyává tegyük. A mi szempontunkból az a lényeges, hogy Tótkomlós telepes lakossága zömmel valóban a fentebb említett megyékből származik. Ehhez azonban azt is hozzá kell tennünk, hogy az egykori lakóhelyről való elköltözés és a komlói letelepedés között — amint erre más példákból is következtethetünk — egy-egy család esetében két-három évtized is eltelt. A szökött jobbágyokról szóló kimutatások szerint a szlovák lakosság dél felé vándorlása már a XVII. század végén megkezdődött, s igen gyakori volt, hogy az egy-egy községben letelepedett jobbágyok vagy jobbágycsaládok néhány hónap vagy év múlva továbbköltöztek, s nemegyszer jóval távolabbi falvakban vagy megyékben telepedtek le véglegesen. Ez pedig azt jelenti, hogy az ilyen családok már nemcsak az egykori lakóhelyük tradícióit vitték magukkal végleges letelepedési helyükre.

A mai Magyarország területére áttelepült szlovákság néprajzi vizsgálata csak az áttele-

pülés körülményeinél, az új környezet és az új életforma alakító hatásánál fogva is sok tanúságot ígér. Mindezekkel együtt izgalmas kérdés, hogy az előbbi lakóhely, vagy lakóhelyek szellemi öröksége, tradíciói hogyan és milyen mértékben őrződtek meg az új környezetben, s ezek továbbélésére, alakulására milyen hatással volt az új, az előbbitől sok tekintetben eltérő környezet. Sajnos, ezekre a kérdésekre még nem adhatunk választ. Mindaz, amit itt elmondhatunk, csak adalékok lehetnek ezeknek a kérdéseknek a tisztázásához. Annyit azonban elmondhatunk — s ezt Márkus a Nyíregyháza-környéki szlovákok folklór jelenségeiről is elmondja, — hogy általában a szellemi és közösségi élet hagyományai a legzártabbak, a legérintetlenebbek, viszonylag ezeket érte a legkevesebb magyar hatás.³ Általánosságban csakugyan így volt, de a zártság, az érintetlenség, a hatások tekintetében falvanként és időszakonként számottevő eltérések mutatkoznak.

A magyarországi szlovákság körében végzett kutatásaink eredményeiből arra következtethetünk, hogy ha a szlovák telepések az új környezet gazdasági rendjébe az első években vagy évtizedekben nem is egyformán illeszkedtek, néhány évtized múltán a környék és az új lakosság életformája között lényeges eltérések már nem voltak. A megtelepedést követő esztendőkből, évtizedekben a telepés községekben — mind a vegyes, mind pedig az egy nyelvűekben — kettős folyamat ment végbe. Az egyik folyamat a vidék gazdasági, termelési rendjéhez való igazodás, asszimilálódás folyamata, a másik pedig a telepések származáshelyükről magukkal hozott tradícióinak, általában a szellemi kultúra, a folklór jelenségeinek kiegyenlítődesi, egybeolvadási folyamata. Ettől az időtől kezdve a változásnak Tótkomlóson még két hosszantartó szakaszát figyelhetjük meg.

Az egyre jelentősebbé váló áruterelés, kereskedelem, a távolabbi vidékekkel való gyakoribb érintkezés mellett a felvilágosodás eszméi is éreztetik hatásukat, különösen a racionálisabb szemléletű evangélikus egyház, a gyakran külföldet járt papok ténykedésében. A tótkomlósiaknak már Szentandrásyon volt papjuk és tanítójuk, akik velük együtt mentek a komlósi pusztára, ahol elsőnek építették fel az iskolát, a paplakot és a templomot.⁴ 1758-ban már két tanítója volt a falunak, 1775-ben három tanítója és három tanterme.⁵ Az evangélikus egyház akkori tevékenységére jellemző, hogy Szarvason 1770-ben megszüntetik a májusi vagy pünkösdi fák felállításának szokását, 1771-ben eltiltják a karácsonyi és újévi köszöntőket, az ostyahordást, 1775-ben a halotti torokat.⁶ Már a XIX. század elején gyakori, hogy a fiatalokat a magyar szóra küldik. Tótkomlóson ebben az időben alakul ki a tanyarendszer.

A változásnak az előbbinél sokkal nagyobb jelentőségű szakasza a múlt század második felével kezdődik, amikor Tótkomlóson is kiéleződnek a társadalmi ellentétek. Az egyre nagyobb számú és egyre kevesebb földdel rendelkező vagy már teljesen földnélkülivé vált lakosság a falun kívüli munkahelyeken keresi megélhetését. A lányok, legények a vásárhelyi tanyákra magyar családokhoz szegődnek szolgának, szolgálónak, s más vidékek másféle tradíciókat őrző népével élnek, dolgoznak együtt. Ezzel járt együtt az is, hogy egyre gyakrabban házasodtak Nagylak, Csaba, Szarvas, Pitvaros, Ambrózfalva, Tótbánhegyes szlovák községekből.⁷ A tanyarendszer kialakulása, a nagycsalád lassú felbomlása a családi élet régi rendjét, s vele együtt a régi hagyományos formákat is meglazította. Kiszélesedik az áruterelés, a kereskedelem, a vásárolás, a fuvarozás. A tótkomlósi gazdák már gyakran megfordulnak Aradon, Gyulán, Szegeden, Hódmezővásárhelyen. Az 1840-es években bevezetik az iskolába a magyar nyelv tanulását, olvasókört létesítenek a községben.⁸ Az 1870-es, 1880-as években énekkar, zenekar, polgári és földműves kör alakul. Ugyanebben az időben már nagyszámú fiatal vállal mezőgazdasági munkát, répakapálást a közelebbi és távolabbi uradalmakban, ahol szlovákok és magyarok hónapokat töltenek együtt. A társadalmi rétegződés a hagyományos formákban is tükröződik: külön fonóházba járnak a gazdagabbak, külön a szegényebbek, az egyes szokásokat inkább csak a szegényebbek, egyeseket a gazdagabbak tartják.

Tótkomlóson is megfigyelhettük, hogy az életkörülmények változásával, a község társadalmának erőteljes differenciálódásával a lakosság műveltsége, a régihez és az újhoz való viszonya többé-kevésbé szintén differenciálódik. Ebben az esetben abszolút értelemben már nem beszélhetünk a népi vagy paraszti kultúra teljes egységéről, változatlanúságáról, különösen nem a tradíciók megtartása, a hagyományos formák továbbélése, viszonylagos teljessége tekintetében. Mivel azonban a szokások differenciálódására, csökevényesedésére, elhagyására és ennek körülményeire a statisztika módszereit is felhasználó kutatásokat nem végezhetünk, ennél fogva a differenciálódásnak, a változásnak is csak a legszembetűnőbb mozzanatait mutathatjuk be. Már tájékozódó adatgyűjtésünk során úgy láttuk, hogy a múlt század második felében, különösen a századforduló utáni évtizedekben — főleg a rítusszerű cselekmények terén — szinte alkalmanként és családonként mutatkoztak kisebb — nagyobb eltérések. Ezért — adatgyűjtésünk során — amint már említettük — arra törekedtünk, hogy lehetőleg konkrét, meghatározott időben és személyek által végzett eseteket, cselekményeket rögzítsünk.

Adatgyűjtésünk módszere ennél fogva az volt, hogy az általános tájékozódás után, az egyes rétegek és korosztályok figyelembe vételével, választottuk ki a legjobbnak vélt adatközlőket, akik főként azokat a cselekményeket ismertették, amelyek végzésében maguk is részt vettek, amelyeket maguk is megfigyeltek. Természetesen azt az emlékanyagot is igyekeztünk rögzíteni, amelyet az adatközlő már csak szülei, nagyszülei, tehát az idősebb generációk elmondása után ismert. Ahol erre lehetőség kínálkozott, azt is igyekeztünk tisztázni, vajon az adatközlő maga látja-e azt a változást, amely mind a szokásformák, mind a hozzájuk fűződő hiedelmek terén végbemegy. Adatgyűjtéseink során több esetben arról is beszélgettünk, hogy a szokások megtartásáról vagy elhagyásáról, annak okairól vannak-e az adatközlőnek kialakult nézetei. Adatközlőinkkel, mielőtt kutatási témánk tárgyára térünk volna, a község régebbi és mai életéről, az egyes társadalmi rétegek egymáshoz való viszonyáról is beszélgettünk. Igyekeztünk tájékozódni afelől, milyen események, emlékek maradnak meg leginkább a község különböző rétegeihez, korosztályaihoz tartozó emberek emlékezetében, melyek életükben, környezetükben azok a mozzanatok, amelyekről határozott véleményt formáltak, amelyek érdeklődésük előterébe kerültek. Ezek figyelembe vételével a következőkben néhány adatközlőt és a velük folytatott beszélgetésből néhány részletet is bemutatunk.

Özvegy Tuska Andrásné Karasz Anna 71 éves, egyedül élő asszony. Kétszer ment férjhez, mind a két férje meghalt. Fiatal korában jobb módúak voltak, de eladósodtak és földjeik jórészt eladták. Miután másodszor is megözvegyült, elment ápolónőnek, majd orvos mellett segédkezett, a helybeli fürdőben pedig kabinos volt hosszabb ideig. Lánykorának eseményeire, a község akkori életére, szokásaira kiválóan emlékezett, a község lakosságának nagy részét névszerint ismerte. Bár gyakran hangoztatta, hogy szülei *jógazdák* (jómódúak) voltak és erre büszke is volt, a szegényebb családokkal is kapcsolatot tartott, beszélgetve gyakran egy-két órát azoknál is eltöltött. Sok család belső életét ismerte. A közelben lakó szegényebb és jobb módú családok lányai, asszonyai őt is gyakran felkeresték. A községben, különösen ismerősei körében történt események iránt mindig élénk érdeklődést tanúsított. Ismeretségi köre a szomszédos szlovák lakosságú községekre is kiterjedt, egyik-másik községben rokonai is voltak. Egyike volt a legjobb adatközlőknek. Nemcsak lánykorának szokásaira, hanem azokra is emlékezett, amelyekről szülei, nagyszülei beszéltek, amelyeket máshol látott. Figyelemmel kísérte azt is, hol tartják még, vagy már hol hagyták el a régi szokásokat.

Povázsay Mátyás 80, és felesége Motyovszky Erzsébet 78 éves volt adatgyűjtésünk idején. Előbb 18 kat. hold saját földjükön gazdálkodtak. Mikor megalakult a termelőszövetkezet, ennek egy részét átadták, a megmaradt részt vejük művelte családjával. Povázsay Mátyás az 1950-es években már csak a ház körül foglalatzkodott, felesége pedig a ház-

tartási munkák mellett még rongyszőnyegetek szőtt. Egyikük sem volt bőbeszédű, de minden kérdésre határozott választ adtak. Mind a férj, mind a feleség hangsúlyozta, hogy szülei még tartották a szokásokat és babonákat, de ők már nem. Povázsay Mátyás gyermekkorában még a nagycsaládban élt. Nagypapjának és nagymamájának öt fia és lánya volt. A két nagyszülővel, azok fiaival, lányaival, a fiaik feleségeivel és az unokákkal együtt a családnak 21 tagja volt. A nagypapa, szintén Povázsay Mátyás, abban az időben már betöltötte a 70. életévét, de még ő volt a gazda. „Mindnyájan úgy csinálták, ahogy ő rendelkezte, ő adta ki a család minden tagjának a munkát. Vasárnap délben az ebéd alatt mindenki elmondta, mit csinált a héten, s ezután a gazda mondta el, kinek mit kell csinálni a következő héten.” A nagypapa és a nagymama szerinte még sok régi szokást megtartott, de „amikor a család szétment, a fiatalabbak már sok mindent elhagytak.”

Povázsay Mátyás és felesége a régi szokásokra még emlékeztek, de azokról már csak mint valami távoli múlt emlékeiről beszéltek. Egy-egy babonás cselekményen, rítuson, — amikor szó esett róla, — mosolyogtak. Ez érthető is, hiszen Povázsay Mátyás a nagycsalád felbomlása után, majd még inkább amikor megnősült, kiszakadt a régi életformából. Később pedig évtizedeken keresztül szövetkezeti pénztáros volt, a község vezető rétegével tartott szoros kapcsolatot, kereskedelmi vállalkozásokban vett részt. Erre jellemző, hogy annak a műdal-repertoárnak a nagy részét, amely akkoriban a vidék magyar polgári rétegének kedvelt zenéje volt, már ő is ismerte. Őseit, nemesi származását számon tartotta. Elmondta, hogy nagypapja szerint a három Povázsay testvér közül a telepítés idején csak az egyik jött Komlóásra, a másik Békéscsabán, a harmadik Szarvason telepedett le. Nevük eredetéről azt hallotta, hogy „valahol a szerb határon van egy Povázká dolina”, ahonnan származnak, s mivel nemesek voltak, erről a dolináról nevezték el magukat.

A Povázsayékkal folytatott beszélgetésben több alkalommal részt vett a szomszédban lakó Antal Pál 84 éves volt gazda is. Gyakran egymást kiegészítve mondták el, amit az öregektől hallottak, hogy Tótkomlóra Szentandrásról jöttek, de nem mindnyájan. Gyermekkorukban egyes gazdák már sokat olvastak, az idősebb férfiak a Slovenský spolok-ba (szlovák egyesület) jártak a téli estéken, ahol szlovák könyvek, szlovák újságok voltak. Mindkettőjük nagypapja és nagymamája már jól beszélt magyarul, de az idősebb asszonyok legtöbbször abban az időben még csak szlovákul beszéltek. Gyermekkorukban az emberek még nagyon vallásosak voltak. Ha munkába kezdtek, első szavuk ez volt: *s Božou pomocou* (Isten segítségével). Öregapjuk reggel, amikor felkelt, a Transzsciusból mindig elénekelt egy reggeli éneket. Gyakran a család többi tagjai is vele együtt énekeltek. Az éneklés este lefekvés előtt is szokásban volt. Vasárnap az ebéd előtt, vagy az ebéd alatt a fiataloknak el kellett mondaniok, mit prédikált a pap a templomban. Antal Pál szerint a régi szokásokat az ő fiatal korukban inkább már csak az asszonyok és az idősebb emberek tartották. A fiatalok akkoriban kezdtek magyar dalokat énekelni, de az öregek csak szlovákul daloltak.

Adamik Pálné 66 éves asszonynak az apja béres, férje pedig gépész volt. Tótkomlóson született, s jól emlékezett mindazokra a szokásokra, amelyeket lánykorában még tartottak. Azt is megfigyelte, hogy pl. a lánykérés, a kézfogó, a lakodalom más volt a szegényeknél, más a gazdagoknál. Elmondta, hogy az emberek most okosabbak, műveltebbek, mint régen voltak, és jobban élnek. Arra a kérdésre, hogy véleménye szerint miért hagyják el a régi szokásokat, ezt válaszolta: „Hát én azt nem tudom, miért szűntek meg ezek a régi szokások. Tudom is én, azt most már olyan babonásféléknek tartják, ha olyasmit csinálnak, vagy csúfolnak...” Szerinte a szokásokat régebben mind a szegények, mind a gazdagok tartották, „egyformán mentek”, de „a szegény lányok külön jártak a fonókába, a gazdagabb lányok megint külön. A gazdagabbak a gazdagabbak közé, a szegényebbek a szegényebbek közé. A gazdagabb és szegényebb lányoknak több fonóházuk volt, a szegényebbek fonóházaiba csak a napszámos lányok, a zsellérlányok jártak, akiknek földjük volt, már külön jártak.”

A beszélgetések során már arra is történt utalás, hogy pl. már a múlt század nyolcvanas

éveiben voltak olyan szülők, nagyszülők, akik a régi szokásokat bolondságnak tartották. Adamik Pálnét az anyja feketevasárnap nem engedte a többi lányokkal házról-házra járni (*pre mladú ňvestu*), azzal a megjegyzéssel: *Ňbudete žobrat!* (Nem fogtok koldulni!) Többször tapasztaltuk, hogy azok a hetven év körüli asszonyok, akik fiatal korukban még több babonás cselekményt tartottak, s azokban hittek is, később mosolyogtak rajtuk, nem is igen beszéltek róluk. Karasz Ádámné 75 éves asszony, aki fiatalasszony korában Ádám nevű kisfiával többször felkereste Bindzi nénit, a javasasszonyt, hogy a kisfiát gyógyítsa meg, idősebb korában már nem hitt a babonában, s a szokásokat is babonának tartotta. Véleménye szerint a régi szokásokat először a szegényebbek hagyták el, ezzel az indokolással: „nem é e mán semmit”.

Cseman Mártonné 72 éves, napszámos özvegye, aki lánykorában több helyen szolgált, következetesen mindig különbséget tett gazdag és szegény között, amikor valakiről beszélt. Azt is meghatározta, hogy szegénynek azokat a családokat tartották, melyeknek csak házuk volt, de földjük nem. A 8—10 holdas családokat már gazdagnak mondták. Hangsúlyozta, hogy a gazdag és szegény lányok barátkoztak egymással, de a vasárnapi táncmulatságot a szegényebbek is, a gazdagabbak is külön tartották. A Luca napi szokásokról elmondta, hogy ő csak hallott róluk, de „ilyen babonákat sohasem csinált”. A babonákat szerinte is inkább a gazdacsaládokban tartották és hitték. „Volt olyan gazda, akinek minél több volt, annál többet akart. Ezek babonások voltak, azért, hogy több legyen. A régi szokásokat valamikor szegény is, gazdag is tartotta. Egyik hitte, másik nem hitte.”

Korim Pál 68 éves lakatos, Tótkomlóson született, mesterségét is itt folytatta. Az 1950-es években ő volt az egyik *starejší*. A *starejší*-nek a születéskor, a házasságkötéskor és a haláleset alkalmával van teendője, afféle hivatásos szertartásmester. A család felkérésére ő jelenti be a születést az anyakönyvvezetőnél, a lelkészi hivatalban, megbeszéli a keresztelés idejét, jelen van a keresztelőn stb. A lakodalomban ő tölti be a máshol szokásos násznagy szerepét. Haláleset alkalmával énekel a virrasztáson, rendezi a temetést, részt vesz a halotti toron. A lakodalomba egy héttel az esküvő előtt hívják meg a *starejší*-t. Ténykedéséért 20, 30, 50 forintot kap és ajándékot (kalácsot, húst, süteményt). Kb. ugyanilyen összeget adnak neki a temetés után is. A jobbmódú család többet, a szegényebb kevesebbet fizet. Azon kívül, hogy intézi az élet három állomásával együttjáró teendőket, a keresztelőben, a lakodalomban, a halotti torban köszöntőket, verseket, megemlékezéseket mond. „Minél szebb verseket tud mondani, annál híresebb.” Bár állítása szerint a „versmondást” senkitől sem tanulta, írott szövegeinek elolvasásakor kiderül, hogy nagyrészüket idősebbektől, öregebb *starejší*-től gyűjtötte össze. Ezt bizonyítja az a megjegyzése is, hogy „a régiek szerint mondom.” Vannak azonban olyan köszöntői is, amelyeket maga írt, de ezekben is mindazokat a kifejezéseket, gondolatokat, gyakran egész mondatokat megtaláljuk, amelyek a régebbieken is megvoltak, s szerzőik valószínűleg papok, iskolamesterek közül kerültek ki. A *starejší* mindig a szegényebb családokból származó férfi volt, jó gazda ilyen szerepet nem vállalt.

Molnár Mihályné, Nyiregyházszy Erzsébet 65 éves, férje uradalmi csősz volt. Nagyanya és dédanyja bába volt Tótkomlóson. Öt hold földjük volt, ezen gazdálkodtak lányukkal, vejükkel. Mélyen vallásos, szereti az egyházi énekeket, a templomban ő az egyik előénekes. Sok kéziratot alkalmi énekszöveget, imádságot, köszöntőt őriz. Maga is sok verset, köszöntőt írt keresztlőkre, lakodalmakra és más alkalmakra. Nagy gyűjteménye van a máshonnan, kéziratot és nyomtatott füzetekből lemásolt, főleg háborús tárgyú énekszövegekből. Sok dallamot is tud, de intonációja bizonytalan.

Csiernyik János 27 éves, kántor, szülei földművesek. Négy polgárit végzett, utána beiratkozott a mezőgazdasági szakiskolába, ahová csak félévig járt, ezután egy évig tanítóképzőbe. A tanítóképzőben szerzett zenei ismereteit tovább gyarapította, az egyik helybeli tanító összhangzattanra tanította, majd harmóniumot vásárolt, azon gyakorolt, és néha

a templomban is játszott orgonán. 1951-től az evangélikus egyházban a kántori teendőket végzi. Vallásos ember, sokat olvassa a bibliát, mert — amint mondja — a bilibából megvilágosodott. A község lakosságával mesterségénél fogva is kapcsolatot tart, de a múlt és a jelen között sohasem vont párhuzamot. Az élet jelenségeit a vallás, az egyház szemszögéből nézte. Mint kántor, részt vett a házassági, temetési szertartásokon, de hogy ott azokon kívül, amiket az egyház előír, a nép mit tart, vagy mit végez, nem tudja, nem is érdekli. A temetési szertartások közben azt vette észre, azt jegyezte meg magának, hogy rokonaik egyházi temetésére a párttagok is elmennek, az esküvői szertartásokkal kapcsolatban pedig azt figyelte meg, hogy kb. 1951 óta egyre gyakoribb, hogy a párttagok, különösen a katonatisztek már nem esküdnek a templomban.

Adatközlőink és énekesek közül, akiket többször is meghallgattunk, még a következőket soroljuk fel: Antal János 46, Antal Jánosné 50, Bencsik Pálné 46, Benyó Jánosné 55, Böjtös Pálné 70, Csiernik István 63, Csiernik István 34, Farkas János 72, Hirka Jánosné 46, Karkus Jánosné 48, Karkus Pálné 52, Karkus Erzsébet 12, Klaukó Pál 57, Lehoczky Mátyás 76, Lehoczky Pálné 53, Molnár Istvánné 44, Rusznák Györgyné 25, Ruzsiák Jánosné 60, Tomka Judit 67 éves.

Idősebb adatközlőink — amint láttuk — kivétel nélkül utaltak arra, hogy a régi öregek milyen vallásosak voltak. Egyházi (templomi) éneket otthon a családban nemcsak az ünnepeken, hanem máskor is, munka közben is énekeltek, sőt a lakodalom is egyházi énekekkel vette kezdetét. Vallásos tárgyúak voltak a *starejsi*-k versei, beszédei, köszöntői is. Körülbelül a századfordulóig az egyház, a templom befolyása az élet minden vonatkozására, a közösség minden rétegére és korosztályára kiterjedt. Mivel a népi rítusoknak, a népi hitvilágnak és a vallásnak közösek a gyökerei, a vallásosság sok tekintetben megtartója volt a babonás gondolkodásnak. Egyik-másik lelkész azonban, aki a szokásoknak, a népi rítusoknak főleg külsőségeit, a formáit ismerte meg, azokban a szlovákság sajátos népi tradícióit látta. Adataink azt bizonyítják, hogy a szokásformák, a népi rítusok, a hitvilág lazulása, fokozatos eltűnése sok tekintetben együtt járt a vallásos élet lazulásával is. Ez pedig a századforduló utáni esztendőkből válik egyre erőteljesebbé. Hrdlicska Lajos igazgató lelkésznek a totkomlósi egyházzól írt jelentése, amely az 1905. és 1906. évről számol be, már gyakran panaszkodik a vallásos élet hanyatlása miatt:

„Az istentiszteletek látogatása általában meglehető, nem egyszer azonban egészen gyöngye. A nyári katechizáció teljesen elmarad...⁹ Az ifjúság elmarad az eljegyzési ünnepélyekről is... Nem szabad elhagynunk a régi jó és dicséretes szokásokat... Szülők, násznagyok és különösen egyházunk elsőbbségi segítsetek...¹⁰ Szomorú tünet az is, hogy úgy az 1905., mint az 1906. évben találtak oly párok, amelyek az egyházi esketést mellőzték.¹¹ ...a keresztapáknak is hitet kell vallani a kisdetek helyett... ma már a keresztapák sem jönnek ezen fontos functionhoz...¹² ...legtöbb esetben lelki betegünk megmételtyezése, lelki gondozásunk hatáskörén kívül, idegenben történik, ahova megélhetés céljából mennek híveink. (Itt a lelkész első sorban nyilván arra a fiatalságra gondol, amely ebben az időben már tömegesen végez idénymunkát a közelebbi-távolabbi uradalmakban.) Ott azután olyan erkölcsöket sajátítanak el, melyekkel nemcsak magukat, hanem az itthon valókat is megfertőzik.”¹³

A családi élet alkalmai

Születés

A születés és a keresztelés szokásairól Horváth Sámuel 1880-ban kiadott munkájában mindössze annyit ír, hogy „A bába a keresztapát és anyát, hozzá a legközelebbi rokonokat és szomszédokat a keresztelés után két órákor tartandó lakomára meghívja. Az avatás napján csupán a keresztanya hívatik meg néhány legközelebbi rokonnal.”¹⁴

Gajdács már így ír: „A kereszteleseknél azelőtt divatozott szokások nagy változáson mentek által. Az ilyen családi ünnepély azelőtt sok formalitással volt összekötve. Ugyanis annakelőtte sok, úgynevezett *lógós* komát és komaasszonyt hívtak össze. Akadt olyan gyermekágyas asszony is, a kinek a jó Isten tudja, hány néven nevezett 15—20 komája s komaszonyja is volt. A keresztapán s keresztanyán kívül volt egy-két úgynevezett *legény* (*za decki-ho*) s egy-két úgynevezett *hajadon* (*za diovku*) s azután a lógósoknak végtelen sora, kik a keresztelese alkalmával mindnyájan elmentek a templomba s a keresztelese lakomán mindnyájan részt vettek. — Régibb időben keresztelesekor a bábák rendszeren vittek a templomba egy kis pálinkát is s a torony alatt az egybegyűlt komaasszonyokkal hörpentgettek belőle. Ma azonban az teljesen kiment a divatból, valamint a sok koma s komaasszony hivatása is, akiknek helyét ma csak egy keresztapa s egy keresztanya pótolja. Ez utóbbi viszi a gyermeket keresztvízre, vele megy a bábaasszony s ha a keresztiszülők nem egyúttal házastársak is, a keresztapának neje vagy valami hozzátartozó nőrokona. Azonban a keresztelese lakomán, mely rendszeren a keresztelese nap délutánján két órakor tartatik, még ma is többen, nemcsak a legközelebbi rokonok, hanem a közelebbi szomszédok is részt vesznek, akiket odahívni a bábaasszony kötelessége.”¹⁵

„Az egyházkelő asszony avatása ma szintén sokkal kevesebb alakiságokkal jár, mint annakelőtte. Ma az egyházkelő asszonyt csakis a bába és a gyermek keresztanyja kíséri el a templomba s az avatási lakoma manapság teljesen megszűnt.”¹⁶

Povázsay Mátyás és felesége szerint az ő fiatal korukban a szülőágyat lepedővel a padlásig elrekesztették. A kisgyerekekre csak egy hét múlva adták rá az inget. Kezére madzagot kötöttek, hogy szemmel meg ne verjék. A madzagon pénz is volt. Az érmét kifűrták s rákötötték a madzagra. Az újszülöttet egy hét múlva vitték megkereszeltetni. Keresztapának az apa barátját, keresztanyának az anya barátnőjét hívták. A keresztelese csak a keresztanya és a bába ment el. Amikor a templomból mentek hazafelé, a keresztanya pénzt dugott a pólyába. A keresztelese után ebéd volt, s erre a legközelebbi rokonokat is meghívták. Ilyenkor mondták: „megyünk na kršfenia.” Ebéd után a bábaasszony imádkozott, aztán tányért tett az asztalra és pénzt kért. Povázsayék első gyermekének keresztelesejében a bábaasszony 60 forintot szedett össze. A pénzen egy borjút vettek.

Özvegy Karasz Ádámné Kergyó Erzsébet 78 éves volt zsellérasasszony menyecske korában, ha a másállapotos asszony valami ijesztőt látott, a hüvelykujjával elhúzta a szoknyáját a jobb oldalra, hogy a gyereken ne maradjon jegy. Hogy könnyebben szüljön, a szülés előtti napokban olyan vizet ivott, amibe a fehér liliom sárga virágporát áztatták. Az asszony csak akkor feküdt le, amikor már érezte a fájdalmakat. Akkor hívták a bábaasszonyt, az felvetette az ágyat, a szalmára rongypokrócot terített és arra fektette a szülő asszonyt. A szülés után, amikor az asszonyt és a gyermeket már megfürdették, készítették a *plachtá*-t. Lepedőkből varrták össze, és elkerítették vele az ágyat. Amikor látogatók jöttek, azok félrehúzták a *plachtá*-t, és úgy nézték meg a kisgyereket. Az újszülöttet, illetve a szülő asszonyt főleg az asszony rokonai látogatták. Aki az újszülöttet megnézte, háromszor ráköpött.

Ha a kisgyerek nem akart aludni, sokat sírt, akkor elmentek azért az asszonyért, aki „értett hozzá”, aki megnézte. Mikor eljött, a szájából vizet engedett a kezére, és visszakézből megmosta a kisgyerek arcát, majd alsószoknyájával (pendelyével) ismét visszakézből megtörülte. A vízből a gyermek szájába köpött egy kortynyt.

Azt tartották akkoriban, hogy ha valaki jó erősen ránézett a kisgyerekekre, és azután hirtelen a földre tekintett, a gyerek megbetegedett és meg is halt. Ha a kisgyerek megbetegedett, és se a kezét, se a lábát nem mozgatta, nem szopott, azt mondogatták, hogy szemmell verték. Ilyenkor többen Bindri Gyulánéhoz vitték, aki akkoriban 50—60 év körüli asszony lehetett, s az adott valamilyen vizet, azzal kellett a gyermeket megmosni, és utána az apja piszkos gatyájába csavarva lefektetni. Így aludt el a gyerek, s amikor felébredt, már semmi baja sem volt, szopott és nevetett. Karasz Ádámné Ádám nevű fiával háromszor volt

Bindri Gyulánénál, s minden alkalommal egy forintot adott neki. Karasz Ádámné anyja a szemverés elleni védekezéséért — különösen ha ettől többször is megbetegedett, — a gyermek balkezére farkasfogat és régi pénzt kötött. A farkasfogat és az érmét kifúrta, egy vékony spárgára felfűzte, és úgy kötötte rá a gyermek csuklójára. Általában két régi pénzt használtak erre a célra, és ezek között volt a farkasfog. A farkasfog és a régi pénzek gyakran a gyermeknek egy-két éves koráig is a csuklóján maradtak. Karasz Ádámné meg is mutatta a farkasfogat (kb. 10—12 mm-nyi hosszú csigaféle), és megjegyezte, hogy ma már nem hisznek ebben, a gyereket, ha valami baja van, az orvoshoz viszik, de végül is ezt mondta: „elviszem a farkasfogat, hátha lesz menyem, és akkor kell az unokáknak.” A beteg kisgyermek gyógyítására még számtalan babonás eljárást ismertek a „régiektől.” A rontás ellen ólmot is öntöttek. Ha görcei voltak, a kéményből kormot kapartak, s azt itatták meg vele, égetett hajjal füstölték, stb.

A keresztlőt régebben a szülés után néhány napra tartották. Karaszné keresztyanyának a testvérét, keresztapának pedig a testvére férjét hívta. Mások a barátnőjüket választották. A keresztszülőket a bábaasszony hívta meg. A gyereket vasárnap keresztelték az istentisztelet után. A keresztlő után az újszülött vánkosa alá pénzt dugtak, hogy ha felnő, jómódú és szerencsés legyen. A névválasztás kétféleképpen történt. Az első fiú az apja, az első lány az anyja nevét kapta, a többit olyan névre keresztelték, „amilyet hozott”, amilyen nevet jelzett a naptár. A keresztlő napján lakomát tartottak, amely az ebéddel kezdődött. Meghívták a keresztszülőket, a rokonokat és a szomszédokat. A megjelent vendégek ajándékkal süteményféléket, rétest, herőket, fánkot, kiflit vittek, a keresztyanya mindig herőket vitt. Amikor Karaszné fiának a keresztlője volt, a keresztyanya egy porcelántányért vágott az ajtóhoz, hogy a gyermek életben maradjon, és egészséges legyen. Amíg a gyerekágyas asszony feküdt, a rokonok ellátták ennivalóval. A keresztlés utáni szerdán a komaasszony vitte az ételt: levest, tyúkhúst, birkapaprikást, süteményt. Akik a keresztlői lakomán részt vettek, szintén vittek valamelyik nap ebédet. A keresztyanya egyéves korában ruháralót ajándékozott keresztgyerekének. A keresztgyerek húsvétkor is kapott ajándékot.

A gyermekágyas asszony a keresztlőig nem kelt fel az ágyból, a szobát nem hagyta el. A lámpát nem volt szabad eloltani, nehogy a rosszak elvigyék vagy kicseréljék az újszülöttet. A keresztlést követő szombati napon reggel ment a templomba *na vácku*. Ilyenkor nem az asszonyok helyére ült, hanem a férfiak első padjába. Az istentisztelet után a bába az oltár elé vezette, ott letérdelt, a bába mögé állt, és elmondta a miatyánkot. Ettől az időtől kezdve az asszony már szabadon járhatott. Az első világháború után ezeket a szokásokat már egyre kevesebb háznál tartották.

Bencsik Pálné 50 éves volt zsellérasasszony, most tsz. tag, a mai keresztlőt „másnak” mondja. Komának és komaasszonynak most is a testvért, a jóbarátot hívják. A gyerekágyas asszonynak most is visznek ennivalót, a keresztlés után, de már nem a régi ételeket, hanem tyúklevest, csirkepaprikást, rántott húst, krémest, tortákat stb. Emlékszik arra, hogy régen a születést követő vasárnap vitték megkereszteltetni a gyereket, most azonban a születés utáni második-harmadik héten. Keresztlőt most is tartanak, még nagyobb, mint régen s erre a keresztszülőket, a rokonságot, a szomszédokat, a gyerekágyas asszony keresztszüleit szintén meghívják. Az újszülött gyermek nevét a szülők választják meg, minden megkötöttség nélkül. A szülés most a szülőotthonban történik, ahol a szülő asszony nyolc napig marad, aztán megy haza. A keresztszülők régebben keresztlői ruhát és pólót, mostanában teljes kelengyét ajándékoznak az újszülöttnek, a lánynak arany fülbevalót stb. Néhány évtizeddel ezelőtt is vett ajándékot az a keresztszülő, akinek erre tellett, de az ajándék nem volt olyan általános, mint mostanában. „Az emberek most jobban keresnek, jobban telik az ajándéka.”¹⁷

A házassági szokásokról Horváth Sámuel néhány mondatban emlékszik meg, de ebből a néhány mondatból is következtethetünk arra, hogy a múlt század második felének derekán, illetve végén — amint az Gajdács Pál leírásából is kiténik — még sokkal nagyobb jelentőségük volt azoknak a kötött formáknak, amelyek ugyan a századforduló után is tovább éltek még, de az egész község közösségére kötelező voltak már nagyon meglazult. Horváth a következőket írja a kézfogóról:

„A násznagy szombaton 2 órakor délután a jegyessel a paphoz megy. Kézfogó után minden násznagy a maga felét haza kíséri. Gyertyagyújtatnál a vőlegény násznagyával együtt a menyasszonyi házhoz megy, hol egy kis időre szállást kér. A vőlegény násznagyja kérde a menyasszonyi násznagyát: Vajon nem volna-e kedve a leánynak a bevezetett legényhez nőül menni? Ha igen, akkor a leány násznagyja átadja a leányt szerencsekívánat mellett a legény násznagyjának. Ezt követi a vacsora; vacsora után a leány részéről selymekendő, a legény részéről mintegy 3—4 frt átadása az ingre.”¹⁸

Horváth munkájában a lakodalomról ezt olvashatjuk:

„Ez hétfőn este kezdődik. Kedden esküsznek. Esküvő előtt a menyasszony ládája és ágyneműje, még más jelvényekkel együtt, danolás és ostorpattogás között szállíttatik a vőlegény házához. Esküvő után a meghívott felek a vőlegény és menyasszony laka felé zeneszó mellett vonulnak. Rövid időn következik az ebéd. Amint megebédeltek, a menyasszony örömfájába és az egyháza adakoznak. A begyűlt pénzt elviszik a vőlegény násznagyjához, ki azt átveszi és a menyasszonynak személyesen átadja. Midőn bekertyolják, menyasszonytáncot táncolnak vele. Ilyenkor szokás a menyasszonynak annyit adni, pénzü, ki mennyit akar. A lakodalom tart szerdáig. Befejezi azt a kása, mi jeladás arra, hogy a lakodalomnak vége van. (Nem ártana a lakodalmakat kissé rövidebb időre szabni; kedden, csütörtökön kezdődnének és aznap végződnének is. Ebből ennyi untig elég volna.) Csütörtökön ismét kezdődnek az esküvők és lakodalmak. Az özvegyek nagyobb részint hétfőn esküsznek. Lakodalmak az előtt vasárnap nem tartattak, leginkább is, hogy az Úr napja annak a rendje szerint is megünnepeltessék.”¹⁹

Gajdács már sokkal részletesebb leírást ad a házassági szokásokról, s valószínűnek tartjuk, hogy azokat maga is többször megfigyelte. Észreveszi, hogy — amint írja — a házasodás zajosabb mulatságokkal és több szertartásos szokásokkal van összekötve, de azt is látja, hogy a kor szelleme itt is sokat változtatott. A szokásokat régi múltra vezeti vissza, így a lánykérésnek azt a módját is, hogy a legény helyett annak násznagyja kéri meg a lányt, akit nem mindig a házasodni szándékozó legény választott.²⁰

Gajdács szerint a megkérését követő szombaton, délután 3 órakor a násznagyokkal mennek a paphoz. „Ezen egyházi kézfogást megelőzi most az 1895-ik év okt. 1-én életbe lépett házassági törvény szerint a polgári anyakönyvvezető előtti, követi pedig otthon a menyasszonyi háznál szokásos lakomával egybekötött eljegyzés, mely régi időktől fogva akképpen történik, hogy estefelé, gyertyagyújtatnál a vőlegény, násznagyjának kíséretében, a menyasszonyi házhoz megy, hol a vőlegény násznagyja szentírási színezetű beszéddel, melyben gyakran egészen Noé bárkájáig s paradicsomig is visszapillant, fordul a menyasszonyi násznagyjához s ettől kéri ki a leány kezét a vele jött legény számára, mire azután a leány násznagyja ismét sokszor elég czikornyás beszéd kíséretében megfogva a szegyenkező leány kezét, násznagytársa s ez ismét a legény kezébe teszi azt. Ekkor a vőlegény tehetségéhez képest egy pár forintot ad a menyasszonynak ajándékol. A násznagyok által szintén gyakran igen sok cifra szóval kifejezett szerencsekívánatok és formális megáldás után következik a vacsora... Vacsora után a vőlegény a maga násznagyjával s a vele jött egy pár nőrokonnal eltávozik, s távozáskor a leány azon esetben, ha szíve szerinti a vőlegény, legdrágább selymekendőjét adja neki, nem ugyan ajándékol, hanem mintegy zálogul, ha pedig

csak úgy rábeszélés vagy éppen kényszerítés folytán történik az ő férjhezmenetele, bizony sokszor nem nagy értékű az a kendő, amit a vőlegény ilyenkor hazavisz.”²¹

A lakodalmi ünnepély — Gajdács szerint — egy fél századdal ezelőtt, tehát a XIX. század derekán, gyakran egész hétig tartott, s a lakodalomra szóló hívogatás háromszor történt, „...manapság a meghívás is egészen más. Azelőtt a hívogatók hosszú betanult mondókával hívogattak, ma pedig nyomtatott, vagy a szegényebbek részéről hectographirozott s magyar szövegű meghívót hordanak szét ...Ma a legtöbb lakodalom hétfőn este kezdődik s szerdán reggel végződik, így tehát két éjszakán és egy napon át tart, a szegényebeknél pedig a lakodalmi vendégséget egy ebéddel vagy egy vacsorával végzik. De ha a lakodalom nem is tart sokáig, az előkészületek mégis több időt vesznek igénybe s így ha az esküvő kedden van, már előző héten pénteken vagy szombaton készítik az udvaron a nagy sátrat, mely táncteremül szolgál. — E sátor rendszeren úgy van készítve, hogy még esős időben is táncolhatnak benne: az alja kipadrolva, a teteje deszkákkal s ponyvákkal fedve; belseje pedig tavasszal és nyáron természetes virágfüzérekkel s koszorúkkal, télen pedig cifra papirosból készített láncfüzérekkel, továbbá tükrökkel és képekkel van díszítve s függő lámpákkal felszerelve. A sátor homlokzatán pedig a követválasztásokból megtakarított nemzeti lobogók lengenek...”²²

A lakodalmi előkészületek jelentős része az ételek és italok biztosításából állt. A pálinkát és a bort már előbb beszerezték. Gajdács szerint levágattak egy hizott tehenet vagy tinót, hozzá nemegyszer 10—12 hizott bárányt, 150—200 baromfit, aminek kétharmadrészét a rokonok hordták össze. Jó megfigyelésen alapszik azoknak a sokrétű feladatoknak a leírása, amelyeket a gazdasszonyoknak kell végezniük: „... a voltaképpeni gond és fáradtság a lakodalom kezdetén, az esküvő előtti nap délutánján kezdődik. A meghívottak legnagyobb része ugyanis ekkor gyülekezik, ezeket nyájas vidám arcczal üdvözölni, az általok hozott kalácsokat, libákat, csirkéket: Oh Istenem, Istenem! minek is tetszett annyi sokkal fáradozni! s ehhez hasonló hálálkodással fogadni, a szakácsnéknak ezt-amazt kiadni, közbe a konyhaajtó mellett türelmesen váró koldusra s a mellette sóvár tekintettel álló cigányasszonyra ügyet vetni s nekik épen a kezébe levő fonatos kalácsból egy-egy jókora karajt levágni s mellé a déli ebéd maradékából egy-egy csirkeszárnnyat, czombot adni, majd a lakodalmi hangulatú lármás s hol a sátorban, hol a sátor előtt, vagyis jobban mondva, mindenütt lábatlankodó gyermekereget haragosnak indult, de aztán nevetésbe átmenő hangon megperelni, majd pedig ha a fia nősül, a menyasszony dunnái, ládája s más holmijáért indulókat kaláccsal, és tanáccsal ellátni, ha pedig leánya megy férjhez, ennek holmijáért a vőlegény házából érkezett új rokonokat illendő vendégszeretettel megtisztelni s sok ezer apró-cseprő dolgot úgyszólván egyszerre végezni: — nem csekély gond és nem csekély feladat.”²³

Az ágyvitel idejét illetően ellentétet látunk a két szerző leírásaiban. Horváth azt írja, hogy „Esküvő előtt a menyasszony ládája és ágyneműje, még más jelvényekkel együtt... szállítatik a vőlegény házához.”²⁴ Az esküvőt pedig ő is keddi napra teszi. Gajdács szerint — s ezt az adatközlőink is igazolják — viszont hétfőn mentek az ágyért a vőlegény rokonai: „A vőlegényes háztól többnyire fiatalabb férfiak, fiatalabb asszonyok s hajadonok három-négy nemzeti színű lobogókkal feldíszített kocsival dalolás és ostorpattogtatás között indulnak, vivén magokkal egy pár tréfás jelvényt is; hosszú nyelvű meszelőt és seprőt, a menyasszony ágyneműjéért, hol annak átadása illetve átvétele szintén bizonyos formalitásokkal történik, ugyanott vagy maga a menyasszony, vagy hozzátartozói a vőlegény valamennyi lovát tarka perkál kendőkkel fellobogózzák addig, amíg az érkezett vendégeket bent a szobában egy kis uzonnafélével látják el; e kendők a kocsisok elvitázhatatlan lakodalmi illetménye.” Gyakori volt, hogy amíg bent a menyasszony dunnájára alkudoztak, valaki kisedte a tengelysegeket, amit aztán csak akkor vettek észre, amikor az úton hol az egyik, hol a másik kerék elgurult.²⁵

Az esküvőre kedden kora reggel gyülekeztek a vendégek. „...mosolygó leányok az

általok, vagy itt-ott a menyasszony által beszerzett bokkrétát elviszik a vőlegénynek, mellyel ennek kalapját verses köszöntőket mondva, díszítik fel; úgyszintén a vőfély számára is visznek bokkrétát, melyet azonban ennek meg kell fizetnie. Ekkor a vőlegény a maga násznagyjával s a vendégekkel, miután szüleitől s rokonaitól elbúcsúzott, zeneszó mellett elmegy a menyasszonyi házhoz menyasszonyért, a ki miután szintén többnyire egy rövidebb versben, melyben szüleinek szeretetéért, gondoskodásáért köszönetet mond, elbúcsúzott övéitől, szintén a maga násznagyjával a miként a vőlegény a koszorús lányoktól, úgy a menyasszony a vőfélytől vagy vőfélyektől kísérve, többnyire az egész nászközönséggel a templomba megy. Az esketést követi mindjárt a menyasszony avatása is, ami annakelőtte csak az esküvő utáni napon történt, a mikor is a vőfély, a fokosára akasztott kalácsot, egy marhanyelvet s egy törölközőt vitt a lelkésznek. Ez a szokás azonban teljesen megszűnt.”²⁶

Gajdács elmondja, hogy az esküvő után a menyasszony a vőlegénnyel és násznépével a vőlegény házához megy, a menyasszony vendégei pedig a menyasszony házához. „A menyasszony a vőlegény házába érve, a ház küszöbénél megáll s ugyancsak verses mondókával, melyben magát új szüleinek szeretetébe ajánlva, ígéri, hogy férjének hű neje, nekik pedig hű leányok leend, köszönt be, mire a vőlegény szülei s rokonai megölelik s megcsókolják s egy pár szóval leányuknak örömmel és szeretettel fogadják és szobájukba többnyire abba, hol az ő, előtte való napon elhozott párnái, menyasszonyi nyoszolyára szép rendbe vannak helyezve, vezetik s a vendégek, ki ünnepélyesen, ki pedig tréfás megjegyzésekkel üdvözlök. Nemsokára azután következik az ebéd. A vendégek egyik része a szobában, a másik és többnyire a nagyobbik része a násznaggal, és az új házaspárral a sátorban helyezkedik el.” Megemlíti még Gajdács, hogy az ebédhez kanalat régebben is adtak, de késnek és villának híre sem volt, akinek volt zsebkése, azzal szedte ki a tálból a paprikást. Pohár sem volt régebben, kézről-kézre adták az üveget vagy a kancsót, és úgy ittak belőle.²⁷

Ebéd után a násznagy felhívására történt az adakozás, először az egyház részére, ki mennyit szánt, ezután a fejadó következett, minden fejtől egy garas a házigazda részére, majd adakozás a szakácsné számára. A menyasszonyháznál még egy adakozás történik a menyasszony örömfájára. „Ez szintén igen régi szokás, mely eredetét és nevét onnan vette, hogy a menyasszony rokonsága, mintegy annak bizonyosságául, hogy ha ő el is távozott a szülői háztól s a rokonság köréből, ezzel azonban a szülők és rokonok szeretete iránta meg nem szűnt, hanem nyilvánul s nyilvánulni fog ezután is tetteikben, mindjárt a menyegző napján apróbb-nagyobb ajándékokat adtak össze, s azt egy zöld gallyra aggatva, vitték el neki. Most azonban a zöld ág elmarad, miután most már nem más tárgyakat, hanem egyszerűen pénzt ajándékoznak a menyasszonynak s ezt az ő násznagyja kendővel letakart tányéron és pedig a nászközönség s zene kísérete mellett viszi a vőlegényes házhoz s a menyasszonynak, kit ottan időközben bekontyoltak már, egész ünnepélyességgel verses mondóka kíséretében átadja. A menyasszony az örömkalácsból, almából s dióból, mit örömfájával a szülői háztól hoztak, sorra kínálja a vendégeket. A bekontyolás után azelőtt nagyban divatozott úgynevezett menyasszonyi tánc, a mikor is a ki a menyasszonnyal táncolni akart, az az asztalon e célra kitett tányérba a menyasszony számára tetszése szerint dobott egynéhány krajczárt, miután ez gyakran túlhajtással járt, úgyannyira, hogy nem egy menyasszony, ha tán nem is áldozata de legalább is betege lett ennek, ma már itt-ott egészen elmarad, vagy ahol még e régi szokáshoz ragaszkodnak, sokkal rövidebbre alig egy pár fordulóra szorítkozik.”²⁸

A menyasszony bekontyolását asszonyrokonai az esküvő délutánján végezték. „... szintén több, régi keletű formalításokkal... Így első sorban, hogy a férfiakat elzavarják onnan s csak a vőlegény meg a vőfély van jelen, ez utóbbi, mint olyan, a kinek tisztéhez tartozik a menyasszony fejeéről a koszorút óvatosan levenni, mit tréfás mondások között végez, a menyasszony haját kibontani s a kontyhoz használni szokott rézkapcsot ismét a menyasszony hajába tűzni; ezt pedig nem ingyen teszi, hanem kap ezért a menyasszonytól egy-

két szalagot. Midőn a bekontyolás, mely tulajdonképpen abból áll, hogy a menyasszony haját két varkocsba fonva az említett kapocs körül kontyba fűzik, megtörtént, csinos főköttöt tesznek fejére; a főköttöt fátyollal, mely hátul a szoknya sarkáig ér, fogják le s a kontyot egy pár hosszan lelógó szalaggal díszítik fel. Mellesleg megjegyezzük, hogy azelőtt az új menyecskék egy évig ily fátyolos felkontyolással jártak vasárnaponként a templomba, ma azonban csak egy-két vasárnapon keresztül s azután a fátyolt leteszik. Midőn a bekontyolással készen vannak, a vőfély a menyasszonyt a nászközönség közé vezetve, szintén verses mondókéval azok szeretetébe ajánlja őt. — Ezután a vacsoráig, mely rendszeren elég későre itt-ott 10—11 órára marad, folyik a táncz, valamint vacsora után is kivilágos kivirradtig, a mikor a hazatérő vendégeket a ház elejéig zeneszóval kísérik ki, vagyis *kimuzsikálják*.²⁹

A régebbi lakodalmi szokások több érdekes vonására utal még Gajdác: „Miután a lakodalmak sokkal rövidebb ideig tartanak, annyi mindenféle tréfás játék és dévajkodás sem esik meg, mint azelőtt. Csak 50 év előtt is a borbély, molnár, csikófelvezetés, halottsíratás, kacsatáncz, a korczon vagy láncon elővezettetés sok nevető tréfára, de sokszor közérkölsőség szempontjából éppen nem helyeselhető túlhajtásokra is szolgáltatott alkalmat. — Voltak e tréfák között azonban olyanok is, melyek egyiknek-másiknak némi kis pénzébe is kerültek. Így a korczonelővezettetés is, mely abból állott, hogy ha valamelyik fiatalabb férfi a három-négy napig tartott lakodalomban az evés-ivás és mulatozás terhétől elbágyasztva, a lakzik befejezése előtt hazaszökött, négyen-öten érte mentek, gyékényből font korczra kötötték, sokszor az ágyból hurcolva ki őt, említett korczon vagy láncon rabmódjára a lakodalmas házhoz visszavezették. Azt azonban, hogy annyian fáradtak érte, nem vitte el szárazon, ugyanis háztartásának felszereléséből több apróbb tárgyat, mi éppen kezök ügyibe akadt, késeket, tányérokat, itt-ott párnákat is vittek el tőle, mit ő azután, minden tárgyat külön, néhány garason visszaváltani volt kénytelen. Az így összegyűlt váltságdíjat azután vagy az egyházra, vagy más jótékony célra adták.”³⁰

Gajdác a tótkomlói lakodalom leírásában többször utal arra, hogy melyek voltak azok a szokások, amelyeket csak régebben tartottak, melyek éltek az ő idejében is, vagy melyek voltak akkoriban azok, amelyeket már nem minden lakodalomban tartottak. Leírásának egyik érdeme éppen az, hogy rámutat a szokások életének változására, arra, hogy voltaképpen a falu gazdasági-társadalmi fejlődésével a régi formáktól való elszakadás is együtt jár, de arra is, hogy ez az elszakadás, a régi elhagyása egy községen belül sem egyszerre, egyöntetűen, hanem különböző fokozatokon keresztül megy végbe. S ezek a fokozatok összefüggésben vannak a lakodalmat tartó család, a lakodalomban részt vevők gondolkodásával, a múlthoz, a régihez való viszonyával, anyagi helyzetével stb. A következőkben ezen szempontok figyelembe vételével egy-egy konkrét házasság létrejöttét, egy-egy lakodalom lefolyását vesszük sorra.

Tuska Andrásné Karasz Anna 71 éves asszony 1903-ban ment férjhez először 19 esztendőskorában, férje 22 éves volt, amikor megházasodott. Tuska Andrásné szerint a lányok akkoriban a fonóba jártak, oda jártak a legények is, egész este járták a fonókat. Mikor a legény elment, kíváncsian várta, melyik lány fogja őt kikísérni. A konyhában padok voltak s a legény a lánnyal, aki kikísérte őt, ott beszélgetett. Mielőtt a legény elment, a lány azt mondta neki: *Vrátte sa* (Forduljon vissza!) A legény erre így válaszolt: *Nemám sa načo*. (Nincs miért). De ha a legénynek már volt szeretője, ezt mondta: *Nevrátim sa* (Nem fordulok), vagy *Čo mi dás, ak sa vrátim?* (Mit adsz, ha visszafordulok). Erre a lány: *Nemám nič na rozdaj*. (Nincs mit osztogatnom). Ha a legénynek megtetszett valamelyik lány, gyakran elment a fonóba, és a fonó után a lányt a kapuig kísérte haza. Ezek voltak az ismerkedés kezdő lépései. Amikor a legény házasodni akart, szólt a gazdinának, a fonóház asszonyának, hogy a kiválasztott lányt feleségül venné. Tehát a legény elhatározását a gazdina közvetítette, és a legényről efféléket mondott a lánynak: „Nekem tetszett az a legény, mert nagyon

csendes volt, rendes, szorgalmas.” Tuska Andrásnének lánykorában egy nagylaki legény is udvarolt, és amint elmondta, nagyon tetszett neki, szerette. Keresztelő, lakodalom, vásár alkalmával sokat járt Nagylakon, itt ismerkedett meg Gyuris Miskával. Szívesen ment volna hozzá feleségül, de erről a szándékáról lebeszéltek a nagylaki rokonai.

A fonóbeli találkozások után általában két-három hónap múlva mentek a legény szülei kéretni. Az egyik reggel a legény anyja megjelent Karaszéknál, köszönt, aztán leült és egy rövid ideig tartó közömbös beszélgetés után elmondta jövelele célját: „Eljöttem, hogy a maguk Annuskáját megkérjem a fiamnak.” Az ő anyja azt válaszolta, hogy odaadják őt, néhol pedig azt mondták, hogy még gondolkoznak rajta. Azután, hogy a szülők között megtörtént a megegyezés, egy vagy két hét múlva a legény apja jelent meg *pre ruku* (a leány kezéért). Beszélgetés közben kezét fogott a lánnyal, Karasz Annával, miközben egy arany ötforintost tett a markába. Ettől az időtől kezdve a házasságot tervezgették, és a legény hetenként háromszor, szerdán, szombaton és vasárnap este elment a lányhoz.

Az eljegyzést (*zdváke*) az esküvő előtt három héttel tartották. Szombaton délután előre megbeszélte időben a lány is, meg a legény is násznagyjával, a sztarejsíval ment a paphoz. Ott bejelentették házassági szándékukat, ami után a pap kérdéseket tett fel a kiskátéból. Megkérdezte, hogy a fiatalok tudják-e az imádságokat, vagy azt, hogy ki írta a kiskátét. Ezután a lány is, meg a legény is hazament. Este a legény a sztarejsíval és az egyik asszony rokonával, a *svatká*-val ment a lányosházhoz. A legény egy kulacs bort vitt, a szvatka pedig kendőbe kötött tálon heróket és pampuskát. A kézfogói vacsorára tyúklevest, birka-pörköltet, sült libát és kacsát, cukros tésztát, pálinkát és bort készítettek. Később megérkeztek a lány legközelebbi rokonai és a szomszédok, majd a trombitások. A vacsora után a fiatalok táncoltak. A kézfogói mulatság éjfélig tartott. Mielőtt a vendégek hazamentek volna, a vőlegény násznagya biztosítékot kért. Erre egy selyem nyakbavaló kendőt adtak zálogba.

Az eljegyzéstől a lakodalom napjáig eltelt három hét alatt Karasz Anna szülei elkészítették az ágyneműt, megvették a menyasszonyi ruhára valót, a menyasszonyi koszorút, a vőlegény és a *druzbák* részére a bokrétákat és a szalagokat. Karasz Anna hozománya elmondása szerint a következőkből állott: 10 párna, 2 dunna, 2 derekalj, 2 paplan, amit keresztiszüleitől kapott ajándékkul, 12 ünneplő ruha, 4 alkalmi ruha (arra az alkalomra, ha valahová, pl. vásárra ment), 50 ing 16 pendely háziszőttés vászonból, 4 pendely gyolcsból 6 fehér alszoknya, 12 abrosz, 12 lepedő és 24 törülköző.

Karasz Anna büszkén mondta, hogy az ő lakodalma három napig tartott. A rokonok már hétfőn este összegyűltek a vacsorára, s ott voltak a trombitások is. A vőlegény csak rövid időre jött át megnézni, hogyan készülődnek, hogyan mulatnak. A vendégek éjfélig voltak együtt. A vőlegény hozzátartozói ugyancsak hétfőn délután jöttek az ágyért három kocsival. Előre bezárták előttük a kaput, úgy tettek, mintha nem akarnák őket beengedni. Az ágyért jövők zörögtek a kapun, de amikor látták, hogy nem engedik be őket, úgy tettek, mintha elmennének. Aztán másodszor is zörögtek, erre már kinyitották a kaput, beengedték őket. Az ágyért jövők között ott voltak a vőlegény sógorai, testvérei, azok feleségei, a hívogató (*zváč*), vagyis a vőfély (*družba*), a koszorúslány (*družica*), és a nyoszolyóasszony (*svatka*). Mindnyájan bementek a szobába, ahol az ételek már elő voltak készítve megvendégelésükre. Kalácsot, pörköltet, süteményt, bort kaptak. Amíg a vendégek a szobában ettek, ittak, a menyasszony rokonai a szekerekre és lovakra rongyokat, tollseprűket aggattak, tréfából, a druzsicák pedig minden ló kantárjára egy-egy delén kendőt kötöttek. Az étkezés után a menyasszony holmiját felrakták a szekerekre és elvitték a vőlegényházhoz.

Kedden reggel hat órakor kezdődött a menyasszony öltöztetése. Ezt egy külön öltöztető asszony végezte, aki a koszorút is feltette a fejére, a plachtát, a csipkekendőt a derekára, úgy, hogy a kendő két vége letakarja a két karját, és leérjen a szoknya aljáig. A plachtát a menyasszony, illetve asszony haláláig megőrizte, mert ez lett a szemfedője. Az öltöztető asszony az öltöztetés közben hol világi, hol egyházi énekeket énekelt. Az öltöztetésnél

jelen volt a menyasszony édesanyja is. Az öltöztetés vége felé a menyasszonyháztól két druzsica elvitte a vőlegénynek és a vőfélyeknek a bokrétákat.

Nemsokára a vőlegény vendégeivel együtt elindult a menyasszonyházhoz. A menetben elől ment a sztarejsi és a vőlegény, utánuk a két druzsica és a szvatka, majd a férfiak, utánuk az asszonyok, végül a zenészek. A menyasszonyháznál a vőlegény sztarejsije elmondta jövetelük célját, és kikérte a menyasszonyt. A vőlegény druzsbája bement a szobába, és kivetzte a menyasszony vendégei közül, miközben azok a *Tranoscius 703.* énekét énekelték. A menyasszony megállt a sztarejsi előtt, aki aztán arra kérte őt, hogy teljesítse ígérését, adja a kezét. A sztarejsi a menyasszony kezét a vőlegény kezébe tette, majd megkérdezte a menyasszony sztarejsijét, hogy megtartják-e adott szavukat. A sztarejsi tovább adta a kérdést a menyasszonynak. Ekkor nyújtotta kezét a menyasszony saját sztarejsijének, aki tovább adta a vőlegény sztarejsijének, majd a vőlegénynek. Ezután a vőlegény sztarejsije bejelentette, hogy a vőlegény ajándékot akar adni a leendő apósának és anyósának. Az ajándékokat a vőlegény szvatkája hozta és adta át. Ekkor a vőlegény sztarejsije felszólította a menyasszonyt, köszönje meg szüleinek, hogy felnevelték. A köszönet után a menyasszony megcsókolta szüleit, a vőlegény pedig a menyasszony szüleinek kezét.

Mikor mindez megtörtént, a menet két csoportban elindult a templom felé. Az első csoportban elől ment a vőlegény sztarejsijével és a druzsicával, majd a rokonok, vendégek követték. A másik csoportban a menyasszony sztarejsije ment elől egy idősebb férfivel, utánuk a férfiak mentek, majd a menyasszony a két druzsbával és a két szvatkával, utánuk mentek az asszonyok, végül a zenészek. A templomban a menyasszony és vőlegény vendégeivel külön padokban foglalt helyet. Az istentisztelet után volt az esküvő. Utána a menyasszony sztarejsije elköszönt a menyasszonytól. A menyasszony a két druzsica, a két szvatka és szvatkina kíséretében vőlegényével és annak vendégeivel a vőlegényházhoz mentek. A vőlegényház aajtában egy vödör víz, vagy egy szakajtó dió, alma várta a menyasszonyt, amit fel kellett rúgnia, hogy gyermekeit könnyen szülje meg.²⁹ Ezután a menyasszonyt bevezették a szobába, majd később megkezdődött az ebéd. Az ebéd végeztével a menyasszony druzsicái, szvatkái és szvatkinái visszamentek a menyasszonyházhoz.

A menyasszonyháznál az ebéd alatt a vendégek pénzt tettek egy tányérba, s azt elvitték a menyasszonynak. Estefelé két szvatka és druzsica ment a menyasszonyt felkontyolni. Amikor a menyasszony fejéről levették a koszorút, a vőlegénnyel együtt arcukat és kezüket megmosták egy lavor vízben. A kontyolás után a menyasszony egy kötényt adott a vőlegénynek és egy fehér hímzett inget. A kontyolás után garasos tánc Karasz Anna lakodalmaiban nem volt, mert szerinte azt csak a szegényebbek csinálták. Örömkalácsot az ő kontyolásához is vittek. A vőlegényháznál tartott vacsorán a menyasszony druzsbái, szvatkái is részt vettek, majd a vacsora után az új pár velük együtt elment a menyasszonyházhoz, ahol egy-két órát töltöttek. A lakodalom mindkét háznál még másnap is tartott.

Özvegy Karasz Ádámné 75 éves asszony lakodalmaiból főleg a *ratolest*-re és a lakodalmi tréfákra emlékszik. A menyasszonyháznál ebéd után tányérokot tettek az asztalra és a sztarejsi bejelentette, hogy *teraz od hláv*, (most fejtől: minden jelenlevőtől) erre mindenki pénzt dobott a tányérba, hogy a gazda tudja, hány vendége volt. Ez a pénz hozzájárulás volt a lakodalom költségeihez. Ezután ezt mondta a sztarejsi: *na cirkev* (az egyházra), az erre összegyűlt pénzt az egyház kapta. Gyűjtöttek a szakácsné kiégett kötényére is, ezt a sztarejsi így jelentette be: *kuchárki* (a szakácsnének). Végül az új házaspár részére a *ratolest* (örömfű) gyűjtöttek, erre adtak a legtöbbet. Lehoczky Mátyásné 1900 körül, amikor az unokájának lakodalma volt, 20 koronás aranyat, dukátot adott, és a pénzt énekelve vitte tányérba a vőlegényházhoz. *Ratolest*-nek azt a papírszalagokkal és virágokkal feldíszített télizöld ágat nevezték, amely a menyasszony háznál az ebéd alatt az asztalon volt, és amit az új házaspár részére összegyűlt pénzzel együtt vittek a vőlegényházhoz. Egy férfi vitte a zöld ágat, mellette a sztarejsi egy tányérban a pénzt.

Kislány korából emlékszik arra, hogy a lakodalomban egy férfi felöltözött papnak, fehér szoknyát vett magára, nyakába fekete maslit tett, egy trágyadarabot tartott a kezében, az volt a biblia, és abból prédikált. Eléje vezettek egy embert, akiről azt állították, hogy nagyon bűnös, neki prédikált a *pap*. A bűnös arca pokróccal volt letakarva, öreg guba volt rajta s a fején a pokróc, alatta egy cserépfazék. A prédikáció után a *pap* megkérdezte tőle, hogy kivégzése előtt iszik-e még egy kis pálinkát. A bűnös halkan nyögte, hogy igen. Amikor megitta a pálinkát, fejről lehúzták a pokrócot és közölték vele, hogy utoljára ivott, most már kivégzik őt. A kivégzés úgy történt, hogy a *pap* egy mángorlóval leütötte a bűnös fejéről a cserépfazekat.³⁰ Erre a bűnös összerogyott, majd a férfiak ráfektették egy padra, kivitték az udvarra, s ott a padról a földre ejtették. Erre felugrott, levetette magáról a subát, beszaladt a szobába és táncolt. A vendégek pedig nevetve kiabálták: itt a halott, itt a halott.

A lakodalomban kecskét is készítettek. Valamelyik férfi négykézláb állt, fejére kosszarvat kötöttek, és letakarták fehér szoknyával. Fehért kendőből volt a farka, nyakába csengőt akasztottak. Kötélen vezették be a lakodalmi sátorba, s a vendégek alkudoztak rá, miközben nézgették, van-e jó tőgye. Egyik a másikra ígért, a kecske közben pedig nagyokat rúgott. A kecskét végül is eladták, és a vételárán italt vásároltak. Abban az időben a lakodalom másnapján reggel, hét-nyolc óra tájban azok a férfiak, akik még kitarottak, elmentek összeszedni azokat, akik már hazamentek. Amikor összetertették őket, kötelet csavartak a derekukra, az első nyakába kolompot kötöttek, s mint a csordát, ostorral hajtották őket vissza a lakodalmas házhoz, ahol tovább folyt a mulatság.

Körülbelül 50—60 évvel ezelőtt még szokásban volt, hogy a lakodalmat követő vasárnapon a menyasszony szülei ebédre mentek a vőlegény, illetve az új férj szüleinek házához. Ajándékol egy sült tyúkot és süteményt vittek magukkal. A következő vasárnap pedig az új férj szülei és az új házasok egyenesen a templomból mentek az új menyecske szüleihez ebédre.³¹ Ezek szintén sült tyúkot és süteményt vittek ajándékba. Ez a szokás az első világháború után elmaradt.

Adamik Pálné 66 éves asszony (férje gépész volt) elmondotta, hogy az ő lakodalma három napig tartott. Az esküvő csütörtökön délután volt, de szerdán már gyülekeztek a legközelebbi rokonok, szerdán hozták a tyúkokat, a kalácsokat. Az esküvőt követő napon ismét összegyűltek a vendégek. A férjével való megismerkedésről, a jegyváltásról, a kézfogóról, a lakodalomról így számol be:

„A férjemmel a munkában ismerkedtem meg. A gépnél voltunk dolgozni, ő mint gépész volt ott és így ismerkedtünk meg. A férjemnek szülei nem voltak, neki csak nagynénje volt, aztán az jött el megkérni. Aztán a kézfogóra is ő jött. Akkor olyan jegyváltás nem volt, hanem csak kézfogó volt. Hozott 5 koronát, abban az időben a kézfogáskor mindég pénzt is tettek a lány markába. Akkor mondták meg a kérőnek, hogy hozzá adják-e a legényhez a lányt. Ezután a vőlegény már járt a lányos házhoz. A kézfogón nálunk nem volt semmi, mi azt nem csináltuk. Máshol olyankor szoktak vinni ennyivalót, csörögét, kalácsot, vagy valami más tézsféléket. Mostanában a jegyváltás és kézfogó egy, mert mostanában egyszerre kérik meg a lányt is, mert aztán a jegyváltást is megteszik, de mikor még én lány voltam, akkor nem volt úgy, akkor még jeggyűrűk sem voltak, akkor még jeggyűrűt sem adtak.”

„Az esküvőnk november 21-én volt, délután két órakor. A jobb gazdánál reggel volt az esküvő, nyolc órakor. Az esküvő előtt a vőlegény a násznépével elment a menyasszonyért, akkor aztán elmentek a templomba. A menetet egy darabon elkísérték a menyasszony vendégei is. Az esküvő után, ha a lakodalom a háznál volt, akkor a vendégek oda jöttek vissza. Minálunk még sátor volt, akkor ide jöttek vissza a vendégek, itt tartottuk a lakodalmat. Ahol pedig a kocsmában tartották a lakodalmat, ott a vendégek a templomból egyenesen odamentek. Mi a vőlegényes házhoz mentünk, a mi házunkhoz csak a mi rokonnaink mentek. Mind a két helyen fűvós zenészek muzsikáltak, akkor két banda volt. Mikor

a vőlegényházhoz mentünk, az esküvő után, egy vödör vizet tettek a kapuhoz és mikor mentem befelé, akkor azt fel kellett borítani, bele kellett rúgni. Az öregek azt mondták, azért kell ezt csinálni, hogy könnyebb legyen a szülés. Még többféle figurákat is csináltak. Jöttek előbe söprűvel és separték az utat, meggyújtottak egy lámpást is és világítottak. Ilyen figurákat csináltak. A menyasszonynak meg kellett csókolni a vőlegény szüleit és egy-verset kellett mondani, hogy befogadják-e gyermeküknek. A versre én már nem emlékszem. Egyenesen a sátorba mentünk, akkor aztán leültünk egy kicsit és akkor az volt a szokás, hogy egy kis gyereket hoztak a menyasszony ölébe, hogy megszokja a gyereket. Egy kis ideig ott ültünk és akkor jött egy asszony és azt mondta, hogy kerüljünk beljebb a házba.”

A szobában a menyasszonyról levették a *plachtá*-t, azt az 1,5–2 méter hosszúságú csipkével díszített tüllkendőt, melyet az esküvőn viselt, amely a menyasszony derekán volt, két vége pedig befödte mindkét karját s onnan lelógott a szoknyájára. A kendőt összehajtva elhelyezték a szekrényben. „Azért teszik el, hogy amikor meghal, ez lesz a szemfödője. Ezután a vőlegénnyel együtt leültették őket az asztalhoz és sült tyúkot adtak nekik, majd kimentek táncolni.

Este nyolc órakor volt a vacsora, addig csak kaláccsal kínálgatták a vendégeket. „A vacsorát a legények hordták fel, meg a fiatalok. Akkor még voltak druzsbák, volt *zvács* és koszorúslányok. Két koszorúslány volt, egy *zvács* és egy druzsba. A *zvács* és a druzsba vezette a hívogatást is. Akkor a lakodalmi meghívót még kézzel írták, utcák szerint csoportosították, a *zvács* és a druzsba hordták szét. Ha csütörtökön volt a lakodalom, előtte való vasárnap, ha kedden, előtte való csütörtökön volt a hívogatás. A *zvács* házasember vagy idősebb legény volt, a druzsba pedig 14–16 éves legényke. A vacsora behordásakor a *zvács* ment elől, utána a druzsba, majd a két koszorúslány...”

A menyasszonyháznál a vacsora után volt a *ratolest*. Az itt összegyűlt pénzt a menyasszony apjának adták át. „Ahol reggel volt az esküvő, ott a *ratolest* az ebédnél volt és a pénzt délután vitték el a menyasszonynak.”

„A menyasszony fejét a vacsora után kötötték be (a vőlegényháznál). Valamikor énekléssel csinálták. Mikor vették le a koszorúját, akkor az asszonyok énekeltek mellette. Hogy mit énekeltek, nem tudom, akkor én még kisebb voltam és gyerekeket nem engedtek be a kontyolásba. Énnálam nem énekeltek, csak bejött a druzsba, kibontotta a szalagot a hajból és levette a koszorút és ezért szalagot kapott, azt, ami a menyasszony hajában volt. Ezután a druzsba kiment és egy asszony kibontotta a haját, két ágba vette és úgy csinálta a kontyolást. Ott volt a vőlegény is.” A kontyolás után a menyasszonyt bevezették a vendégek közé, majd megkezdődött a „garasos tánc”, a menyasszonytánc. Közben a násznagy felvágta a „*radostník*”-ot, az örömkalácsot, a kalácsdarabokat rostába rakta és a kaláccsal a *zvács* és a druzsba sorra kínálta a vendégeket. Mindenki egy-egy darabot vett belőle. A menyasszonyt a garasos tánc közben kézről-kézre vették, mindenki táncolt vele egy rövidet és a tánc után ugyanabba a rostába, amelyből a kalácsot osztogatták, pénzt dobáltak. A pénz a menyasszonyé volt. Mikor a vőlegény látta, hogy a menyasszony elfáradt, elkapta és elszaladt vele. A garasos tánc közben a rostában összegyűlt pénzt a *zvács* vitte utánuk. A vendégek ezután tovább mulattak, táncoltak, az új férj és az új menyecske pedig rövid időre meglátogatta a menyasszonyházat.

„Régebben volt kanalas tánc és „*vankúšovi tañec*” (párnatánc). Az reggel felé volt, de én arra már nem emlékszem, azt én nem láttam. Olyan figurát láttam, amikor a nagybátyám lakodalma volt, hogy egy embernek tűt szúrtak a kabátjába, aztán egy másik ember kereste, a muzsikos meg mindég azt mondta: nem ott, nem ott, nem ott. Mikor már közeledett a tűhöz, akkor azt mondta: ott, ott, ott. Ezt zenével mondta a muzsikos. Úgy fújta. Ez is nagyon régen volt. Másnap reggel megint összegyülekeztek, rakosgattak és délután következtek a tréfák. Az asszonyok borotválták a férfiakat, a férfiak pedig patkolták az asszonyokat és ezután fizetni kellett.³² A férfiak az asszonyoknak a borotválásért, az asz-

szonyok meg a férfiaknak a patkolásért fizettek. A pénzen az asszonyok cukrot, a férfiak meg pálinkát vettek. A lányos háznál levő vendégek felöltöztek figurás menyasszonynak és mentek a vőlegényes házhoz.”

Antal Jánosné 50 éves asszony, aki 1926-ban ment férjhez, elmondta, hogy öt férjének a nagyanyja kérte meg először. Akkor a szülei egy heti gondolkodást kértek. Egy hét múlva férjének az anyja ment a válaszáért — így mondta: *pre ruku* — s amikor a beleegyező választ megkapta, a lánynak egy arany dukátot adott. Mivel a férje legény korában nagyon szegénylős volt, csak néhányszor ment el hozzájuk. Az esküvő idejét és a lakodalommal összefüggő teendőket a szülők beszélték meg.

Az esküvőt a megkérés után három hónapra egy keddi napon, délután két órakor tartották. A menyasszony felöltöztetését délben kezdték, hogy mire a vőlegény a násznépével megérkezik, elkészüljenek. Az öltöztetést itt is, mint általában másutt is, egy ennek a feladatnak az elvégzésére külön meghívott asszony végezte. Az öltöztető asszony több esetben valamelyik iparosnak vagy kereskedőnek volt a felesége. Antal Jánosné egy zsidó vallású kereskedő felesége öltöztette. Menyasszonyi ruhája fekete bársony szoknya, ugyanilyen blúz, a szoknya alatt három slingelt szélű, kikeményített alsószoknya volt. Koszorúja pártá formájú volt, viaszvirágokból, a szoknya hosszáig érő fátyollal. Az öltöztetést a hátsó szobában végezték a druzsicák jelenlétében.

Amikor a vőlegény megérkezett a vendégeivel, az egyik druzsba, akinek kezében egy üveg bor, az üveg nyakán egy kerekkalács volt, bement az első szobába, ahol a menyasszony vendégei és anyja — az apja már nem élt — már várt rájuk. A druzsba mondott egy rövid verset, tudatta, hogy megérkezett a vőlegény. Mire a mondóka végére ért, belépett a vőlegény is a sztarejsíval. A vőlegény sztarejsije elmondta, hogy miért jöttek, kikérte a menyasszonyt az esküvőre. A menyasszony sztarejsije beleegyező választ adott, s utána a druzsba bement a menyasszonyért a hátsó szobába, s onnan bevezette az első szobába. Itt a menyasszony sztarejsije megfogta a menyasszony kezét, és átadta a vőlegény sztarejsijének, az pedig a vőlegénynek. Egy ideig a menyasszony és a vőlegény egymás mellett álltak, a násznép zenekísérettel egyházi énekeket énekelt,³³ a menyasszony közeli, főleg asszonyrokonai pedig sírtak. Az éneklés után a menyasszony elköszönt anyjától, rokonaitól, a vőlegény megköszönte, hogy menyasszonyát felnevelték, majd elindultak az esküvőre. A menetben kettesével mentek: elől két férfi, a vőlegény apja és a menyasszony valamelyik férfirokona, mivel apja már nem élt, utánuk a két sztarejsi, majd a vőlegény és menyasszony egymás mellett, aztán a két druzsica, (nyoszolyólány) a két szvatka (nyoszolyóasszony), ismét két férfi és a legközelebbi rokonok.

Az esküvő után a násznép ketté vált: a vőlegény a menyasszonnyal, saját vendégeivel, a menyasszony druzsicáival, nyoszolyóasszonyával a vőlegényházhoz ment. A lakodalmas menet nem azon az úton tért vissza, amelyiken az esküvőre ment. Azt tartották, hogy ha ugyanazon az úton mennének vissza, az új párnak nem lenne szerencséje. A vőlegényháznál a menyasszony köszöntötte a vőlegény szüleit, megígérte nekik, hogy engedelmes, szófogadó lesz, majd a család tagjait sorra megcsókolta. Ezután megebédeltek, majd átmentek a „kisbirtokos szövetség”-be (vendéglőbe), ahol a lakodalmat tartották. Ott a vendégek kb. este hét óráig táncoltak, szórakoztak, s aztán kezdődött a vacsora. A lakodalomra egy 3—4 mázsás üszöt, 5 birkát, 30 kacsát, 20 libát és mintegy 50 tyúkot vágtak. A baromfi jó részét a meghívottak az esküvő előtti vasárnap hordták össze. A vacsora ételei a következők voltak: marhapörkölt, hús szósszal és tormával, birkapörkölt, káposzta birkahússal, baromfisült és tésztafélék. Vacsora után a vőlegény sztarejsija köszöntőt mondott és imádkoztak, majd pénzt gyűjtöttek: *od hláv* (a gazdának), *na cirkev* (az egyháznak), *kuchárki* (a szakácsnének) és végül *do ratolesťi* (az új párnak). A vacsora után ismét táncoltak, beszélgettek.

Éjfél tájban a menyasszony, a vőlegény és a druzsba elmentek a vőlegényházhoz, ahol

a menyasszonyt már várta a menyecske, amit anyósától kapott ajándékul. A menyasszonyt leültették, a druzsba levette fejéről a koszorút. Ezért azt a fehér szalagot, amellyel a koszorú volt megkötve, a druzsbának ajándékozták, és a karjára kötötték. Közben oda-készítettek egy lavor vizet, abból a vőlegény a menyasszony arcára loccsintott a mosakodás közben, majd megcsókolta a menyasszonyt. A mosakodás azért történt, hogy az új pár házassége mindig tiszta maradjon, mint a tiszta víz, mindig együtt maradjanak, mindig boldogok és egészségesek maradjanak. Az öltöztetés után az új menyecske megcsókolta férje szüleit. Ezután visszamentek a vendéglőbe. Az új házaspárt asszonyok és a druzsba kísérték. Az asszonyok egy nagy kalácsot, a *radostňikot* (örömkalács) és egy nagy tortát vittek magukkal. A torta hetven tojással készült. Mikor beléptek a vendégek közé, a druzsba verset mondott, majd a vendégek között szétosztották az örömkalácsot és a tortát. A vőlegény és a menyasszony reggelig maradt együtt a vendégekkel. Másnap délután mindkét lakodalmas háznál a közeli rokonok összejöttek és megették a maradékot.

Lehoczy Pálné Kozák Erzsébet 53 éves asszony 24 éves korában, szintén 1926-ban ment férjhez. Amint elmondta, akkoriban a legények még a fonóban ismerkedtek meg a lányokkal. Ő is a fonóban ismerkedett meg a férjével. Amikor meglátta későbbi férjét, megkérte a fonóház gazdasszonyát, hogy őt küldje ki becsukni az ajtót, mert „a gazdasszony már előre kedvet csinált a legényhez.” Mikor a legény után kiment a konyhába, az megkérdezte, hogy hazakísérheti-e? A beleegyező válasz után este nyolc óra körül hazakísérte. Útközben megfogta a kezét, és megkérdezte, hogy elmehet-e hozzájuk a szándékkal, hogy feleségül vegye? Lehoczy Pálné szerint „nem nagyon hozzávaló volt, mert az én apám csak szegény szabó volt, ő pedig gazdafú... az apjának 55 hold földje volt, de négyen voltak testvérek... A szülei nem nagyon örültek neki, hogy engen kísért haza...háromszor kísért haza, aztán két évig nem is beszélünk. Ha véletlenül találkoztunk, csak köszönt.” Férje szülei gazdag lányt szerettek volna fiuknak feleségül. Egy asszonnyal több lányt is megkértek, fiukat is elküldték ezekhez a lányokhoz, de a lányok a legény viselkedéséből észrevették, hogy nem szereti, nem akarja elvenni őket.

Közben eltelt két esztendő. Lehoczy Pál ismét meg-megjelent abban a fonóban, ahová a szabó lánya, Kozák Erzsébet járt. A fonóház gazdasszonyával többször beszélt és elmondta neki, hogy ő bizony csak a szabó lányát akarja feleségül venni. Amikor a lányt ismét hazakísérte, vele is közölte, hogy bármit csinálnak is a szülei, őt veszi feleségül, s most már nem vár tovább. Ez szombat este történt. Vasárnap ismét hazakísérte a lányt. Ekkor már bejelentette, hogy másnap, azaz hétfőn, az anyja elmegy őt megkérni. Lehoczy Pál közben már szüleiével is közölte, hogy mást nem hajlandó feleségül venni, és ha szülei azt akarják, hogy megnősüljön, édesanyja hétfőn menjen el a lányt megkérni. Lehoczy Pál anyja hétfőn reggel el is indult hazulról, de először egyik rokonához ment, s ott sírva panaszkodott, hogy a fia mindenáron szegény lányt akar feleségül venni. De ezután mégis elment a szabóékhoz, ahol a lány apjával beszélt, majd behívták a lányt is. A legény anyja elmondta, hogy kérőbe jött. Erre a lány válaszolt azonnal, és kijelentette, hogy ő bizony hozzá megy feleségül Lehoczy Pálhoz. Apja azonban csak annyit mondott, hogy „majd megbeszéljük, és majd aztán hírt adunk”. A harmadik nap a szabó a szomszéd asszonyt küldte Lehoczyékhoz azzal az üzenettel, hogy lányát feleségül adja fiukhoz.

Lehoczy Pál a kérés napjáig csak a kapuig kísért Kozák Erzsébetet, amikor a fonóból ment haza, a házba nem ment be, sőt, még az udvarba sem volt szabad belépnie. Először azon a hétfői napon ment be Kozákék szobájába, amelyen anyja a lányt megkérte. Ezután már minden szombat és vasárnap este elment a lányos házhoz, ahol kb. 10–11 óráig maradt. A szobában a szülők előtt beszélgettek mindennapi dolgokról. Mikor a legény hazament, a lány kikísérte a kapuig, ahol még kb. fél óráig beszélgettek együtt. Beszélgetés közben a legény többször megcsókolta a lányt, s a lány is a legényt. Tótkomlóson is, mint ebben az időben általában másutt is, ezek a kapuban eltöltött fél órák voltak azok, amikor

a fiatalok érzelmeiknek kifejezést adhattak, mert erre máskor, vagy máshol nem volt alkalom. A falu a házastársak csókolódzását, vagy más, hasonló jellegű érzelmi megnyilvánulását egyformán helytelenítette, illetve elítélte, ha az mások előtt történt, s még inkább elítélte, ha az ilyesmi lánnyal és legénnyel esett meg.

Lehoczy Pál édesanyja 1926 októberének egyik vasárnapján reggel ment Kozákékhöz, hogy lányukat — a szokás szerint másodszor is — megkérje, s megbeszéljék, hogy a házassági szándékot a papnál és a községházán mikor jelentsék be. A legény anyja a köszönés után azonnal rátért jövetele céljára. Megkérdezte a lányt, jól meggondolta-e a dolgot, nem változtatta-e meg szándékát. Az igenlő válasz után kezét fogott a lánnyal, miközben egy ötforintos ezüst- és egy tízkoronás aranypénzt tett a markába. A lány ezután megcsókolta leendő anyósa kezét. Ez volt a tulajdonképpeni eljegyzés, ami után aztán mind a templomban, mind pedig a községházán kihirdették a jegyeseket, a szülők pedig megkezdték a lakodalmi előkészületeket. Kozák Erzsébet, a menyasszony, ekkor 24, Lehoczy Pál, a vőlegény pedig 34 éves volt. A menyasszonynak már mind a hozománynak szánt bútora, mind pedig a ruhája és ágyneműje elő volt készítve. Ez a hozomány a következőkből állt: 1 szublót, ami még az anyjái volt, 1 kétajtós szekrény, 7 vánkös, 1 dunna, 1 derékajla, 4 abrosz, 11 törülköző, 5 alsósoknya, 5 ing, 3 fehér szoknya, 2 barchet szoknya, 3 felső ünneplő szoknya, kettő szövetből, egy selyemből, 6 blúz, 4 kabát, 2 pár cipő, 2 pár papucs, ezenkívül a köznapló ruha.

A lakodalmat a hirdetések utáni csütörtöki napra tűzték ki. A menyasszony rokonai szerdán hordták az ajándékokat a menyasszonynak: törülközőket, ingeket, blúzokat, fejkendőket, tányérokot, findzsákat, tyúkokot, tortákat. Mivel a menyasszonynak már nem élt az édesanyja, rokonai mindent elkövettek, hogy segítsék, pótolják az anyai gondoskodást, hogy ne kelljen szégyenkeznie leendő férjének szülei, rokonai előtt, hogy hozománya a gazdalegényhez illő legyen. Szerdán este a vőlegény rokonai, a vőfély, a druzsba, a két koszorúslány, a druzsica és a nyoszolyóasszony, a szvatka, továbbá legények, lányok, asszonyok két kocsival énekelve mentek a menyasszonyágyért. A legények kezében seprű, meszelő volt. Mikor a menyasszonyházhoz értek, zörögtek a kapun, de azt nem nyitották ki, erre elmentek, aztán ismét visszajöttek. Ezt kétszer is megismételték. Harmadszorra nyitották ki a kaput, s ekkor a menyasszonyház rokonai, legények, lányok egy rossz fazekat dobtak a kapuhoz. Erre ismét elmentek a vőlegény rokonai, majd ismét visszajöttek. Ez is megismétlődött kétszer-háromszor, míg aztán végre bejutottak az udvarra. Ekkor elkezdtek kiabálni: „Hol a menyasszony, hol a dunna?” A menyasszonyháznál már elő volt készítve a sifon, a láda, az ágynemű, a menyasszony ruhája be volt csomagolva, lepedőkbe kötve. A legények gyorsan mindent felraktak a két szekérre, majd a vőlegény rokonait kaláccsal és borral kínálták. A két koszorúslány két-két zsebkendőt kapott a menyasszonytól, s azokat felkötötték a lovak kantárjára, s még papírszalagokat is kötöttek melljük, aztán az ágyvivők dalolva mentek vissza a vőlegényházhoz.

Csütörtökön, a lakodalom napján délelőtt 10 órakor kezdtek gyülekezni a vendégek, akik délben ebédet kaptak. Délben kezdték öltöztetni a menyasszonyt. Két óra körül volt az esküvő, s az ezt megelőző és követő szokások az Antal Jánosné lakodalmához hasonlóképpen mentek végbe. Lehoczy Pálné szerint még az ő menyecske korában is sok tréfás játék volt a lakodalomban. Főleg éjjel után kerültek sorra, amikor a vendégek már álmosodni kezdtek. Hajnalban a vendégek jórésze hazament a ház körüli munkát elvégezni, de ezután, reggel ismét visszamentek a lakodalmas házhoz, ahol folytatták a tréfás játékokat. A férfiak és a nők maskaráknak öltöztek. Volt közöttük ördög, cigány, öregasszony, kecske, ló stb. Mikor a maskarások elkészültek az öltözködéssel, dalolva mentek a vőlegényházhoz, ahol a vőlegény rokonaival, az ott levő vendégekkel különféle tréfát űztek. Az asszonyok, menyecskék itt borotválták a férfiakat, a férfiak pedig patkolták az asszonyokat. Az asszonyok egy vödörbe vizet öntöttek, abban szappanból habot vertek, és ezzel kenték be a

férfiak arcát, majd egy fadarabbal borotválták őket. A borotválásért a férfiaknak fizetniük kellett. A férfiak megfogták az asszonyok, a menyecskék, a lányok lábát, lábbelijük sarkát egy kalapáccsal verték, majd kukoricacsutkával dörzsölték, utánozták a lópatkolást, a ló körmének reszelését.

A tótkomlói lánykérés, házasság szokásai, rítusai, játécai — mint láttuk — a múlt század második felében és e század elején, általában az első világháborúig, lényegükben még őrizték azokat a formákat, amelyek legtöbbször kétségkívül a régebbi időkben is része volt a lakodalomnak. Olyan tradíciókkal kell itt számolnunk, amelyek jóval távolabbi múltra mutatnak, és amelyek nemcsak az egykori lakóhelyek hagyományát, hanem azok keveredését is jelzik. Azok a formák, amelyek a múlt század második felében és e század elején jellemzői a tótkomlói lakodalomnak, már nemcsak az előbbi lakóhelyek tradícióit hordozzák, hanem azokat a változatokat, variációkat, újabb motívumokat, amelyek a különböző vidékekről származó emberek új közösséggé alakulása, a kisebb-nagyobb mértékben eltérő hagyomány-anyag ötvöződése, kölcsönhatása során formálódtak ismét tartósabb egységbe. Nem lehet kétségünk az iránt, hogy minél távolabbi időkbe tekintünk vissza, annál inkább látjuk a megszokott formák szilárdságát, de ez a szilárdság is csak viszonylagos, mert a cselekmény mindig más szereplőkkel és más körülmények között megy végbe, s ezért mi sem természetesebb, mint az, hogy a későbbi többé-kevésbé mindig változik, mindig eltér az előbbitől. Még világosabban állnak előttünk ezek az eltérések akkor, ha előbb felsorolt adatainkat, egy-egy konkrét lakodalom eseményeit, annak rendjét, vagy éppen a zenei anyagát vesszük sorra.

Amint láttuk, magát a lakodalmat, a házasságkötést általában három mozzanat előzte meg: a lánykérés, a kézfogás és az eljegyzés. Horváth csak a kézfogóról és az azt este követő vacsoráról szól, ami után a lány a selyemkendőt, a legény az ingre valót adta át. Lényegében ezt mondja el Gajdács is a kézfogásról, illetve az eljegyzésről. Természetes ez, mert hiszen a lánykérés és a kézfogás, amely a tulajdonképpeni eljegyzést előzte meg, nem volt nyilvános. Gyakran titkolták is, mindaddig, amíg a szülők közti megegyezés nem történt meg. Több esetben viszont csak két mozzanat előzte meg a lakodalmat: a kérés és a kézfogás, s ez utóbbit együtt tartották az eljegyzéssel. Az utóbbi két-három évtizedben a lánykérés után az eljegyzés szerepe és ünnepélyessége lépett előtérbe.

Adatközlőink gyakran megjegyezték, amikor a lakodalomról beszélgettünk, hogy „...az egyik helyen így van, a másikon úgy, a lakodalom sem egyforma mindenütt, meg a szokások sem.” Bencsik Pálné hangsúlyozta, hogy „... a szegényebb és gazdagabb emberek lakodalma között mindig volt különbség...” A változás — amint mondták — különösen a lakodalmi ajándékok terén szembeötlő. Régen a baromfi mellett inkább csak kalácsot vittek. Az utóbbi évtizedben már edényeket, kávé-, teás- és boroskészleteket visznek ajándékba, a közeli rokonok paplant stb. Ha termelőszövetkezeti tag nősül vagy megy férjhez, az meghívót küld külön a szövetkezetnek, külön a vezetőségnek. Ilyen esetben a termelőszövetkezetből egy asszonycsoport együtt viszi az ajándékot: tyúkot, tortát, valamilyen edényt vagy készletet.

A régi lakodalom tulajdonképpeni első nyilvános mozzanata az ágyvitel volt, amely rendszeren a lakodalom előtti napon történt. Mivel az esküvőt már nem minden esetben a keddi napon tartották, az ágyvitel sem mindig hétfőn ment végbe, sőt lefolyása sem mindenütt volt egyforma. Régebben sokat adtak arra, hogy a szegényebbek lakodalma is hasonló legyen a jobb módúakéhoz. Amikor a menyasszony ágyát vitték, mindig énekelték az alábbi dalt:

♩ = 100

Bo - la to mla - du - cha, ma - la tá pe - ri - ni.

Hej, šti - ri vo - zi se - na, piatej hra - cho - vi - ni.

Az ágyhoz a múlt század második felében még a festett láda tartozott, később ezt felváltotta a sublót, amihez gyakran ágy is, szekrény is tartozott. Az 1950-es években már hálószobabútort kapott a menyasszony: két szekrényt, két, ágyat, két éjjeliszekrényt és toalett tüköröt. Az ágyvitel régi formája elmaradt, a bútort gyakran már az esküvő előtt egy hónappal elszállítják a vőlegényházhoz.

A lakodalom egy-két eseményétől eltekintve, az utóbbi ötven-hatvan esztendőben már hiányzott a lakodalom egyes mozzanataihoz kapcsolódó szoros dalrend, ami — véleményünk szerint — a régi tótkomlói lakodalmakra még jellemző volt. Valószínű, hogy ezek elhagyásának okaként, mint máshol is, jelentős szerep jutott az új stílusú népdalok térhódításának. A századforduló táján és az ezt követő évtizedekben a néhány régi, más vidékekről is ismert lakodalmas dal kivételével az újabb, kedveltebb népdalok kapcsolódtak egy-egy cselekményhez, mikor rövidebb, mikor hosszabb időre, mikor csak egy-egy alkalomra, rendszeren a cselekmény tárgyára, a szerelemre, a házasságra utaló szöveg révén, mindig valamelyik jó énekes kezdeményezésére. Ilyen a következő, amelyet már akkor énekeltek, amikor a menyasszony ágyát a vőlegényháznál felvetették, de énekeltek máskor is, pl. a fonóban:

♩ = 100

Ší - rom po - li hruš - ka sto - jí,

do po - li ze - le - ná,

pod ňou sto - jí mo - ja mi - lá,

veľ - mej vip - la - ka - ná.

Ňeplač milá, ňenariekaj,
ved' si ti už moja,
vezmi ručník, utri očká,
milá duša moja.

Ked' som išov zo sálašu
po úzkej ul'ici,
vid'ev som tam tri d'iovčence
sdeť na lavici.

Ena bola Juliana
a druhá Zuzanka,
a tú treťiu ňemenujem,
lebo ju milujem.

Dávav som jej prstén zlatí,
že bi som ňou spala,
ona nato nič ňedbala,
iba sa usmiala.

A régi lakodalmakban az esküvő előtti órákban valóságos szertartásszámra ment a menyasszony öltöztetése. Az asszonyok, lányok ilyenkor egyformán énekeltek egyházi és világi dalokat. Az alábbi dalt akkor énekeltek, amikor olyan menyasszony fejére tették fel a koszorút, akinek már nem élt az édesanyja. Ma már nem éneklük.

$\text{♩} = 152$

Zo - re bie - le zo - re,
vstaň mamič - ka ho - re,
u - češ že mi, u - češ že mi,
os - tat - ní ráz vlás - ke mo - je.

2. vsz. 3 - 4. sor

pod ze - le - ní veniec
a pod bie - lí če - piec.

Už sa učesanie,
aj sa rozd'elenie,
pod zelení veňiec
a pod bielí čepiec.

Zore, biele zore,
vstaň mamička hore,
nasip že mi, nasip že mi
perinočke moje.

Už sa nasipanie,
aj sa poviazanie,
už sa aj na koči
k mladimu odvezenie.

A menyasszony öltöztetésekor, illetve a koszorú feltevésekor énekelték az alábbi dalt, amely szintén újabban kapcsolódott ehhez az alkalomhoz, amire a szöveg is világosan utal. Valószínűnek tartjuk, hogy a szöveg helybeli szerzőtől származik. Dallamát más szövegekkel is éneklék Tótkomlóson.

$\text{♩} = 88$

Od Ma - ru - ši ti - chí vet - rík pre - ví - ja,
už je na - ša mla - dá či oz - do - be - ná,
oz - dob - ná je pekním, ze - ľe - ním ven - com,
po - ďa - ku - je sa kom - lóš - kím mlá - ďen - com.

Pod'akuje sa aj komlóšským pannám,
nado všetko aj jej verním družičkám.
Pri nej stoja zo dvoch bokov družičke,
na jej hlávki prekvitajú ružičke.

Pri nej stoja svatka, aj sladká matka,
tak sa rad'ia, že ako ju ta dad'ia.

Mladá naša, čo odkážeš mladímu?
Tajd'eme navštíviť novú rod'inu,
Taňesjeme mu za kalap ružičku,
ked' von chce mat' peknú, mladú žeňičku.

A régi lakodalokban a vőlegény mellre tűzött bokrétáját és a vőlegényinget a menyasszony szülei vásárolták, és az esküvő előtt küldték el a vőlegénynek. A századforduló utáni évtizedekben a bokrétát vivők gyakran az alábbi, ehhez az alkalomhoz ugyancsak már újabban kapcsolódó dalt énekeltek.

♩ = 96

Vik-vit-la če-reš-ňa aj samim bie-lím kve - tom,
 Vik-vit-la če-reš-ňa aj samim bie-lím kve - tom.
 Za - na - hav, za - na - hav mňa mi - lí, mňa mi - lí,
 ej taj-šov ši - rím sve - tom.

Ked' mňa von zaňechav, šej a ja jeho radšej,
 ked' mňa von zaňechav, šej a ja jeho radšej,
 kerí že bud'eme, kerí že bud'eme
 ej, banovaťi večmej.

Ja viem, že ťebou ej, ňebud'em banovať,
 ja viem, že ťebou ej, ňebud'em banovať.
 Budem si ja ved'ieť, bud'em si ja ved'ieť,
 ej srdcu rozkazovať.

Srdcu si rozkážem, ej plakať si mu ňedám,
 srdcu si rozkážem, ej plakať si mu ňedám.
 Radšej si ho chitím, radšej si ho chitím,
 ej na strieborní kantár.

Na strieborní kantár, ej na zlatú reťiazku,
 na strieborní kantár, ej na zlatú reťiazku.
 D'akujem ti milí, d'akujem ti milí,
 ej za frajerskú lásku.

Az esküvő, amint láttuk, régebben a reggeli istentisztelet után történt, később már a délutáni órákban. Az 1950-es években a délután 3 órai esküvő volt az általános. Az egyházi esküvő több alkalommal elmaradt. Ilyenkor a templomi esküvőhöz hasonlóan a tanácsházra vonul fel az esküvői menet. A menetben általában 8—10 pár halad. Az eskető helyiségben a lakodalom résztvevőinek csak egy része fér el, a többi kint marad. Az idősebb

asszonyoknak az a véleménye, hogy a mostani lakodalom nem olyan víg, mint a régebbi volt. Most — eltérően a régebbi esküvői menettől — párosan, csendben mennek a tanácsházra, illetve a templomba, régen daloltak, szólt a zene, marsot táncoltak. A férfiak kezében boros üvegek voltak, a fiatalság éppúgy, mint az idősebbje, kurjongatott, táncolt.

Már az 1930-as években elmaradoztak a menyasszonynak a vőlegényházhoz való bevezetésével összefüggő rítusok. A lakodalmat már abban az időben is legtöbb esetben a vendéglőben tartották, de a menyasszony és a vőlegény az esküvőről — a svatkával, férjével és a két sztarejsíval — először a vőlegényházhoz ment, majd azután a vendéglőbe, a vendégek közé. Ezt még az utóbbi évtizedben is megtartották, természetesen a vödör víz feldöntése stb. nélkül. Mivel az esküvő ideje a reggelről, a délelőtről délutánra tolódott, elmaradt az ebéd is. A vendéglőben az esküvő után általában csak itallal, kaláccsal, tézsa-félével kínálják a vendégeket, a vacsora 7—8 óra körül kezdődik. A vacsora alatt még nemrégiben is több lakodalomban megtartották a pénzszedést *od hláv, na cirkev, paňi kuchárki, na ratolest, pánu starejšimu*. A vacsora este 10—11 óráig tart, utána bekötik a menyasszony fejét egy piros babos kendővel, néha kötényt is kötnek elébe. Elmaradtak a menyasszony felkontyolásával kapcsolatos rítusok, szokások, az alábbi dalt, amit akkor szoktak énekelni, amikor a menyasszonyt felkontyolták, az első világháború utáni évektől már csak az emlékezet őrzi.

♩ = 76

Ze - leň trá - va ze - leň, ze - leň da - te - ňi - na,
 ňe - bu deš ti An - ka tvo - jej ma - mov - ki - na,
 tvo - jej ma - mov - ki - na.

A čí ja že bud'em mamovčička moja,
 Jankova Tóthova pekná mladá žena,
 pekná, mladá žena.

Ako že ho bud'em mamovčička zvaŕi,
 Janko fiam, duša moja pištok zlatí,
 hibaj so mňou spaŕi.

A menyasszony felkontyolását követte a *garasos*- vagy menyasszonytánc, majd a *pár-natánc*, később a *tütánc*. A két utóbbi elfelejtődött, a menyasszonytáncot azonban a legtöbb lakodalomban az utóbbi években is megtartották. Az adatközlők már nem emlékeztek rá, de valószínű, hogy régebben Tótkomlóson is ismerték a *gyertyástánc*-ot, amelynek a magyar és szlovák vidékeken is közismert dallamát az idősebbek még énekeltek. Szerintük akkor dalolták, amikor az új menyecskét bemutatták a násznapnek.

♩ = 100

Ztra - fi - la sem par - tu,
 ňe - mo - žem ju najť,
 na - šiel mi ju druž - ba,
 ňech - ce mi ju dať.

A ja vás pán družba
 a ja vás prosím:
 dajte mi tu pártu,
 rada ju nosím.

Kebí si tu pártu
 rada nosila,
 veru bi si družbu
 krajše prosila.

Ale ti ver pártu
 rada ňenosíš,
 preto aňi družbu
 krajše ňeprosíš.

A menyasszonytáncnak az utóbbi évekig közismert két következő dallama valószínűleg a fűvós zenekar közvetítésével honosodott meg.³⁴

♩ = 138

Sed - la muš - ka na ko - ná - rik
 ztrias - la z ňe - ho kvet,
 pre - čo si mi mo - ja mi - lá
 za - via - za - la svet.

Ja som ťi ho ňeviazala,
viazal si ti sám,
keď ma ňechceš, duša moja,
ňechod'ievaj k nám.

Ednimu som rúčku dala,
druhému je žiaľ,
treťimu som poviedala,
že ňepójd'em zaň.

♩ = 126

Roztrhov sa ob - lak nad tím na - ším dvo - rom,
roztrhov ma pán Boh s tím mo - jím fra - je - rom.
Radšej bi ma radšej, z toh - to sve - ta zmár - niv,
ako ma roztr - hov s tím fra - je - rom ver - ním.

Zanahal ma frajer a ja jeho radšej,
kerí že bud'eme banovaťi večmej.
Ja milí, ja milí, ňebud'em banovať,
bud'em si ja vedieť srdcu rozkazovať.

Srdcu si rozkážem, plakať si mu ňedám,
radšej si ho chitím na striborní kantár.
Na striborní kantár, na zlatú reťiazku,
d'akujem ťi milí za frajersku lásku.

Tótkomlóson is, másutt is, a régi lakodalom társadalmi esemény volt, ünnep, az evés-
sel és ivással együtt a gondtalan szórakozás, mulatozás, a tánc, a játék, a tréfálkozás, vagy
éppen a mindennapi élet egy-egy epizódja játékos utánzásának alkalma. A lakodalom a ven-
dégek számára megteremtette a feltételeit azoknak a szórakozásoknak, amelyeknek egyik
fontos kelléke, lényege a közösségi forma volt, az a közösségi forma, amelyben minden
résztevő többé-kevésbé egyben aktív cselekvője, egyéniségét is érvényre juttató részese
volt az alkalom kínálta lehetőségeknek. Az alakoskodás, a játék lehetősége elsősorban ter-
mészetesen a násznagyok, a druzsbák szerepében kínálkozott, azonban élhetett vele a ven-
dégek bármelyike. Minden lakodalomban akadt a vendégek között egy-egy ún. hangadó,

tréfacsináló, aki a hangulatot ébren tartotta, aki dalolást, tréfát, kezdeményezett, való vagy hamis történetet mondott, az új házaspárra, vagy a vendégsereg bármely tagjára valamilyen tréfás megjegyzést tett. Ezek a tréfacsinálók kezdeményezték azokat a játékokat is, amelyek Gajdács leírásában is szerepelnek. Ezek között igen kedvelt volt az említett kivégzés és a halottsirató. Az utóbbi a fonókban is szerepet kapott. Része volt a tréfás, a valóságos halottat sirató ének utánzása is.

$\text{♩} = 90$

Tu le - ži te - lo, fe - lo bez du - ši,
 ňi od ro - bo - ťi, a - le od lás - ki.
 Jaj, jaj, jaj, a - le od lás - ki.
 Ja - ja - ja - ja - jaj, ja - ja - ja - ja - jaj,
 ja - ja - ja - ja - jaj, ja - ja - ja - ja - jaj,
 jaj, jaj, jaj, ja - ja - ja - ja - jaj.

Parlando $\text{♩} = \text{cca } 184$

Jaj Zuz - ka, mo - ja Zuz - ka, đovčič - ka mo - ja mi - lá,
 $\text{♩} = \text{cca } 208$
 jaj Zuzka, mo - ja Zuzka, Či - ba lípka, fe - ne ta ze - dov!

♩ = cca 184

Jaj Zuzka, mo - ja Zuzka, dovcic - ka mo - ja mi - lá,
 jaj dovcic - ka mo - ja u - bo - li - ná, Jaj Zuzka, mo - ja Zuzka,
 peč - li - vá, met - li - vá,
 o šec - ko sta - rost - li - vá.
 Jaj Zuz - ka, mo - ja Zuz - ka,
 ki - peš bi sa bo - la aj s Ci - gánom shová - rať! Jaj Zuzka, mo - ja Zuzka.
 Jaj, jaj, jaj, jaj, jaj, jaj, jaj, jaj.

A jókedvű vendégsereg, amely a lakodalom kezdetén, a menyasszony öltöztetése közben még áhíttal énekelt egy-egy egyházi éneket, az éjféli utáni vidám hangulatban papját is kifigurázta, amikor prédikációját utánozta, vagy humorát csillogtatta, amikor az egyházi ének dallamára parodizált.³⁵

Az a változás, amely a falu életében különösen a múlt század végén, a századforduló táján, majd az első világháború utáni esztendőkből végbement, kihatott a családi életre éppúgy, mint a közösségi és az ezekkel összefüggő ünnepi alkalmakra, azok szokásaira, rítusaira, játékaikra. Változás állott be a közösségi élet tartalmában, formáiban, racionalizálódtak a családi élet ünnepei is. Amint a keresztelestől elmaradt a több koma és koma-asszony, és a keresztszülők szerepét a legközelebbi rokonok vették át, úgy elmaradt a lakodalomnak is az a széles közössége, amely gyakran még a korszerűtlenné vált, elavultnak, réginek tartott formákat, cselekményeket is tovább élte a megszokás erejénél fogva. A változás együtt járt bizonyos fokú befelé fordulással is, különösen a jobb módú, a gazdagabb családoknál, ami a családi élettel, az ünnepi alkalmakkal együttjáró szélesebb közösségi megnyilvánulásokat és nyilvános jellegüket erősen leszűkítette. Így természetes, hogy ma

már csak az öregek emlékeznek arra a dalra is, amivel a vendégek a lakodalom másnapjának reggelén elbúcsúztak a házigazdától és köszönetet mondtak a gondoskodásért, az ételért, italért.

♩ = 92

Pos-liž - te ó kres - ťa - ne   ža - lost - nú no - vi - nu,
 že do - mr - ze - la kú - del   mo - jú mla - dú že - nu.
 Sad - ňe pod pe - cis - ko,   zoh - rie - va si ri - fí - s - ko
 a o - na sa tak naz - dá,   že vi - ko - ná všec - ko.

Poco rubato ♩ = 88

Načím sa nám   do - mov sbe - rať, dost sme sa   meška - li,
 že - bi sme mi   voľa - komu   na - pro - ti   ňe - bo - li.
 Náš hospodár   nás zdržia - va,   že nás von eš - te lás - ki má,
 naň - ho sa   tak pat - rí,   má nás zdr - žia - va - tí.

Ale mi nato ňedbajme, domov sa sberajme,
 a nášmu hospodárovi za lásku d'akujme,
 že nás verne opatrovav, pokrm a nápoj nám dávav,
 ale mi ňedbajme, domov sa zberajme.

Végtisztesség

A századforduló utáni évtizedekben az emberi élet utolsó állomásához fűződő szokások, rítusok szintén egyre halványodtak, egyszerűsödtek, fogytak. Az 1950-es években ugyan még köztudott volt — főleg a középkorú és idősebb generáció körében — a halálessettel, a temetéssel, a halotti torral összefüggő teendők rendje, azonban megtartásuk már nem volt egységes. Itt tapasztaltuk azt, — amit a keresztlő, a lakodalom esetében is megfigyelhettünk, — hogy szűkült az esemény szélesebb társadalmi visszhangja, a virrasztáson, a temetésen, a halotti toron résztvevők száma. A végtisztesség megadása is — eltekintve egyes esetektől — inkább a család, a rokonság, a szomszédok és barátok részvételére korlátozódik.

Régebben Tótkomlóson is általában ismertek voltak azok a hiedelmek, amelyek valaki halálának bekövetkeztére utaltak. Közeli halált jósolt a *kuvik-madár*, a kutya vonítása, az elpattant pohár, a magától kinyílt ajtó, ha valaki menyasszonynak vagy vőlegénynek álmodja magát, stb. A beteg családtag közeli halálára azonban csak akkor számítottak, ha az már hosszabb ideje beteg volt, ha már önkívületi állapotban volt, ha legközelebbi hozzátartozóit hívta magához, s maga is a közeli haláláról szólt. A halál közeli bekövetkezését átták abban is, ha a beteg gyomra se az ételt, se az italt nem vette be, ha a beteg közelében lekte macska jelent meg. Ilyenkor a beteget már nem hagyták magára, a család felnőtt tagjai otthon tartózkodtak.

Az utóbbi évtizedekben még általános volt, hogy amikor a beteg már haldoklott, legközelebbi hozzátartozói, főleg asszonyok, a betegágy mellett ültek, és csendben imádkoztak. A haldoklót régen a földre fektették.^{35/a} Mikor beállt a halál, az órát azonnal megállították, a tükröt pedig lefedték fekete kendővel, hogy a halottat ne lássák a tükörben. Amíg elkészült a koporsó a halottat megmosdatták, ha férfi volt, meg is borotválták, majd felöltöztették. Az öltöztetéshez az özvegy vagy valamelyik családtag egyenként adta az egyes ruhadarabokat. A férfi kalapját vagy sapkáját a koporsóba tették, a halott mellére vagy a feje mellé. Ugyancsak a koporsóba tették azt a rongydarabot is, amellyel a halottat megmosták. A koporsóba, tétel után az ágyból, amelyen feküdt, a család tagjai kivették a szalmát és elégették. Idősebb asszonyok emlékezete szerint „valamikor” szokásban volt, hogy a halott mellé, a koporsóba különböző tárgyakat is tettek, mint pl. a halott borotváját, fésűjét, kedvelt pipáját, dohányzacskóját, imakönyvét, nehogy visszajárjon.

Amíg a halottat el nem temették, esténként virrasztottak mellette. Abba a szobába, ahol a halott feküdt, asztalokat vittek, s azt a virrasztók körülülték. Ha kicsi volt a szoba, vagy ott nem mindenki fért el, a konyhában is ültek. A virrasztáson 30—40, néha 50 személy is részt vett. Minél nagyobb volt a rokonság, a szomszédság, annál többen voltak. Ha jobbmódú gazdacsaládban halt meg valaki, a virrasztáson azok az asszonyok, férfiak is részt vettek, akik a családnál részes- vagy napszamos munkát végeztek. A család tagjai, a hozzátartozók a koporsó körül ültek és siratták a halottat, a többiek imádkoztak, énekeltek. Az ének számát a sztarejsi mondta (a *Tranosciusból*), s a jelenlevők az ő kezdésére énekeltek. A virrasztók bizonyos időközönként abbahagyták az éneket, az asztalon levő pálinkából ittak, ettek a pogácsából és pihentek. Ilyenkor a csendben beszélgettek egy ideig, aztán újra kezdtek. A legközelebbi rokonok kisebb-nagyobb megszakítással siratták a halottat. Gajdác a koporsó feletti sírányozásról elmondja, hogy a nemesebb érzelmű emberre nézve bosszantó.³⁶ A lelkészek küzdöttek is ellene, már azért is, mert gyakran előfordult, hogy rögtönzött szövegei — amint arra az előbb közölt siratóparódia is utal — lerontották az alkalom komor hangulatát. Gyakran előfordult, hogy egy-egy sirató szövegét a fiatalság a fonóban, a lakodalomban, vagy répakapálásokra szegődött lányok, menyecskek tréfás szórakozásai során parodizálta.

A virrasztás éjjel 11—12 óráig tartott, néha éjfél után 1—2 óráig. Amikor befejezték, megvendégelték a virrasztókat. A jobbmódú házaknál birkapaprikást tálaltak, a szegényebb

családok éjfélkor puha kenyérrrel, pálinkával kínálták őket. A virrasztást a sztarejsi fejezte be egy imádsággal, ami után a résztvevők hazamentek. Ezután a házbeliek lefeküdtek, de azért a halottat nem hagyták egyedül, amint mondták, ezt a régi szokást még mostanában is megtartják: a legközelebbi rokonok fentmaradnak a halott mellett, és hogy el ne aludjanak, váltják egymást.

A halál beálltától a temetés, illetve a halotti tor befejezéséig, a családtagok és a legközelebbi rokonok csak a ház körüli teendőket látták el, mezei munkát nem végeztek, nem a köznapló, hanem a jobb ruhát vették magukra, természetesen a gyásznak megfelelően. Mindez az ünnepi alkalmat fejezte ki, amely az emberi élet utolsó alkalmának, a végtisztességnek szólt. A temetéssel összefüggő eljárásokat sem a családtagok, a rokonok, hanem a sztarejsi végezte. Ő jelentette be a halálesetet az anyakönyvvezetőnek is, meg a lelkésznek is, ő beszélte meg a lelkésszel a temetés rendjét, ő hívta meg a halottvivőket stb.

A koporsót a temetési szertartás előtt zárták le. Előbb csak abban az esetben, ha a halottnak szaga volt, ha a bomlás túl korán megindult. Amikor a koporsót leszögezték, a közeli rokonok keresztet vetettek a halottra. A temetési szertartás az udvaron történt. Odavitték ki a koporsót és ott helyezték el a *mare*-nek nevezett halottvivőn. Ezután a szobát kisépérték, de a szemetet csak akkor vitték ki, amikor a halottal már elindultak a temető felé. Azt tartották, hogy akire ezt a szemetet ráfújta a szél, nemsokára meghal. A szertartás megkezdése előtt a jelenlevők énekelnek, a legközelebbi rokonok közül az idősebbek a koporsó két oldalán székeken ülnek, a fiatalabbak mögöttük állnak. A halottat régebben négy férfi vitte a temetőbe, most a halottas kocsira teszik. A koporsó után közvetlenül a halott legközelebbi hozzátartozói mennek, utánuk a távolabbi rokonok, szomszédok, ismerősök, a férfiak, mindnyájan hajadon fővel, úgy is térnek vissza a temetőből.³⁷ Általában még ma is tartják azt a szokást, — szokás mondják, okát azonban nem tudják, — hogy amikor a koporsót leeresztik a sírba, a legközelebbi rokonok egy-egy marék földet dobnak utána, majd amikor a sírt behantolják, a sírásók a kapa nyelvél a sír oldalára keresztetket ütnek. A temetési szertartás befejezéséig a rokonok egyszer körüljárják a sírt, elől megy a halott legközelebbi hozzátartozója. A szokás okáról, céljáról a megkérdezettek már nem tudnak magyarázatot adni.

A temetésről hazajött családtagokat otthon egy labor víz várja, abban mindenki, aki a temetésen volt, kezet mos, megmosakszik. Ezután kerül sor a halotti torra, amit Tótkomlóson is *kar*-nak neveznek. A halotti torra a rokonokat, szomszédokat, a halottvivőket stb. hívták meg. A tor, ahol még tartják, ma is a sztarejsi imádságával kezdődik, azután pálinkával kínálják a jelenlevőket, majd felhordják az ételt, rendszerint paprikást, de az is előfordul, hogy erre az alkalomra csak kiflit sütnek és azt tálalják. Közben a halottról annak jó tulajdonságairól beszélgetnek. A meghívottak beszélgetése arra irányul, hogy a halott hozzátartozóit megnyugtassa. Gajdács a régi halotti torról elmondja, hogy sok helyen nem az alkalom komolyságának megfelelő, lármás, itt-ott derült hangulatban végződik. Szerinte volt rá eset, hogy a gyászt a rokonok között kiütött perpatvar, vagy éppen tettlegesség fejezte be.³⁸ Az utóbbi évtizedekben ilyen esetek már nem fordultak elő, a halotti torok jelentősége és a résztvevők száma is egyre csökkent. Mostanában gyakran el is marad a halotti tor. Azonban azt a réginék mondott szokást, hogy a halott legközelebbi hozzátartozói a temetést követő nap reggelén, az istentisztelet után kimennek a temetőbe „megnézni a sírt”, többnyire ma is megtartják. Régebben szokásban volt, hogy a temetést követő éjjel az asztalra egy pohár vizet tettek, s másnap megfigyelték, hiányzott-e a pohárból, s ha igen, akkor a halott hazatért, mert szomjas volt. A közeli rokonok mind az egyik szobában aludtak. Az idősebbek figyelték, nem zörögnek-e az edények, nem recsegnek-e a bútorok, nem hallják-e valamilyen jelét annak, hogy a halott hazajött.

Az esztendő ünnepei

A családi élet és az esztendő ünnepeinek gyakran már csak töredékeiben megismert szokásaiból, rítusaiból arra következtethetünk, hogy ezek egyike-másika — bár lényeges vonásaikban őrzik az egykori származáshely tradícióit — az új környezetben sok tekintetben leegyszerűsödött. Ez azt jelenti, hogy egyrészt leszűkült az egy-egy alkalomhoz, ünnephez kapcsolódó, különböző célokat követő rítusok száma, másrészt meglazult az a viszony is, amely a közösség egésze és a megszokott hagyományos formák között fennállt. Mint jellemző példát említjük meg, hogy az esztendő ünnepeinek rítusai közül hiányzik pl. a *morena* vagy *kysel* szalmabábu alakjában történő kihordása, a pünkösdi játék, a jánosnap (június 24.) tűzgyújtás, az aprószenteki vesszőzés, a pástorok karácsonyi vesszőhordása stb. Tótkomlóson ezeknek a szertartásszerű cselekményeknek már az emlékezetben sem találtuk meg a nyomait, pedig ezeket még a századforduló után is gyakorolták azokon a vidékeken, ahonnan Tótkomlós lakossága származik. Eltűnésüket magyarázhatnánk azzal, hogy itt is, mint Gömörben a murányi fraternitas rendtartása,³⁹ majd ennek alapján az esperesi látogatások során készült jegyzőkönyvek⁴⁰ vagy mint Szarvason — Tessedik szerint — eltiltották.⁴¹ Azonban sem a rendtartásnak, sem pedig az esperesi látogatások jegyzőkönyveinek nem volt mindig foganatja. Gömörben az említett és előbb tiltott népi rítusok jó részét még a századfordulót követő esztendőkből is tartották.

Az egykori szokások leszűkülésének, egyesek eltűnésének okait elsősorban abban a közösségben kell keresnünk, amely előbb a hordozója volt. A tradíciók teljes vagy részleges feladását, bizonyos szokások megszűnését, mindig a közösség összetételében, anyagi-szellemi életében beállott változások előzik meg. Bár a rítus, a szokás hordozója és megtartója a közösség, az egyénnek mindig döntő szerep jut benne: kezdeményez, irányít, bizonyos cselekményeket egyedül ő végez. Természetes, hogy itt az egyén és a közösség között az életforma, a gondolkodás, a kultúra azonosságában tartós kapcsolatot kell feltételeznünk. A XVIII. században telepített helységek esetében ma már alig tudjuk megállapítani, hogy első telepeseik zöme mely faluból, mely vidékről származott. Nem tudjuk azt sem, hogy a régió mi elevenedett meg az új környezetben, hogy az új, még laza közösségben a tartós kapcsolat hiánya, a különböző falvakból, vidékekről származó embereknek a régihez való viszonyára milyen hatással volt. Valószínű, hogy az előbbtől eltérő életforma és környezet, az előbbi szokások, rítusok életében is döntő változást hozott: egyeseket változatlanul vagy változással megtartott, másokat elhagyott.⁴² Nyilván azt tartotta meg elsősorban, ami többé-kevésbé az előbbi lakóhelyeken is általános, közös volt, és azt, amit az új közösségben egy-egy aktívabb egyéniség kezdeményezett, elfogadtatott.

András- és Luca napja

Az idősebb asszonyok egyike-másika még Tótkomlóson is emlékezett az András napi házasságjósítás egykori szokásaira. Egyik idősebb adatközlőnk hallotta, hogy valamelyik lány este, amikor lefeküdt, férfinadrágot tett a feje alá, hogy megálmodja, ki lesz a férje. A századforduló táján még előfordult, hogy a lányok András előestéjén vagy napján ólmot öntöttek. A vízbe öntött ólom formájából következtettek a leendő férjük foglalkozására, alakjára, tulajdonságaira. A másol András estéjén vagy napján mondott rövid vers, amelyben Andrásért kérték, hogy mondja meg, ki lesz a férj, Tótkomlóson Szent Jánost és szent Pétert említi, s a szöveggel összefüggő cselekményt bármikor végezheték.⁴³ (Ez a rostával történt jóslás módját követte. A rosta kérgébe (kávájába) az olló hegyét beszúrták, majd a rostát oldalára fordították és a *Tranoscius* énekeskönyvet alá helyezték. Ezután két lány egy-egy hüvelyujját az olló két karikája alá helyezte, és a szitát felemelte. Eközben kellett valamelyik legényre gondolniok, elmondaniok az alábbi verset, s ha a rosta megfordult, a lánynak az a legény lett a férje, akire gondolt.)

Svatí Peter, svatí Ján,
povedz pravdu, ňeoklam,
abi si mi dav znaŕi,
s kím ja bud'em pri sobáši státi.⁴⁴

A karácsony előtti napok szokásaival és hiedelmeivel Luca napja emelkedik ki. Még az első világháborús esztendőig, egyik-másik családban később is, tartották a nap szokásait. Cseman Mártonné szerint Luca napjának reggelén azzal a piszkafával, amellyel a kemence tüzét igazították, „a tyúkokat piszkálták, hogy sokat tojjanak.”⁴⁵ Számolva ököllet ütötték a libák hátát, mert azt tartották, hogy ahányat ütnek a lúd hátára, annyi tojást tojik. Megjegyezte, hogy ő csak hallotta ezeket a „babonákat”, de sohasem csinálta. Véleménye szerint a „régis szokásokat” valamikor a gazdag is, a szegény is tartotta, egyik hitte, a másik nem. „Volt olyan gazda vagy gazdasszony, aki annál többet akart, minél többje volt, ezek babonások voltak, azért, hogy több legyen.” Adamik Pálné szerint Luca napján semmit nem adtak ki a házból. Szülei azt tartották, hogyha asszony jött a házhoz, a következő esztendőben törtek az edények.⁴⁶ Luca estéjén és napján nem fontak, nem varrtak, csak fosztottak. Luca napján a fonóba sem mentek. Az öregektől a lucaszék és a luca karkias készítéséről is hallott. Többen emlékeztek arra, hogy Luca estéjén a boszorkányok elleni védekezésül fokhagymát ettek.

Antal Pál, Povázsay Mátyás és mások szerint sem szívesen látták, ha idegen asszony ment a házhoz. Azt tartották, hogy akkor szerencsétlen lesz a ház, összetörnek az edények. Az adatközlők véleménye is az volt, hogy már az ő fiatal korukban sem minden családban egyformán tartották a régi babonás szokásokat, leginkább azokban a családokban éltek, ahol a családtagok között még voltak öregebb asszonyok. Egyesek szerint asszonynak más házába belépni csak addig nem volt szabad, amíg a kisgyermekek köszönteni nem jártak. Karasz Ádámné szerint Luca naptól karácsonyig gyékénykötelet fontak, és azzal karácsony estéjén éjfélok kimentek a kamrába, s ott a földet verték vele. Azt mondták, hogy erre oda mentek a boszorkányok.

A fiúgyermek Luca napi köszöntői az első világháborúig általában még szokásban voltak, később már csak elvétve fordult elő, hogy két-három szegényebb fiúgyermek bejárt egy-két utcát. A századforduló utáni években még három-négy gyermek járt együtt, gyakran még sötét volt, amikor a lucázást kezdték. Bementek a szobába, levették a kalapjukat, és mondták szövegüket, amelynek sorai gyakran felcserélődtek, egyik-másik kívánság az egyik szövegből kimaradt, a másikba belekerült, vagy ezenkívül még bővült is. A lucázást *ocelovat*-nak (acélozni) nevezték az egyik szövegváltozata a következő volt:

Dobrvo ráno vinšujem!
Doňiesli sme vám ocel,
že bi sa vám hrnce, miske ňehubiŕi
a tañiere ňeštiepaŕi.
Kelko máte tañierov,
teľko vašej d'iovki frajerov.
Kelko máte refazi,
teľko do vašej láde peňazi.
Kelko máte kolov,
teľko do vašej koñici volov.
Kelko máte ližičkov,
teľko vám jalovičkov.
Kelko máte prachov,
teľko vášho chlieva bravov.

Keľko máfe ružiĉkov,
telko vašej ĉiovki družičkov.
Keľko máfe strapcov,
telko vašej ĉiovki chlapcov.
Pán Boh daj dobrvo rano!

Ezeknek a Luca napi jókívánóságoknak még mindenütt megtaláljuk a nyomait a dunán-
innyi területeken, azokban a községekben, amelyeknek lakossága zömmel a mai Közép-
Szlovákiából származik.⁴⁷ Mindössze a szövegekben találunk lényegtelen eltéréseket. Ugyan-
így általánosnak mondhatjuk a naphoz fűződő babonás eljárásokat, hiedelmeket is, talán
azzal a megjegyzéssel, hogy az ország északi részében, pl. a Nógrád és Pest megyei szlovák
községekben mind a naphoz fűződő egyéb hiedelmek és cselekmények, mind pedig maga
az *ocelovať* szokása még a két világháború közötti években is talán elevenebben éltek. Mint
máshol, Tótkomlóson is megkérdezte a gazdasszony a gyerekek neveit, majd ajándékot
adott nekik. Több szlovák faluban szintén megfigyelhettük azt a folyamatot, — amely
a magyar falvakban is végbement a lucázás megszűnése során, — hogy régen minden fiú-
gyermek elment köszönteni, később a jobb módú szülők gyermekei már csak a rokonokhoz
mentek, vagy a lányos házakhoz, a szegény szülők gyermekei pedig oda, ahol nagyobb aján-
dékot vártak.⁴⁸ Farkas János elmondta, hogy gyermekkorában csak a nagyapjához ment
köszönteni, ahol, amikor elmondta a verset, egy *hrubi*-t (négykrajcáros) kapott.

Karácsony

Az adventi időt, karácsony közeledtét a betlehemesek éneke jelezte. Gajdács a múltban
gyökerező s napjainkig megmaradt szokásnak mondta az adventi időben történő betlehe-
mezést és a vízkereszi három király-járást.⁴⁹ Adatgyűjtésünk idején már senkit sem talál-
tunk, aki — azon kívül, hogy a háromkirályok kiugratható csillaggal jártak — a játék
szövegére emlékezett volna. A betlehemes játéknak is csak töredékeit sikerült lejegyez-
nünk.

Csiernik István, aki 1906—1908 között maga is szereplője volt a betlehemes játéknak,
elmondta, hogy a betlehemezést november utolsó napjain, vagy december elején kezdték,
és folytatták karácsony napjáig, esténként. Egy másik csoport még 1913-ban is betlehemezett,
de ezután már nyoma veszett a játéknak. Csiernik István szerint a játéknak öt szereplője
volt: az angyal, Fedor, Sztacho, Iván és a bacsa. A bacsa kivételével ruhájuk bő gatyá,
bő ujjú ing volt, fejükön csákó papírból, színes papírokkal díszítve. Az angyal derekán szíj-
ból készült öv volt, az övön fakard lógott. A pásztorok kezében bot volt, a botra pléhdara-
bokból csörgőket szereltek. A bacsa fején nagy báránybőr sapka, derekán kifordított be-
kecs, ezen a csizmáig érő báránybőr bunda volt, szintén kifordítva. Neki is volt botja, nagyobb
mint a pásztoroké, de csörgők nélkül. A betlehem, vagy amint mondták, a kis templomocska,
fából és papírból készült. Padozatán moha volt, rajta a jászol, a jászolban a kis Jézus, mel-
lette Mária, József, a pásztorok, és legelésző bárányok. Ezeket az alakokat maguk a betle-
hemmel járók készítették gipszből. A templomocska figuráit egy égő gyertya világította
meg.

A betlehemesek rendszeren valamelyikük lakásán öltözködtek fel, s onnan együtt indultak.
Amikor az udvaron az ablak alá, vagy a konyhába értek, botjaikat megcsörgették, és meg-
kérdezték: bemehetnek-e a betlehemmel? Ha a válasz igenlő volt, bementek a szobába,
ha nem, — ami ritkán fordult elő, — tovább mentek. Elsőnek az angyal ment be a szobába,
a templomocskát letette az asztalra, kihúzta kardját, a gyertyával megvilágította a betlehem
qerendezését és várt, amíg a ház népe megnézi. Ezután kihúzott karddal énekelni kezdett:

♩ = 92

Sem sa va - laš - ko - via pos - pi - čaj - me,
Kte - rí tu v ješ - lič - kách v Bet - le - he - me,

Je - žiš - ka ma - lé - ho pri - ví - taj - me.
na - tvr - de po - vi - ti le - ži sla - me.

♩ = 96

Va - la - si stá - vaj - me, chle - ba si krá - jaj - me,
Hľa vo - lá - nás an - jel, či nie je ar - kan - děl,

podme mi na ces - tu, Bet - le - he - mu mes - tu.
ces - tu nám u - ká - že, keď mám ta iť ká - že.

Az utóbbi éneket a kint maradt pásztorok közösen énekelték. Amikor befejezték az éneklést, az angyal csengetett, mire belépett Fedor, aki szóval mondta a következőket:

Vítaj Bože, náš maličká,
pochválen buď Ježíš i Mária meno,
dňoch tichto sviatočné nag je pozdraveno.
Po celé kresťanstvo dňoch tichto sa chistá,
hľa sláviť pamiatku narodenia Krista.
Mi sme síce šeci stavu valašského,
ale pochádzaju rodu kráľovského.
Náš staričká bača on má mnoho rokov,
on ňe jednom vipil žinčici v okov.
On je bača starí, svet ho Gubom volá,
ale hlava jeho prestí ňeňi holá.
Kolibe sedáva, ovce viac ňepasie,
lem opšíva krem na sálaši chase.
On varí žinčicu, hrudi sira robí,
do sladkého mléka chleba nám nadrobí.

Ezután sorra bement a szobába Sztacho, Iván és a bacsa. Csiernik István már elfelejtette mind a Sztacho, mind pedig az Iván mondókáját, csak a bacsaéra emlékezett, ez a következő volt:

Vítaj Bože náš maličká,
 ja som bača starí,
 už stojím pri hrobe,
 a však predsa sa teším
 v tejto mojej starobe,
 po ktorej som túžil
 od mojej mladosti.
 Dám ti sira dosť
 do tvoje ľubosti.

Itt az angyal éneke került volna sorra, de az adatközlő már arra sem emlékezett, csak a következőkre, amelyeket közösen énekeltek:

♩ = 104

Hop, va - la - si len sme - le, do Bet - le - ma pos - peš - me.
 Po - daj až ňe - bu - de tak, le - bo je to veľ - kí znak,

Ne - vie - me či je pravda, čo nám an - jel po - ve - da?
 Že sa an - jel u - ká - zal, do Bet - le - ma iť ká - zal.

♩ = cca 138 . . . . . accel al.

Slá - vi tej krá - li, mi tí za - hrá - me,
 a tak - to vše - ci, spo - lu zvo - lá - me.

♩ = 152 accel al. . . . .

Daj nám Kriste na - rod - ze - ňí tu na ze - mi po - zeh - na - ňí,

♩ = 160

po - tom i zdra - via, več - ňe spa - se - ňia.

Az utolsó ének előtt a bacsa elővette a perselyt és kérte a jelenlevőket: „*Oferujte Ježíškovi na cizmičke, abi mu ňezamrzli nožičke*” (Adjanak a Jézuskának csizmácskára, nehogy megfagyjanak a lábai). Ezután továbbmentek.

Karácsony ünnepe előtti nap, december 24-e az ünnepre készülődés jegyében telt el. Ilyenkor mezei munkát már nem végeztek, a családtagok a tanyáról is hazajöttek. Az asszonyok takarítottak, készítettek az ételeket. Adamik Pálné és mások szerint is karácsony napján nem főztek, az ételt előtte való nap, tehát december 24-én főzték meg és betették a kemencébe. Karácsony ünnepe tulajdonképpen már este a vacsorával vette kezdetét és az énekes köszöntőkkel. A karácsonyesti vacsora ünnepi jellegét többé-kevésbé még mostanában is megtartják, de a hozzá fűződő ritusok, babonás cselekmények és hiedelmek már elfelejtődnek.

Povázsay Mátyás szerint náluk már csak az édesanyja tartotta azt a régi szokást, hogy karácsony estéjén minden szemes termésből szedett egy szakajtóba (*do slamienska*), s azt a vacsora előtt az asztal alá tette.⁵⁰ Amíg tartott, ebből etette a tyúkokat, úgy, hogy kített az udvarra egy abroncsot, a szemet az abroncson belül szórta szét, hogy a tyúkok ne széledjenek széjjel, hanem együtt maradjanak a háznál. Máshol egy szakajtóban búzát, árpát, zabot tettek az asztal alá, s azt másnap reggel mind a tyúkoknak adták. A gazda-családoknál, vagyis ahol jószág volt a háznál, szénát, szalmát kötöttek egy csomóba, s azt is elhelyezték az asztal alatt. Itt-ott a család által használt szerszámok közül is tettek egyet-kettőt az asztal alá. A vacsora előtt a család minden tagja megmosakodott, vagy legalább kezét mosott. Ezután az egész háznépe elfoglalta helyét. A gazdasszony már előre előkészítette az ételeket, hogy vacsora közben ne kelljen felkelnie. A vacsora alatt ugyanis nem volt szabad helyéről felkelnie, mert különben nem ültek volna jól a tyúkok. A karácsonyesti vacsora ételle füstölt oldalas, hurka, töltött káposzta, rétes, mézes-mákos guba, tészta és alma volt. Több idősebb adatközlő elmondta, hogy fiatal korában sosem hiányzott a karácsonyesti vacsora étellei közül a mákos guba. Metélt tésztát is főztek, amire mákot hintettek, ezt azért főzték, hogy szép vékony legyen a kender. A sodort tésztát *plžike*-nek nevezték, és így mondták: *budeme šulati plžike* (sodorni fogunk plžiké-t.) A vacsorát alma- és dió evéssel fejezték be.⁵¹

A dió egészséget, illetve betegséget jósoló szerepéről kevesebb adatközlőnk emlékezett meg. Többen azt említették, hogy mielőtt az almát ették, arra figyeltek, nem sértette-e meg a magját, aki felvágta. Azt tartották, hogy aki az alma magját megsértette, ketté vágta, a következő esztendőben megbetegedett. Úgy látszik, hogy itt az alma vette át a dió betegségjósoló szerepét. Amit Dél-Szlovákiában és a palóc vidéken is általában a senyvedt, fonnyadt, férges belü dió jelentett, itt inkább az alma magjának megsértése jelentette. Szarvas környékén a vacsora étellei után mindenki kapott egy piros almát, amit szintén kétfelé vágta. Ha a kés magot nem sértett, annak, aki felvágta, semmi baja sem történt a következő esztendőben, de ha a mag megsérült, megbetegedett, ha pedig ketté vágta, meghalt az illető.⁵²

Éjfélkor a gazda kiment az istállóba, és megetette a jószágot, mert „a régi öregek is így szokták.”

Karácsony estéjén a harangszó után, azok, akiknek puskájuk volt, valamikor lövöldöztek az utcán. Voltak pásztorok, főleg a kanászok, akik ostorukkal durrogattak. Az este hangulatát azonban a gyermekcsoportok énekei adták meg. Este kilenc óráig jártak a gyermekek az ablakok alá énekelni, s énekeik legtöbbször a Tranosciusból kerültek ki. A felnőttek kb. kilenc óra után kezdték a karácsonyi köszöntést. A legények, a fiatal házások, az idősebb férfiak leginkább csak a rokonokat, a jóbarátokat és a szomszédokat köszöntötték. Ezek az énekes köszöntők néha egész éjjel tartottak. Az utcákban itt is, ott is feltűntek azok a kis lámpások, amiket az énekesek vittek magukkal. Az éneklés az ablakok alatt, az utcán vagy az udvaron történt, attól függően, hogy a házbeli ablakaikkal az utcára vagy az udvarra néző szobában laktak-e. A köszöntőket az ének után behívták a szobába és megvendégelték. Egyes családtagok, nagyobb lányok, fiatal házások karácsony ünnepének hajnalán ismét kezdték az éneklést, ugyancsak a rokonok, a szomszédok, a jóbarátok ablakai alatt.⁵³ Rendesen még sötét volt, amikor kezdték, s ezért ők is lámpással

jártak. A megvendéglés a hajnali köszöntőknek is kijárt. Ezeket a köszöntéseket — mind a gyermekek, mind a felnőttek — az 1940-es években hagyták el. Természetesen előbb is volt rá eset, hogy egyes szülők gyermekeiket, családtagjaikat már nem engedték az ablakok alatt énekelni. Adamik Pálnét a nagynya nem engedte kislány korában, pedig ő szívesen ment volna, mert szegények voltak, jólesett volna neki az a pénz (néhány fillér), alma, valamilyen tésztaféle, amit a gyermekek ilyenkor kaptak.

A köszöntőknek volt egy másik csoportja, ez a község szegénysorsú asszonyaiból állott. Rendesen egyenként járták sorra a házakat, beköszöntek, elénekelték alkalmi éneküket, ami után ajándékot kaptak: hol egy darabka szalonnát, hol kalácsot vagy egyéb enivalót. Néhol pálinkával is megkínálták őket.

Az ablakok alatti énekesek repertorája rendkívül vegyes volt. Énekeltek a Tranciscus karácsonyi énekeiből és énekeltek olyanokat, amelyeket nem mindenki tudott. Egy-egy öregasszony büszke volt rá, ha olyan karácsonyi dalt énekelhetett, amelyet a házbeliek még nem hallottak. Ilyen esetben az énekesnek a nagyobb ajándékon kívül még a dícséret is kijárt. Racsó Ádámné szerint egyik öregasszony karácsony estéjén az ablakok alatt a „Chočila Maria...” kezdetű balladát szokta énekelni, amelynek közel, gyakran szó szerinti változatait a cseh, morva, a szlovák, a lengyel és a magyar vidékeken egyformán megtaláljuk.⁵⁴

♩ = 96

Cho - dĩ - la Ma - ri - a po ši - ro - kom sve - fe,
no - si - la pa - cho - lák svém svatom ži - vo - fe.

Přišla ona, přišla
jedněmu kováču:
kováču, kováču,
daj že mi noclahu.

Noclahu ti ňedám,
dvoch tovarišov mám,
vo dñe, v noci kujú,
odpočinka nema.

Kováči, kováči,
čo že to kujefe,
či si azdaj Kristu
klini hotujefe?

Klini hotujefe,
a Krista ňemate,
klini hotujefe
a Krista ňemate.

Išla ó Mária
do jedného chlevca,
keď prach prekročila,
Krista porodila.

Išla ó devečka,
kováčová dcérka,
dcérka moja milá.
podaj mi hor sina.

Ako vám ho podám,
ja ručičke ňemám,
iba tie krpčičke,
čo si nosím sňima
do školi knižčičke.

Keď jej ho podala,
hneď ručički mala,
otcovi g maŕeri
s radosŕov bežala.

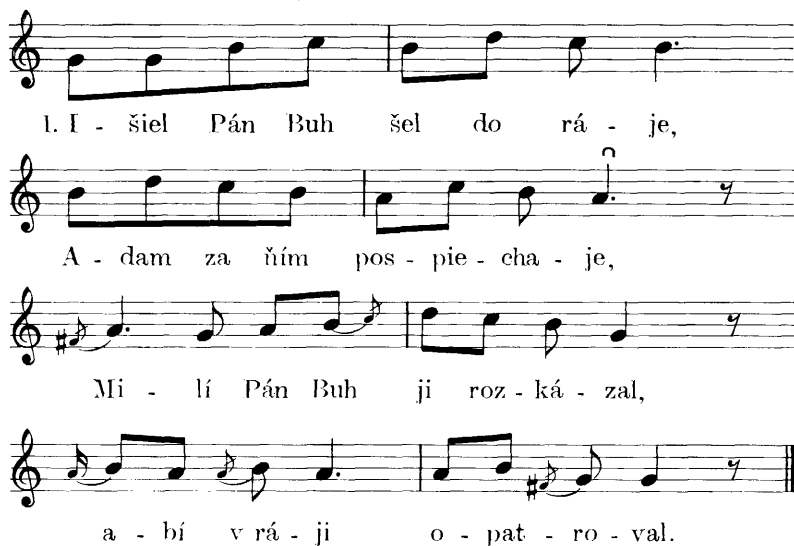
Apóka, mamóka,
už ja mám ručičke,
čo si budem s nima nosiŕ
do školi knižčičke.

Apóka, mamóka,
to Mária bola,
čo si včera večer
nocfahu pítala.

Keď bi ja bov veđev,
že je to Mária,
Bov bi jej dav poŕfel
zo zlata, zo sriebla.

Az adatközlő szerint a következő dallamot lánykorában öregasszonyok énekelték az ablakok alatt. Az adatgyűjtés idején a községben nem volt általánosan ismert, inkább csak néhány idősebb asszony emlékezett rá. Erben szerint Szlovákiában ezt énekelték a fiúk karácsonytól újévig, amikor a kígyóval jártak.⁵⁵ Nem valószínű, hogy itt a szöveg a kígyóval járás emlékét őrizné, inkább arra gondolhatunk, hogy valaki hozta, vagy valamilyen nyomtatvány, énekeskönyv révén került ide. Az ehhez hasonló, az első emberpár bűnbécsését megéneklő szövegek változatai határainkon túl is ismertek és éneklésük szintén december 24. napjára esett, amikor az egyház Ádám és Éva napját ünnepelte. A szöveg témája képezi a paradicsomjátékok cselekményeit is.⁵⁶

Rubato ♩ = cca 100

1. I - šiel Pán Buh šel do rá - je,
A - dam za ňím pos - pie - cha - je,
Mi - lí Pán Buh ji roz - ká - zal,
a - bí v rá - ji o - pat - ro - val.

Šecké stromi poživejte,
len ten edon zaňechejte,
kerí stojí v postred ráji,
krasním kvitkem prokvitajú.

Učínil se ďábel hadem,
sklamal Evu i z Adamem,
odtrhol jablko a prudec,
podal Eve do jej ruce.

Eva dala Adamovi,
ako svojmu manželovi,
na ťi Adam jedz to jablko,
akvo je to veľmi sladkvo.

keď ho oni okusífi,
z rája vistupit' museli,
dal jim pán Boh dve motički,
abi išli do viňički.

Tu kopejte, tu ďelejte,
tu si chleba dorábejte.
Keď ho oni dorobífi,
priam žalostne zaplakaři.

Ilyen, idegenből behozott karácsonyi éneknek kell tekintenünk a következőt is, amely — éppúgy mint az előbbiek — nem vált közismertté, csak egy-egy öregasszony — nyilván

aki hozta, vagy megtanulta — énekelte az ablakok alatt. Az adatközlő „egy felvidéki koldusasszonytól” hallotta kb. 60 esztendővel ezelőtt, amikor karácsony estéjén az ablakok alatt énekelte. Mások szerint egy Pavlovka nevű szegény asszony szokta énekelni, aki viszont azonos lehetett az előbb említett koldusasszonnyal.

Parlando ♩ = 76

Ne - siem vám no - vi - nu pos - lu - chej - te. Z

accel. **a tempo** ♩ = 80

bet - le - hemskej kra - ji - ni po - zor dej - te,

s^o - liš - te ji verné a ne - omil - ne roz - jí - mej - te,

si - na po - ro - di - la čis - tá pan - na,

i jes - lič - ki vloži - la Kris - ta Pá - na. I

jej ob - vi - nu - la a za - vi - nula plenčič - ká - ma,

♩ = 72

z^o - na - be - sou an - ěa - le jsou se seš - li,

Az adatközlő szerint a következő karácsonyi éneket is csak a szegény asszonyok énekelték, mások szerint a drótosok.

♩ = cca 168

A vše - ra z ve - če - ra,
z ňe - bes - ké - ho dvo - ra,
zes - la - ná dňes no - vi - na:
ro - děl pan - na si - na.

Boha pravdivého,
Mešiáčka svého,
kterého vihlásili,
proroci zjevili.

Neb om jest maličkí,
sin Boží chudičkí,
položen jest na sláme,
tresel se na zime.

Na ňeho díchali,
jeho zohrievali,
pastuškové mu hraли,
písní mu spívali.

Vítej Jezulatko,
prebramé děfatko,
ó vitej spasitel,
náš vikupitel.

Az idősebb asszonyok nagyon számon tartották, hogy karácsony estéjén vagy éjjelén kik és mit énekeltek az ablakok alatt. Egy-egy előbb egyáltalán nem, vagy csak ritkán hallott énekről sokáig beszéltek. Tuska Andrásné elmondta, hogy a következő karácsonyi éneket az első világháború előtt éjfél tájban a szegényebb, jó énekes családok tagjai énekeltek a gazdagabbak ablakai alatt. Az ő ablakuk alatt egy alkalommal huszonegyen énekeltek és mindegyik énekes egy forintot kapott. Az énekeseket Szokolai Gerő nagyanyja verbuválta össze a családtagok, a rokonok soraiból, ezért ő egy fejrevaló kendőt kapott ajándékba. Az ének után Tuska Andrásék mind a huszonegy énekest behívták a szobába és megvendé-
gelték.

♩ = 84

Ple - sej - te ná - bož - ní dě - ku - jí - ce Pá - nu,
Skrz ňejž má - me pris - tup g ve - leb - né - mu trů - nú,

Buh lid svuj nav - šti - vil dal nám si - na.
ó štes - ti, ó ra - dost, ó no - vi - nu.

Bud' Bo - hu chvá - la a to ňes - ko - ná - la,

na vi - sos - tech že se nám tá radost stá - la.

Az előbbieknél sokkal közismertebb és gyakoribb volt a két következő ének. Mind a kettőt főleg férfiak, legények énekelték. Farkas János (72 éves 1955-ben) legénykorában az alábbi „tréfás karácsonyi ének” járta, amit mind az ajándékot gyűjtögető szegény asszonyok, mind pedig a rokonokat köszöntő csoportok egyformán énekelték.⁵⁷

♩ = 168

Nas - tál nám ten - to čas veř - mi ve - se - lí,

a po - ňej - pr - vej pá - na gaz - do - vi,

a po - tom ta - ké je - ho man - žel - ki,

a na - pos - le - di všec - kej če - ľad - ki.

Jest v tomto dome dobrá gazďina,
 čo bi nám dala za pohár vína,
 dav bi jej pán Boh dobrého zdravia,
 a na posledí dobré skonaňia.

Jest v tomto dome pekní mládeňec,
 čo bi nám von dav dukát na veňiec.
 Dav bi mu pán Boh bohatú ženu,
 Zuzanku, Anku, alebo Marku.

Za naším stolom vikvitla ruža,
 vašej paňenki pekného muža,
 do vášho domu sviňacú nohu,
 vášmu sinovi bohatú ženu.

Éjfél, illetve hajnal felé a köszöntő férfiak már jókedvűek voltak, s amikor az ablak alatt valamelyik előbbi karácsonyi éneket már elénekelték, és utána a házbeliek behívták őket a szobába, énekelték a következő szöveget:⁵⁸

♩ = 84

Čas ra-dos-ti, z ve-se-los-ti v tomto našom smut - ku,
 na-ro-ďil se Gá-bor Ja-no v pá-le - ňacom súd - ku.

A pro-toš ple-sej - me, ta - vo ho vi - lej - me,

že - bi sa nám ňe - zas - mr - del v pá - le - ňe.

Ez a karácsonyi ének-paródia, amelynek változatait a nógrádi szlovák falvakban is megtaláljuk, gyakran így kezdődött:

Čas radosti, veselosti, ňemali čo jesti,
 iba troška kapustički, aj tu bez mastički.

Erre a gazdasszony így válaszolt: „*Máme čo jesti, podíe!*”

Karácsony és Szilveszter éjjelén a község jó énekesei férfiak és nők vegyesen, csoportonként felváltva a toronyban énekelték a Transosciusból ismert karácsonyi énekeket. Amikor az egyik csoport befejezte az éneklést, folytatta a másik. Ha megfáztak, bementek melegedni a toronyszobába. Az énekeseket az egyházközség megvendégelte: birkapaprikást és bort kaptak. A Szilveszter éjjeli, illetve az újévi éneklés Gajdács szerint 10–15 évvel azelőtt jött divatba, a karácsonyesti éneklést azonban régibb keletű szokásnak mondja.⁵⁹ Megem-

lékezik arról is, hogy az iskolás gyermekek kis rímekbe szedett üdvözetlet (rigmust) mondanak el, s ezért a házbeliek egy-egy krajcárt, almát vagy diót adnak nekik.⁶⁰ Az 1930-as években az iskolás gyermekek karácsony napjának reggelén az alábbi köszöntőket mondták:

Ja som malí žiačik,
mám ostrí bičačik,
zarežeme svinku,
budeme hostinku.
Pán Boh daj!⁶¹

Pri tej veľkej škole,
bľizo pri kostoľe,
žiaci spievajú,
pána Krista vítaju.

Aj ja ho vítam,
grajciárik si pítam.
Pán Boh daj!
Grajciárik mi dajte,
zdraví ostávajte.
Pán Boh daj!⁶²

A köszöntő elmondása után a gyermekek diót, almát, sok helyen narancsot is, továbbá pénzt kaptak. A közeli rokonok, a nagyszülők ötpengőst is adtak. A gyerekek a pénzt elosztották egymás között.

Aprószentek napjával kapcsolatban idősebb asszonyok is csak arra emlékeztek, hogy ezen a napon az asszonyok nem varrtak, nem fontak, de hogy miért, azt nem tudták. Karácsony és újesztendő közötti napokon a rokoni látogatások kerültek előtérbe. A Szilveszter esti istentiszteletre a jómódú családokban kialakult szokás szerint — a gazda szolgájával, a gazdasszony pedig szolgálójával ment. Éjjel lövöldöztek, pattogtak az utcán, a kapukhoz köveket vertek, mert régen is így szokták. Szilveszter estéjén, a vacsora után a kocsmában tartották a cselédfogadást. Újév napjának hajnalán, illetve reggelén szintén szobrásban volt az ablakok alatti éneklés és a gyermekek köszöntője:

Dobre ráno viňujem!
Viňujeme vám noví rok,
vipadov vám z peci bok,
a zo šaffa ucho,
a z mladej ňeveste brucho.
Pán Boh daj dobre ráno!⁶³

A gyermekek ezután bemondták neveiket, majd ajándékot kaptak.

Január elseje és január hatodika (háromkirályok napja) között a cselédek, ha voltak hozzátartozóik, otthon maradtak, voltaképpen ez a hat nap volt az évi szabadságuk.

Farsang

Háromkirályok napjától hamvazószerdáig eltelt időben tartották a lakodalmakat, a fonóbeli szórakozásokat és a vasárnapi táncmultságokat. Azonban a fiatalság szórakozásainak és multságainak legkiemelkedőbb eseményei a farsanghétfői és farsangkeddi „maska-

rák”, alakoskodók voltak, amelyek a századforduló táján még látványos játékaik voltak a farsang befejezésének. Ezeknek a játékos, maskarás, gyakran álarcos felvonulásoknak köztöltött rendjük nem volt. Résztvevői: a lányok és legények otthon öltözködtek, ki-ki saját találékonysága szerint. Mindegyikük törekvése az volt, hogy úgy öltözzenek, olyan maskarát öltösznek magukra, amelyben nem ismernek rájuk. A legények női ruhákat, bő szoknyát, selymekendőt stb. vettek magukra, vagy kifordított ruhát, subát, a lányok általában férfiruhába öltöztek. Külön csoportban mentek a legények, külön a lányok. Egyikük-másikuk arcát papírból kivágott, vagy a boltban vásárolt álarc fedte. Délután az utcákon jártak a maskarás csoportok, este a fonóházakat járták sorra. Bementek az ismerősökhöz is, a szobában leültek, tréfálkoztak a házbeliekkel, majd mentek tovább. Útközben ijesztgették a gyermekeket, akik kísérték őket. Amerre a maskarások csoportja ment, megteltek az utcák nézőkkel. A nézők találgatták, kik lehetnek az egyes álarcok, maskarák viselői. A menetben résztvevők játékaik abban fejeződtek ki, hogy igyekeztek felismerhetetlennek maradni, s így különböző tréfákat, pajkosságokat elkövetni, valakinek a tulajdonságait, gyöngéit kifigurázni, egymásra vagy a nézőkre tréfás megjegyzéseket tenni. A nézők szórakozása pedig arra irányult, — a látványosságon kívül, — hogy a menet minél több szereplőjét, illetve résztvevőjét névszerint felismerjék.⁶⁴

Abban az időben, amikor a fonóházak még megvoltak, a fiatalság, a lányok, a legények szórakozásuk lehetőségeit és alkalmait — a táncmulatságokon kívül — itt találták meg. Természetes, hogy a maskarások tréfái, játékaik is itt csúcsosodtak ki, ahol a fiatalságot kevésbé zavarta a nagyobb nyilvánosság, a felnőttek jelenléte. Egy-egy fonóházba tett látogatást rendszeren táncsal fejezték be, amit citeraszóra jártak.

Az első világháború után még szokásban volt, hogy farsang keddjének estéjén hat-hat lány járta sorra a közeli fonóházakat. A lányok szépen felöltöztek, fejükön papírból készített piros, hegyes süveg volt, apró „tükrökkel” díszítve, derekukon gyolcs ing, tilangli ujjakkal és rózsás szalagos pruszlik, fehér slingelt szoknya, előttük kötényként szöttes törülköző, lábukon csizmacsengőkkel. Este jártak, amikor a fonóházban már összegyűltek a fiatalok. Mikor beléptek a szobába, körbe álltak, kezeiket összefogták és az alábbi dalt énekelve táncoltak.

♩ = 116

Dob - ri ve - čer vám Pán Boh daj,
traj, raj, ra-taj - ra - ra, raj, raj, rom.
A - kí aj vám, ta - kí aj nám,
traj, raj ra-taj- ra - ra, ri-taj-ri - ra, raj - ra - ra, rom.

Dobru nōcku vām dávame,
 traj, raj, ratajrara, raj, raj, rom.
 Aku aj vām, taku aj nám,
 traj, raj, rataj, ra, ra, ritaj, rira, raj, rara, rom.

Amikor a dal első versét elénekelték, valamelyik legény citerázni kzedett és a citeraszóra a többi jelenlevők is táncoltak. Néhány tánc után a hat lány az előbbi dal második versét énekelve tánclelésben távozott a szobából.

A két világháború közötti években még több családban tartották azt a szokást, hogy hamvazószerdán *pampuská*-t (fánkot) sütöttek. A zsírból, amit a sütésnél használtak, illetve amiben a fánkot sütötték, a gazdasszony meghagyott egy keveset, és gondosan eltette. Azt tartották, hogy ez a zsír az állatok betegsége ellen hasznos szer. Főleg az állatok beteg körmét, lábát kenték be vele.

Feketevasárnap

A nagyböjt ötödik vasárnapján — Gajdács szerint — 9-10 éves lányok menyecskének öltözve a rokonaikat, ismerőseiket látogatják, ott „tréfás, verses köszöntőket mondanak s táncolnak”, amiért aztán pár krajcárt, süteményt, diót vagy almát kapnak.⁶⁵ Ezt a feketevasárnaphoz kapcsolódó szokást az iskolás lányok — bár egyre kevesebben — az 1940-es évek elejéig megtartották. Általában három-négy járt együtt, akik otthon erre az alkalomra öltöztek fel. Volt olyan lány is, aki egyedül ment a rokonokhoz. Az első világháború körüli években és utána is a régi viseleti darabokból került ki a lányok alkalmi öltözete. Bő szoknyát, bő ujjú inget, pruszlikot vettek magukra, derekukra selyemkendőt kötöttek, fejükre menyecske-főkötőt, (*čepiec*) tettek. Ha többen mentek, egyiküknek kosár volt a karján. Főkötőjükről is *mlade nevesti*-nek (ifjú menyecskének) nevezték őket. *S mladimi nevestami budu chodit'*, (ifjú menyecskékkal fognak járni) mondták. Régebben házról-házra jártak, később — már Gajdács idejében is — inkább csak a rokonokhoz és a szomszédokhoz. Azokat a lányokat, akik első alkalommal jártak, anyjuk, nagyanyjuk, idősebb lánytestvéreik tanították meg arra a dalra, amelyet ez alkalommal énekeltek. Egyesek már reggel elindultak. Előre megbeszélték, mely házakat keresik fel. Mikor bementek a szobába, ahol a család tartózkodott, köszöntek, aztán énekeltek:

♩ = 100

Na - va - rí - me, na - va - rí - me čer - ní - ho pi - va,
 o - po - jí - me, o - po - jí - me richtá - rov - ho si - na,
 ak ňe - bu - de pí - tí, ku - jen ku - je - va - tí,
 bu - de - me ho bí - tí, za vla - si mi - ká - tí.
 Vel - kí háj, a ti paňi gazďinka vaj - ce daj.
 ma - lí háj, vaj - ce daj.

Ha hárman voltak, csak két lány táncolt az ének dallamára „kétlépéses” csárdást, a harmadik a kosarat tartotta. Ha négyen voltak, két-két lány táncolt együtt. Amikor az éneket, illetve a táncot befejezték, a ház asszonyától tojást kaptak, mindegyikük egyet-egyét, vagy kettőt-kettőt, amit aztán az egyik lány karján levő kosárban vittek magukkal. Mikor az előre kijelölt házakat sorra járták, valamelyik lány szüleinek házánál az összegyűjtött tojást megsütötték és megették, vagy pedig eladták, és az árán cukorkát vettek maguknak.⁶⁶

Rákoskeresztúron egy 1870-ben közölt adat szerint⁶⁷ a tótkomlói szöveg változatát ugyancsak feketevasárnap énekelték, amikor a *kysel*-nek nevezett szalmabábukat vitték ki a falu végére:

Tavo kysel, tavo,
na peštianské právo,
tavo kyselina,
nuká šuodrovina.
Opojime, opojíme
rychtarovho syna...

Szlovákia több területéről ismerjük a tótkomlói változatot, ugyancsak a *kysel* nevű szalmabábuval összefüggő rítushoz kapcsolódva.⁶⁸ Lipt. Sliachon akkor énekelték az alábbi szöveget, amikor a Muriena nevű szalmabábút már a vízbe dobták a lányok, és mentek hazafelé:

Viňiesli sme, viňiesli sme Murienu zo vsi,
priňiesli sme, priňiesili sme máj noví do vsi,
posejeme, posejeme suržicu s ovsí.
Navaríme, navaríme čierneho piva,
opojíme, opojíme Kmelovho sina,
ak ňebude piťi, budeme ho biťi,
troma kijmi kijovaťi za vlasi ruvaťi...

Az előbbiek alapján úgy látjuk, nem lehet kétségünk aziránt, hogy — amint már erre utaltunk is — a feketevasárnapi szalmabáb tradícióit a tótkomlói telepések is magukkal vitték, de az új környezetben akár tiltás, akár más ok következtében előbb-utóbb elfelejtették. A szövegváltozatot vagy töredéket viszont megőrizte az a másik, ugyancsak feketevasárnaphoz kapcsolódó szokás amelyet pl. a Nógrád megyei Vanyarc községből is ismerünk. Vanyarcon a nagyobb lányok a délelőtti istentisztelet után vitték ki a faluból a szalmabábút, a kisebb lányok pedig reggel vagy ebéd után jártak házról-házra, itt is általában hárman, egyikük menyecskének öltözve, egyikük a kosarat vitte, amiben a tojást gyűjtötték össze.⁶⁹ A faluban azt tartották, azért jártak a lányok házról-házra és azért táncoltak, hogy nagyra nőjjön a búza.

Az áttelepült lakosság körében végzett kutatásaink során azt tapasztaltuk, hogy elsősorban azok a szokások tűnnek el, amelyeket az egész közösség által tudott és kívánt valamilyen cél érdekében a közösség egyes korosztályai (lányok, legények, fiúgyermekek stb.) közösen végeznek. Több esetben az is bizonyítható, hogy egyik-másik szokás az új lakóhelyen már nem elevenedett meg. Ugyanakkor a szűkebb közösségben, tehát a családban végzett rítusok még tovább éltek. Természetesen a tiltásokról sem feledkezhetünk meg. A lelkész, illetve annak javaslatára pl. az előljáróság tiltása — természetesen — elsősorban azokra a cselekményekre irányult, amelyek a nyilvánosság előtt mentek végbe, amelyekben a lelkészek babonás célokat, hiedelmeket láttak, vagy amelyeket már nem kívánatos ajánldégyűjtésnek, vagy éppen rendbontó alkalomnak tartottak. Valószínűleg ilyen tiltás az

oka annak, hogy Tótkomlóson sem a Balázs-, sem pedig a Gergelyjárásnak nem találtak nyomát, holott ezeket a XVIII—XIX. századi feljegyzések — mint a tanító egyik jövedelmi forrását — több telepés faluban nyilvántartják, sőt néhány községben még az első világháború után is gyakorolták.

Húsvét

A múlt század végén, a század elején — különösen az idősebbek — még számon tartották a nagybőjti időszakot. Ez a bőjtölésben is megnyilvánult. Adamik Pálné (66 éves 1958-ban) nagyanyja a nagybőjt minden péntekén bőjtölt, s ilyenkor csak héjában főtt krumplit és kenyert evett. Nyilvános mulatságot, lakodalmat sem tartottak a nagybőjti időben. Nagybőjt utolsó vasárnapjának, virágvasárnapnak már csak egyetlen hiedelme emlékezik a hitújítás előtti római liturgia és a néphit kapcsolatára. Privigyén, amikor virágvasárnap a barkát szentelik és a passiót éneklék, az anyák a templomba vitték gyermekeiket, akik még nem tudtak beszélni, hogy mielőbb megoldódjék a nyelvük.⁷⁰ Bálint Sándor szerint ez a hiedelem a jeruzsálemi gyermekek hozsannázásához kapcsolódik.⁷¹ A Privigyén kívül máshol is elterjedt hiedelmet Tótkomlóson is megtaláljuk. Virágvasárnap azokat a kisgyermeket, akik még nem tudtak beszélni, szintén elvitték a templomba, hogy hamarabb megtanuljanak beszélni.⁷²

A nagyheti tisztálkodás, az ünnephez készülődés többé-kevésbé ma is jellemzi a húsvét előtti napokat. A nagyhét legkiemelkedőbb napja nagypéntek. Az öregek régebben egész nap bőjtöltek, és csak akkor ettek, amikor feljött az esti csillag. A századforduló utáni egy-két évtizedben még szokásban volt, hogy a lányok nagypéntek reggelén, amikor felkeltek, mások szerint amikor felkelt a nap, kiszaladtak a házak előtti fűzfák alá, ott fésülködtek, hogy szép hosszú hajuk legyen,⁷³ miközben ezt mondogatták:

Vrba, vrba,
čo nad vrba,
daj mi také vlsi,
ako tvoje halúzi.

A tanyákon nagypénteken éjfél után kivezették a lovakat a vályúhoz, amibe előzőleg szép piros, egészséges almát tettek, s arról itatták a lovakat, hogy almásderesek, szép szőrűek, teltek, egészségesek legyenek.⁷⁴ Nagypénteken herélték a csikókat, a bikákat, a kanokat, de hogy miért, arra az adatközlők már nem emlékeztek. Ebéd után az öregebb asszonyok kimentek a temetőbe rokonaik sírjaihoz és ott imádkoztak.

Nagyszombaton már alig végeztek mezei munkát. Az asszonyok takarítottak, sütöttek, főztek a két ünnepre. Akik kint voltak a tanyán, a délutáni órákban azok is hazamentek. Különösen a gazdacsaládok még a két világháború közötti esztendőben is szigorúan megtartották az ünnep rendjét, s ehhez az is hozzátartozott, hogy nagyszombat estéjén az egész családnak együtt kellett lennie. Másnap, húsvét vasárnapján az egész család együtt reggelizett, együtt ebédel, s itt -ott még a két világháború közötti időben is szokásban volt, hogy az étkezés előtt húsvéti énekeket énekeltek. Az idősebbek, különösen a családfő húsvét napján is, mint karácsonykor szemmel tartotta a család tagjainak magatartását. Ezen a napon különösen nem illett egymásnak visszafeleselni, hangoskodni, veszekedni, a fiataloknak az idősebbek parancsát visszautasítani, vagy azt csak immel-ámmal teljesíteni. Nagyszombaton este, vagy húsvét vasárnapjának reggelén minden rendes család tagjai talpig megmosakodtak és tiszta alsóruhát vettek magukra. Gyakori volt, hogy — különösen a fiatalok — húsvétra általában új ruhát kaptak, s abban mentek a templomba. Ebéd alatt a prédikációról beszélgettek, a fiataloknak be kellett számolniuk arról, mit prédikált a pap.

Több családban az utóbbi évtizedekig megtartották, hogy a család tagjai húsvét vasárnapján más házához nem mentek.

Antal Pál és Povázsay Mátyás szerint legénykorukban — a múlt század végén — a legények ugyan még minden esztendőben jártak öntözködni, de már nem úgy, mint még régebben,⁷⁵ amikor a legények csoportosan — a szegényebbek és jobb módú legények együtt járták sorra a lányosházakat, kivétel nélkül. Ebben az időben a gazdalegények már csak ketten-hárman — a jóbarátok együtt — jártak öntözködni. Ők már nem mentek mindegyik lányos házhoz, csak a kiválasztottakhoz. Szeretőiken kívül csak a rokonok, a szomszédok, közeli ismerősök lányait öntötték meg. Rendesen reggel indultak, amikor megvirradt, amikor már világos volt. Mikor bementek a házba, a konyhában kezükbe vették a kantát, vagy a korsót, abba vizet merítettek, s azzal a lányt, legtöbbször az udvaron, leöntötték. Ezután a lány beszaladt a szobába, vagy a konyhába, ahol megtörülközött, szülei pedig az öntözködő legényeket behívták a szobába, ahol megvendégték őket. A szépen megterített asztalon már előkészítették a pálinkát, a bort, a sonkát, a kolbászt, a sült tésztaféléket. Az evés-ivás után — ami hol rövidebb, hol hosszabb ideig tartott — továbbmentek. A zselélegények nagyobb csoportokban jártak öntözködni. Voltak olyan csoportok, amelyek már hajnali 4—5 óra tájban felzörgették a lányos házakat, s gyakran egy vödör vizet öntöttek a lányokra. A századforduló után jött divatba, hogy az öntözködő legények a lányoktól virágot kaptak. Húsvét hétfőjének délutánján táncmulatságot tartottak. A fiatalság a fonóházakban gyülekezett, s onnan zeneszóval vonult a kocsmába, ahol a táncmulatságot rendezték.

Szent György napja előtti napokban a lányok kimentek a határba és négylevelű lóherét kerestek. Azt tartották, hogy aki elsőnek talál négylevelű lóherét, az megy legelőbb férjhez. Ezért aki elsőnek találta meg a lóherét, felkiáltott: „Ja som prvá vidám, ja som najšla stvoráčku!” A lány a megtalált négylevelű lóherét hazavitte, eltette, és gondosan megőrizte. Egyesek azt tartották, hogy a kígyó bemászik a kisgyermek szájába, azért a Szent György napja előtt talált kígyó fejét levágták.⁷⁶ Egyik-másik lány gyíkot fogott, s azt bekötötte a szoknya korcába. Azt mondták, hogy akkor jó táncos lesz, férjhezmenetele pedig szerencsés.

Május elseje

Május elsejére virradóra a legények a lányos ház kapujára — gyakran egy rúdra — zöld ágakat kötöttek, leggyakrabban orgonaágot, azt felpántlikázták.⁷⁷ Az a legény, aki ajándékot is akart adni a lánynak, a zöld ágakra kendőt is akasztott. Ezt „örömr csináltak”, hogy megérkezett a tavasz. Éjfélkor a legények a trombitásokkal (a fúvós zenekarral) vagy a cigánybandával járták sorra a lányosházakat és az ablakok alatt a zenészek „hallgató nótákat” játszottak. Az a legény, aki annak a lánynak, akinek ablaka alatt muzsikáltak, kapujára a zöld ágat tűzte, nem ment oda a zenészekkel. A századforduló utáni években már ennek a szokásnak az elfogadásában sem volt meg az egyöntetűség. Adamik Pálné elmondta, hogy neki nem vittek május fát. Egy alkalommal május elsején ő is kapott szerenádot, (mert az egyik zenész udvarolt neki, és akkor azt mondta az apja, hogy „ha ilyen még egyszer előfordul, kizavar a világból. Az én apám az ilyesmiket nem szerette.”

Az 1900-as évek elején az iskolás gyermekek is átvették a májusfa állításának szokását. Akác- vagy más gallyakból ők is készítettek májusfát, s azt színes papírból készült lánccal díszítették. A gyermekek május elsejére a tanítónőnek zsebkendőt, a tanítónak szivart ajándékoztak, a tanító vagy tanítónő gyermekeinek pedig narancsot vittek.

A családi étellel és naptári év ünnepeivel összefüggő tótkomlói szokások vázlatos bemutatását elsősorban azzal a tanulssággal foglalhatjuk össze — amit Horváth Sámuel és Gajdács Pál megállapításainak idézeteivel is érzékeltettünk —, hogy a szokások egyre nagyobb mérvű megszűnése, majd felejtése a múlt század második felében veszi kezdetét. E tekintetben Tótkomlós sem volt kivétel, ott is végbe mentek azok a gazdasági-társadalmi

változások, amelyek az ország más, magyarok lakta vidékein is, kisebb-nagyobb intenzitásbeli és időbeli eltéréssel. Mégis, egy igen lényeges tanulságot leszűrhetünk.

Nem lehet vitás, hogy Tótkomlós lakossága zömmel Nógrád, Zólyom, Hont és Gömör megyékből került az Alföldre. Ezt a nyelvészeti kutatásokon kívül szokáskutatásaink is alátámasztják. Ennek ellenére az erről a vidékekről az Alföldre szakadt népcsoportok szokásanyaga, hagyománytartó ereje jóval szegényesebbnek, lazábbnak látszik, mint pl. a nógrádi szlovák falvaké. S ezt a különbséget — úgy véljük — az előbbieken kívül több tényezőben kereshetjük. Az egyik maga a hosszabb vándorlás — hiszen amint láttuk, egyik-másik család a negyedik-ötödik helyen telepedett le végleg —, aztán a teljes szakítás az egykori környezettel, s nem utolsó sorban azok a változások, amelyek itt már a XVII. század vége felé az árutermelés, az állattartás fejlődése, a kereskedelem, a tanyarendszer az iskolai oktatás terén végbementek, sőt a kor külföldet járt evangélikus papjainak szemlélésében is erőteljesebben jelentkeztek, mint pl. az északi peremvidékeken.

Igen lényeges kérdés, amit az alföldi, illetve tótkomlói szlovákságról a szokásanyag szegényesebb voltának indokolásául elmondtunk, hogy ti. szinte teljes szakítás következett be az egykori környezettel. Ezzel szemben pl. Nógrád, Pest, Borsod, Abaúj és Zemplén megyék előbb magyarul lakta területeire települt szlováksága szinte az első világháborúig nemcsak a rokoni kapcsolatok, hanem a későbbi évtizedek során az előbbi lakóhelyről, vagy máshonnan beköltözött szlovák családok, idénymunkások révén is szoros közelségében maradt az egykori származáshelynek, a nagyobb szlovák közösségnek. S ennek pedig természetesen velejáírói voltak bizonyos impulzusok, amelyek éppen a hit- és szokásvilágot, a folklór jelenségeket erősítették. Végezetül arról sem feledkezhetünk meg, hogy a kisebb közösségek, mint pl. a nógrádi, borsodi szlovák falvak, mindig hagyományörzőbbek, mint a nagyobb települések.

JEGYZETEK

¹ *Gajdács*, 1896. 28.

² *Gajdács*, 1896. 299—301.

³ *Márkus*, 1943. 289—290.

⁴ *Gajdács*, 1896. 29.

⁵ *Gajdács*, 1896. 173—174.

⁶ *Tessedik*, 1938. 52., 54., 59.

⁷ *Gajdács*, 1896. 301.

⁸ *Jankó*, 1887. 26.

⁹ *Hrdlicska*, 1907. 7.

¹⁰ *Hrdlicska*, 1907. 7.

¹¹ *Hrdlicska*, 1907. 7.

¹² *Hrdlicska*, 1907. 8.

¹³ *Hrdlicska*, 1907. 12.

¹⁴ *Horváth* 1880. 55.

¹⁵ *Gajdács*, 1896. 330—331.

¹⁶ *Gajdács*, 1896. 333.

¹⁷ *Horváthová*, 1970. 110—135. Emili Horváthová a szlovák akadémia néprajzi intézetének munkatársa szintén részt vett a tótkomlói kutatásban. A gyermek születésével összefüggő hiedelmekről szóló tanulmányát a *Slavistika* címmel Pozsonyban 1970-ben megjelent kötetben közölte.

¹⁸ *Horváth*, 1880. 55.

¹⁹ *Horváth*, 1880. 51., 55., 56. Úgy látszik, ebben az időben inkább csak a gazdasági cselédek, már vasárnap is tartottak lakodalmat.

²⁰ *Gajdács*, 1896. 333.

²¹ *Gajdács*, 1896. 333—334.

²² *Gajdács*, 1896. 334—336.

²³ *Gajdács*, 1896. 336—337.

²⁴ *Horváth*, 1880. 55.

²⁵ *Gajdács*, 1896. 338.

²⁶ *Gajdács*, 1896. 338—339.

- ²⁷ *Gajdács*, 1896. 339—340.
- ²⁸ *Gajdács*, 1896. 341.
- ²⁹ A szokás a Nógrád és Pest megyei szlovák lakosságú falvakban is ismert vo. Vanyarcon még néhány évvel ezelőtt is gyakorolták. V. ö. *Manga*, 1969. 162. Elterjedt szokás volt több honti, nógrádi magyar községben is.
- ³⁰ V. ö. *Istvánffy*, 1894. 51. *Manga*, 1957. 197—198. *Mjartan*, 1939. 47.
- ³¹ V. ö. *Manga*, 1942. 201. Az Ipoly mentén egyik-másik községben az első világháborút követő esztendőkből még tartották a lakodalmat követő két vasárnapon a „hérészt”, egyik vasárnap a vőlegény, illetve az új férj, másik vasárnap a menyasszony, illetve az újmenyecske szülei házánál. V. ö. még *Márkus*, 1943. 199.
- ³² Az első világháború előtt, itt-ott még később is, A Garam, az Ipoly mentén, továbbá Gömörben szintén kedvelt éjjeli utáni szórakozása, játéka volt a lakodalom vendégeinek.
- ³³ *Gajdács* szerint „... a lakodalmakat azelőtt többnyire egy szent ének eléneklésével kezdték meg, mely szokás itt-ott a mai napig is fennmaradt...” *Gajdács*, 1896. 316.
- ³⁴ A 9. dallam „Elhervad az a fű, mit a kasza levág...” kezdetű magyar szöveggel ismert.
- ³⁵ Valószínűleg XVI. századi német dallam. A szlovák ev. falvakban a Tranoscius-féle énekeskönyv számos szövegét éneklék a dallamra, többek között a 117., 378., 432., 605., 703. sz. éneket.
- ^{35^a} V. ö. *Márkus*, 1943. 214
- ³⁶ *Gajdács*, 1896. 345.
- ³⁷ *Horváth*, 1880. 56. *Gajdács*, 1896. 345.
- ³⁸ *Gajdács*, 1896. 346.
- ³⁹ *Mikulik*, 1917. 17—19.
- ⁴⁰ *Mikulik*, 1917. 28—29., 40., 46—47., 48.
- ⁴¹ *Tessedik*, 1938. 52., 54.
- ⁴² V. ö. *Újváry*, 1969. 166.
- ⁴³ Az észak-nógrádi (Szlovákia) szlovák községekben Borbála, Luca napján vagy karácsony böjtjén (vigiliáján) is gyakori volt. V. ö. még *Krupa*, é. n. 41—42. (*Krupa* András monografiája a Békécsabán és környékén élő szlovákok jeles napjairól ad kitűnő tájékoztatást.)
- ⁴⁴ V. ö. *Krupa*, é. n. 43.
- ⁴⁵ V. ö. *Krupa*, é. n. 49.
- ⁴⁶ V. ö. *Krupa*, é. n. 48.
- ⁴⁷ V. ö. *Krupa*, é. n. 52—59. *Manga*, 1968. 40—48. *Bednarik*, 1943. 71. *Dobšinsky*, 1880. 179.
- ⁴⁸ V. ö. *Krupa*, é. n. 56.
- ⁴⁹ *Gajdács*, 1896. 328. V. ö. még *Krupa*, é. n. 103—105.
- ⁵⁰ V. ö. *Krupa*, é. n. 72—73. *Manga*, 1948. 94.
- ⁵¹ V. ö. *Krupa*, é. n. 69—70. *Márkus*, 1943. 240—241.
- ⁵² V. ö. *Varga*, 1909. 113. *Krupa*, é. n. 70.
- ⁵³ V. ö. *Krupa*, é. n. 77—79.
- ⁵⁴ Cseh változatát lásd: *Erben*, 1937. 412.
- ⁵⁵ *Erben*, 1937. 411. V. ö. *Krupa*, é. n. 80.
- ⁵⁶ *Dobšinsky*, 1880. 126—127. *Karsai*, 1939. 207—208. *Ernyei—Karsai*, 1938. II.
- ⁵⁷ A Tranoscius 45. sz. énekszövegének paródiája. Tranoscius, 1850. 60. Szövegváltozatai a legtöbb nógrádi szlovák lakosságú községben ismertek voltak. V. ö. még *Krupa*, é. n. 88. *Bednarik*, 1943. 77.
- ⁵⁸ A Tranoscius 45. sz. énekszövegének parodizálása. Tranoscius, 1850. 77. Békécsabai változatát lásd: *Krupa*, é. n. 86.
- ⁵⁹ *Gajdács*, 1896. 328.
- ⁶⁰ *Gajdács*, 1896. 327—328.
- ⁶¹ V. ö. *Krupa*, é. n. 96.
- ⁶² V. ö. *Krupa*, é. n. 96—97. *Márkus*, 1943. 245—246.
- ⁶³ V. ö. *Krupa*, é. n. 113. *Melicherčík*, 1959. 78.
- ⁶⁴ V. ö. *Krupa*, é. n. 125—129.
- ⁶⁵ *Gajdács*, 1896. 328.
- ⁶⁶ Csanádalberti változatát lásd: *Krupa*, é. n. 142—143.
- ⁶⁷ Sborník...1870. 187. V. ö. még: *Manga*, 1956. 438. *Manga*, 1971. 26. *Bednarik*, 1943. 68. *Melicherčík*, 1959. 86., 89. *Zirt*, 1950. 237.
- ⁶⁸ *Zibrť*, 1950. 237.
- ⁶⁹ *Manga*, 1955. 437.
- ⁷⁰ *Sztancsek*, 1909. 359.
- ⁷¹ *Bálint*, 1938. 192.
- ⁷² Békécsabán ezen a napon kellett a csecsemőket elválasztani, hogy úgy virágozzanak, mint maga a virágvasárnap. *Krupa*, é. n. 144.

⁷³ V. ö. Krupa, én. 147. Márkus, 1943. 249.

⁷⁴ V. ö. Krupa, én. 146.

⁷⁵ Gajdács szerint a kútnál való öntözés már a múlt század végén abba maradt. *Gajdács*, 1896. 327.

⁷⁶ Békéscsabán és környékén Szent György napja előtt a vakondok lábát vágják le, s ha a gyerek kiütéses, keléses volt, azzal kellett háromszor végig törölni. *Krupa*, én. 154.

⁷⁷ V. ö. Krupa, én. 158

IRODALOM

Bálint S., 1938. Népünk ünnepei — Az egyházi év néprajza. Budapest.

Bednarič R., 1943. Hmotná a duchovná kultúra slovenského ľudu. Turč. Sv. Martin.

Dobšinsky P., 1880. Prostonárodné obyčaje, povere a hry slovenské. Turč. Sv. Martin.

Erben K. J., 1937. Prostonárodní české písně a říkadla. Praha.

Ernyei—Karsai., 1938. Deutsche Volksschauspiele aus den oberungarischen Bergstädten.

II. Budapest.

Gajdács E., 1896. Tótkomlós története. Gyoma.

Hrdličska L., 1907. Jelentés a tótkomlósi ág. h. ev. egyházzól az 1905. és 1906. évekre.

Békéscsaba.

Horváth S., 1880. Kalászok Tótkomlós múltjából s jelenéből. Békéscsaba.

Horváthová E., 1970. Zvyky pri narodení dieťaťa v Slovenskom Komlóši v Maďarsku. Slavistika — Národopis. Bratislava. 110—138.

Istvánffy Gy., 1894. Mátraaljai palóc lakodalom. Ethnographia, V. 38—51.

Jankó J., 1887. Tót-Komlós. B-Gyula.

Karsai G., 1939. Főrév és a színháztörténet. Ethnographia, L. 200.

Krupa A., é. n. Jeles napok a Békéscsabán és környékén élő szlovákoknál. Gyula.

Manga J., 1942. Adatok a nyugati palóc házassági szokásokhoz. Néprajzi Értesítő, XXXIV. 173—202.

Manga J., 1948. Karácsonyi népszokásaink szlovák párhuzamai. Ethnographia, LIX. 94.

Manga J., 1956. Morena a jej maďarskej obmeny. Slovenský Národopis, IV. 421—457.

Manga J., 1957. Die Hochzeitsbräuche der Paloczen und ihre Slowakischen Analogien.

Acta Ethnographia, VI/1—2. 149—218.

Manga J., 1968. Ünnepek, szokások az Ipoly mentén. Budapest.

Manga J., 1969. Egy magyarországi szlovák falu. Népi Kultúra — Népi Társadalom, II—III. 145—175.

Manga J., 1971. „Kisze”-treibens in Ungarn. Acta Ethnographia, Tom. 20 (1—2)Kny. 1—43.

Márkus M., 1943. A bokortanyák népe. Budapest.

Melicherčik A., 1959. Slovenský folklór. Bratislava.

Mikulik J., 1917. A gömöri ág. hitv. evang. esperesség története 1520—1740. Pozsony.

Mjartan J., 1939. „Pálenie dedá” na okoli Valašskej Belej. Národopisný Sborník, 1. 47—53. Turč. Sv. Martin.

Sborník slov. nár. piesní, povestí, prisloví, porekadiel, hádok, hier, obyčajov a povier. I. Vieden. 1870.

Sztancsek J., 1909. Privigye környékén gyűjtött babonák, szokások és házi gyógyszerek. Ethnographia, XX. 357—362.

Tessedik S., 1938. Szarvasi nevezetességek. Budapest.

Tranoscius G., 1850. Písné Duchovní... Pest.

Újváry Z., 1969. Az agrárkultusz kutatása a magyar és az európai folklórban. Műveltség és Hagyomány, XI. Debrecen,

Zíbrt Č., 1950. Veselé chvíle v životě lidu českého. Praha.

Ľudové obyčaje v Slovenskom Komlóši

JÁNOS MANGA

V rámci národopisných výskumov zaplánovaných a začatých v Slovenskom Komlóši v r. 1955 autor sa venoval zvykoslovnému prebádaniu významných udalostí v rodinnom živote (narodenie, sobáš a posledná česť) a výročných sviatkov. Štúdia obsahuje výsledky tohto výskumu. Je len samozrejmé, že údaje o komlóšskych zvykoch pochádzajú z ústneho podania takých ľudí, ktorí sa ešte donedávna zúčastňovali na ich praktizovaní. Bezprostredne sledovať a pozorovať zvyklostné úkony už nebolo možné. Vo výbere informátorov bádateľ sa snažil docieľiť, aby boli zastúpené rôzne sociálne vrstvy obyvateľstva obce. Kvôli odkrytiu tradičných foriem hlavný dôraz sa kládol na vypočutie starších generácií. No popritom sa neraz podarilo realizovať aj snahu, aby zvyklostné úkony, späté vždy s určitým časom a okolnosťami, boli aj konkrétne predvedené. Takýmto spôsobom čitateľ môže čiastočne sledovať aj procesy variabilnosti, krpatenia, zabúdania alebo priam zanikania ľudových zvykov.

Vo svojej práci autor čerpal aj zo zvykoslovných opisov Sámuela Horvátha a Pála Gajdácsa. Mal na to až dva dôvody. Prvý je ten, že tri výskumy, realizované v troch rôznych časových úsekoch, otvárajú jasný pohľad do rôznych modifikácií života a ustupovania ľudových zvykov práve v období silnej triednej diferenciácie roľníctva dôsledkom kapitalizácie poľnohospodárstva, druhým dôvodom je okolnosť, že obe spomenuté práce sú dnes už veľmi ťažko prístupné. Pri tom všetkom štúdia samozrejme neašpiruje na komplexnosť, chce byť len monografickým náčrtkom o najcharakteristickejších znakoch skúmaného výseku.

Skôr, než by pristúpil k opisu zvykov, autor stručne načrtáva aj okolnosti, ktoré v novej domovine a nových životných podmienkach ovplyvňovali alebo priam určovali životnú formu a vývoj kultúry obyvateľstva. Pri terénnom výskume dbal na to, aby porozprával s každým svojim informátorom o niekdajšom i dnešnom živote v obci, o vzájomnom pomere jednotlivých sociálnych vrstiev, o formách spoločenského života. Snažil sa informovať o tom, aké udalosti a spomienky utkveli najhlbšie v pamätiach rôznych vrstiev a pokolení, o akých udalostiach a vzťahoch majú ľudia vyhranené názory a mienky.

Prehľad významných udalostí rodinného života začína sa narodením. Po výpočte Gajdácsových údajov nasledujú svedectvá informátorov, ktorí rozprávajú o tom, čo počuli alebo sami zažili pri takých príležitostiach. Zo svedectiev možno vybadať, že informátor chce a vie povedať najviac o tom, čo jeho samého pri udalosti najviac zaujímalo. 78-ročnej manželke Adama Karasza najbližšie boli povery okolo pôrodu a liečenia chorého nemluvniatka, o tých rozprávala najobširnejšie. Poznala ešte manželku Gyulu Bindu, ku ktorej nosili zrakom urieknuté choré deti. Bola pravdepodobne posledná z tých stareniiek, ktoré si dodnes zachovali „vlčí zub“, ktorým za oných čias chránili svoje detky pred urieknutím Pravda poznamenala, že dnes už tomu neveria a choré dieťa zanesú radšej k lekárovi, no na konci rozhovoru predsa len povedala, že zoberie so sebou vlčí zub, lebo možno bude mať aj ona nevestu, a vtedy ho budú potrebovať vnúčatá. Kapitola obsahuje ešte doklady o

výbere krstných rodičov, o ich pozvaní, o krštení, o jedlách, ktoré nosili šestonedielke, a o daroch krstných rodičov.

V kapitole o sobáší a svadbe po rozbere údajov Sámuela Horvátha a Pála Gajdácsa rozpráva 71-ročná manželka Andreja Tusku Anna Karaszová o pripravách svojho sobáša r. 1903, o pytačkách a oddávkach, potom o svadbe počnúc prenášaním postele až po očepčenie mladuchy. 75-ročná vdova po Adamovi Karaszovi najživšie sa pamätala na „ratolesť“, na zber peňazí a na svadobné žarty. Rozprávala aj o žartovnej poprave, známej aj inde a v iných reláciách, ktorú videla ešte za útleho dievoctva. Veselá poprava sa robila tak, že za kňaza preoblečený chlap zrazil mangľom črepniak z hlavy odsúdencu. Potom môžeme sledovať udalosti pred i na svadbe 66-ročnej manželky Pavla Adamika, 50-ročnej manželky Jána Antala, 53-ročnej manželky Pavla Lehoczského Alžbety Kozákovej, až nasledujú ľudové piesne spojené s jednotlivými momentami svadby.

Posledná kapitola o rodinnom živote hovorí o poslednej rozlúčke. Po rozbere niektorých smrť veštiacich povier čítame o povinnostiach rodiny okolo umierajúceho, potom okolo mŕtveho. V časoch, kým ešte zvykom bolo mŕtveho vystrieť na márach doma, po nociach do pohrebu nad mŕtvym bdeli. Bdenie potrvalo do 11—12. hodiny v noci alebo aj do 1—2. hodiny po polnoci. Od chvíle úmrtia až do konca pohrebu, respektíve pohrebneho karu členovia rodiny a najbližší príbuzní pracovali len okolo domu, poľné práce nekonali a smútočne sa obliekali. Pohreb, pohrebný obrad, obídienie hrobu a pohrebný kar mali svoj pevne ustálený poriadok.

Zjednodušovanie a zabúdanie zvykov a ľudových rítov najvýraznejšie sa prejavujú vo zvykoslovnom materiáli súvisiacom s kalendárnymi sviatkami, hoci niektoré z nich hrali istú úlohu v pretrvávaní a prežívaní tradicionálnych foriem ešte aj v prvých dvoch desaťročiach po prelome storočia. Na predpovede sobášov na Ondreja, na postupy ochrany pred bosorkami na Lucku dobre sa pamätali aj ľudia stredného veku. V rokoch do prvej svetovej vojny bolo ešte vo zvyku „luckovanie“, keď chlapci chodili po domoch s dobrými vinšami. V tých rokoch zanikol zvyk chodenia s betlehemom, ale na chodenie troch kráľov, ktoré spomína Gajdács, sa už nikto nepamätal. Formy tradičného poriadku štedrovečerného stola najdlhšie prežívali v gazdovských rodinách. Pozoruhodné je pestré množstvo textov a melódií, ktoré vyspevúvali koledníci na štedrý večer pod oblokmi.

Prežívanie niekdajších slovenských tradícií treba vidieť aj v čiernonedeľnom zvyku a piesni k nemu patriacej, v ktorej sú zachované varianty textov známych zo slovenských dedín napr. v Peštianskej a Novohradskej župe. Posledné strany sú venované zvykom spojeným s veľkonočným týždňom, Veľkou nocou a prvým májom. Štúdiá sa končí stručným rozborom a zhrnutím zvykoslovia výročných sviatkov.

Brauchtum in Tótkomlós

JÁNOS MANGA

Im Rahmen der 1955 geplanten und begonnenen Tótkomlóser Forschungen übernahm der Autor die Untersuchung die mit dem Familienleben (Geburt, Ehe, Begräbnisfeier) und die mit den Festtagen des Jahres verbundenen Bräuche. Über deren Ergebnis berichtet die Studie. Natürlich gelangten solche auf die Bräuche bezugnehmende Angaben zur Aufzeichnung, die von Teilnehmern, beziehungsweise Durchführenden erzählt wurden. Zur direkten Beobachtung von Brauchtumshandlungen bestand keine Möglichkeit mehr. Bei der Auswahl der Gewährspersonen war der Forscher bestrebt, daß diese womöglich die verschiedenen Gesellschaftsschichten der Gemeinde repräsentieren. Zwecks Erkennung der traditio-

nellen Formen, wurde auf das Anhören der älteren Jahrgänge größeres Gewicht gelegt. In mehreren Fällen erfüllte sich auch das Bestreben, daß irgendwie die Vorführung der stets zu bestimmaren Zeitpunkten und Verhältnissen ausgeführten Brauchtumshandlungen Platz fanden. So kann der Leser mehr oder weniger den Verlauf der Veränderungen, der Verkümmernng, des Vergessengeratens oder gerade des Verwerfens der Bräuche verfolgen.

Der Autor verwendete in seiner Arbeit auch die Brauchtumsbeschreibungen von Sámuel Horváth und Pál Gajdács. Dies bezweckte ein doppeltes Ziel. Einerseits gestatten die Beobachtungen zu drei verschiedenen Zeitpunkten, gerade in der Periode der starken Differenzierung zwischen Agrarkapitalismus und Bauernschaft, einen Einblick in das Leben des Brauchtums, in die gut nachempfindbaren Modalitäten ihrer Verdrängung, andererseits aber auch einen Einblick in die heute schon fast kaum zugänglichen Arbeiten. Die Studie erhebt natürlich auch so keinen Anspruch auf Vollkommenheit, wir können sie eher als Skizze betrachten, die uns die charakteristischsten Züge des untersuchten Gebiets vorführt.

Bevor es noch zur Vorführung der Bräuche käme, umreißt der Verfasser kurz auch die Ursachen, die die Lebensform, die Kultur der Einwohnerschaft in der neuen Heimat, unter andren Lebensumständen beeinflußten oder gerade bestimmten. Der Autor sprach während seiner Forschungen mit allen Gewährspersonen über das alte und heutige Leben, über das Verhältnis der einzelnen Gesellschaftsschichten zueinander, über die Formen im Gemeinschaftsleben der Gemeinde. Er trachtete sich darüber zu orientieren, welche Ereignisse, Sachgüter am meisten in der Erinnerung der verschiedenen Schichten, Generationen erhalten blieben, welche Ansichten, Ereignisse in ihrem Leben, im Leben ihrer Umgebung es seien, über die sie sich eine bestimmte Meinung bildeten.

Die Vorführung der Gelegenheiten des Familienlebens beginnt mit der Geburt. Nach Inbetrachtziehung der Angaben von Gajdács, erzählen die einzelnen Gewährspersonen, was sie über die Umstände der Geburt hörten oder auch selbst miterlebten. Auch hier können wir die individuellen Züge der Gewährspersonen beobachten, und zwar, daß sie über das am meisten redeten und zu sprechen wußten, was sie am intensivsten befaßte. Die 78jährige Fr. Ádám Kárász interessierte vor allem der mit der Geburt zusammenhängende Glaube und die abergläubische Heilung von kranken Kindern, worüber sie auch das meiste zu sagen wußte. Sie kannte noch die Fr. Gyula Bindu, zu der man vom bösen Blick erkrankte Kinder brachte. Vielleicht bewahrte sie nur noch allein den „Wolfszahn“, der Kinder vor dem bösen Blick schützte. Obzwar sie bemerkte, daß man heute schon nicht mehr daran glaube, das Kind, wenn ihm etwas fehlt, zum Arzt bringt, sagte sie dennoch abschließend: Ich nimm den Wolfsahn mit, vielleicht bekomme ich eine Schwiegertochter und dann brauche ich ihn für die Enkel. Das Kapitel berichtet auch über die Wahl und Einladung von Taufpaten, über die Taufe, über die für Wöchnerinnen bestimmten Speisen, über die Geschenke der Taufpaten.

Im Kapitel Ehe-Hochzeit erzählt — nach einer Analyse der Angaben von Sámuel Horváth und Pál Gajdács — die 71 Jahre alte Fr. András Tuska, Anna Kárász von den Vorgängen ihrer 1903 geschlossenen Ehe, vom Anhalten um ihre Hand, von der Verlobung, dann vom Verlauf der Hochzeit, vom Bett-Tragen bis zum Aufstecken der Haare der Braut. Die 75 jährige Witwe Ádám Kárász erinnert sich hauptsächlich an den Polterabend (crato-lešť), an das Geldsammeln und an die Hochzeitsspäße. Sie erzählte auch vom aus andren Gegenden, und auch in andren Zusammenhängen bekannten, spaßhaften Hinrichtungsbrauch, den sie als kleines Mädchen gesehen hatte. Die Hinrichtung erfolgte, indem ein als Priester verkleideter Mann vom Kopf des Sünders mit der Mangel einen irdenen Topf herunterschlug. Dann können wir die Vorgänge der Eheschließung, der Hochzeit der 66 jährigen Fr. Pál Adamik, der 50 jährigen Fr. János Antal und der 53 jährigen Fr. Pál Lehoczky, Erzsébet

Kozák verfolgen, sodann sind die mit den einzelnen Momenten der Hochzeit in Verbindung stehenden Volkslieder angeführt.

Das letzte Kapitel der Gelegenheiten im Familienleben ist die Begräbnisfeier. Nach einigen Aufzeichnungen über den Glauben von Todesanzeichen, können wir über die Pflichten der nächsten Angehörigen beim Sterbenden, dann über die nach seinem Tod lesen. Solang der Tote zu Hause aufgebahrt wurde, wurde bis zum Begräbnis die Totenwache gehalten. Die Totenwache dauerte bis 11—12 Uhr an, manchmal bis 1—2 Uhr nach Mitternacht. Vom Eintritt des Tods bis zum Begräbnis, beziehungsweise bis Ende des Leichenschmauses verrichteten die Familienangehörigen und die nächsten Verwandten lediglich die nötigen Hausarbeiten, unterließen Feldarbeiten, und trugen der Trauer entsprechend bessere Kleidung. Die Begräbniszeremonie, das Begräbnis, die Grabumgebung und der nachfolgende Leichenschmaus hatten eine ausgebildete Ordnung.

Die Vereinfachung, das in Vergessenheit geraten der Bräuche, der Volksriten zeigt sich besonders bei dem mit den Festtagen des Jahrs verbundenen Brauchtumsmaterial, obzwar so manches noch bis zu zwei Jahrzehnten nach der Jahrhundertwende im Weiterleben der traditionellen Formen Platz fand. An die Ehwahrsagungen zu Andreas, an die Schutzmaßnahmen gegen die Hexen am Luzientag erinnerten sich auch noch Leute mittleren Alters. In den Jahren vor dem Ersten Weltkrieg war am Luzientag die Begrüßung von Knaben, bei Hersagen der Glückwünsche noch allgemein gebräuchlich. Zu dieser Zeit unterblieben aber schon die Krippenspiele, und an die von Gajdác erwähnten Sternsinger erinnerte man sich gar nicht mehr. Die Formen der traditionellen Speisenordnung am Heiligen Abend blieben am längsten bei den Bauernfamilien erhalten. Beachtenswert ist das mannigfaltige Text- und Melodienmaterial, das am Heiligen Abend draußen vor den Fenstern gesungen wurde.

Das Weiterleben der einstigen slowakischen Traditionen müssen wir auch im Brauch am Schwarzen Sonntag sehen, dem das mit diesem im Zusammenhang stehende Lied bewahrte sich beispielsweise auch in den bekannten Textvarianten der Dörfer der Komitate Pest und Nógrád. Die letzten Seiten der Studie befassen sich mit der Vorführung der Bräuche in der Karwoche, zu Ostern, am Ersten Mai, letztlich mit einer kurzen zusammenfassenden Analyse über das mit den Festtagen des Jahrs verbundene Brauchtumsmaterial.